

218

Д-р Железов

МАТЕРИАЛИ ЗА ИСТОРИЯТА НА СОФИЯ
КНИГА III

ГРАДЪ СОФИЯ

ПРЪЗЪ XVII ВЪКЪ

ПРОФ. Д-РЪ А. ИШИРКОВЪ

(СЪ СЪ ОБРАЗА ВЪНЪ ОТЪ ТЕКСТА И ЕДНОЪ ПЛАНЪ НА ГРАДЪ СОФИЯ)

ИЗДАНА СЪОБЩАВЪЩА СЪОБЩАВЪЩА СЪОБЩАВЪЩА
ОТЪ КОМИТЕТО НА СОФИЙСКИЯ ОКРЕГЪ, СЪОБЩАВЪЩА СЪОБЩАВЪЩА

СОФИЯ
ЦАРСКА ПЕЧАТНИЦА ПЕЧАТНИЦА
1912

ЦѢНА 2 ЛЕВА

ГРАДЪ СОФІЯ ПРѢЗЪ XVII ВѢКЪ

Прѣдговоръ.

Когато турцитѣ завладѣли цѣлия Балкански полуостровъ, тѣ оцѣнили добръ централното положение на градъ София и го направили сѣдалище на румелийския беглербегъ, комуто били подчинени 26 санджакбегове. Изключени били отъ властта му малко земи въ полуострова. И това траяло цѣли четири вѣка.

Понеже градъ София лежалъ въ границитѣ на България и билъ сжщеврѣменно беглербегска резиденция, него наричали въ 17 вѣкъ столица, главенъ градъ на България; изглежда, че и турцитѣ сж го смѣтали за такъвъ, защото англичанинътъ Blount (1634 г.), като нарича градъ София the chiefe Citie of Bulgary, прибавя, че това било споредъ турското разпрѣдѣление. Непознатиятъ писателъ на де Хеовото посолство (1621 г.) нарича София capitale de la Bulgarie. Киаромани (1659 г.) — София é metropoli della Bulgaria. Въ книгата Türkisches Hunds Bemarr (1690) София е Hauptstadt der ganzen Königreich Bulgarien. Въ географския лексиконъ на Ferrari et Bavtrandi отъ 1670 година стои Sophia, Bulgariae metropolis.

Най-славно врѣме за София билъ 16 вѣкъ, когато турскитѣ войски настѣпвали побѣдоносно въ Унгария и ограбвали богатитѣ ѝ градове. Софийскитѣ беглербегове земали живо участие въ тѣзи походи и се връщали съ голѣми богатства, които употребявали често пжти за благотворителни цѣли: строили джамии, кервансарани, имарети, училища, хамами, чешми, мостове и други обществени сгради.

Началото на 17 вѣкъ е начало на опадѣкъ на турското царство и на града София сжщеврѣменно. Всички монументални сгради въ София били направени въ 16 вѣкъ. И азъ, като си поставихъ за задача да опиша, каква била София въ 17 вѣкъ, цѣлѣхъ двѣ нѣща: да прѣдставя това, което било създадено дотогазъ и да посоча онова, що остана въ наслѣдство за слѣднитѣ вѣкове и отчасти до наше врѣме.

София, както я завари освободителната война, бѣше най-малко наполовина София отъ 17 вѣкъ: почти сжитѣ джамии, ханища, текета, медресета, надгробни камъни съ имена и дати, плочи по чешми съ надписи и други. Ние, които не намираме думи да похулимъ гърцитѣ, че унищожили нашитѣ паметници, унищожихме турскитѣ съ най-голѣма яростъ. Съ малко трудъ и и добра воля можехме да имаме сега събрани наедно всички турски надписи, които иматъ значение за историята на градъ София, бихме имали планове и фотографически снимки отъ всички обществени и монументални сгради, които се сринаха при регулацията на града, бихме имали единъ подробенъ планъ на града, въ който да сж нанесени главнитѣ сгради и означени имената на всички махали и улици отъ врѣмето прѣди освобождението. Но въ тази посока е направено твърдѣ малко, и историкътъ на София и днесъ, когато живѣятъ още много съврѣменници на града отъ турско врѣме, срѣща голѣми мъчнотии да установи мѣстото на улици и сгради, изчезнали чрѣзъ регулацията. А какво ще бжде подиръ 50-60 години, когато нѣма да има живъ човѣкъ, който е виждалъ нерегулирана София, може всѣки лесно да си прѣдстави!

Моята задача не бѣше лесна. Материалитѣ, които биха послужили да се опише София отъ 17 вѣкъ, сж откъслечни, прѣснати и често мъчно достъпни за използване. Много пътешественици сж минали въ 17 вѣкъ прѣзъ София, но тѣ пишатъ малко за града и въ повечето случаи казватъ сѣ едно и сжщо. Но събирането и на тоя оскѣденъ материалъ изъ пътописитѣ е свързано съ мъчнотии, защото много отъ тия пътеописания сж вече рѣдкостъ. Най-много материалъ за географията и историята на градъ София въ 17 вѣкъ се намира въ сиджилатитѣ на софийската сждебна архива отъ това врѣме, която се пази въ нашата Народна библиотека. Но понеже не зная турски езикъ, принуденъ съмъ да използвамъ само това, което е прѣвелъ до сега г-нъ Д. Ихчиевъ, и ония свѣдѣния, които по моя молба ми е съобщавалъ той лично, за което му изказвамъ тука своята благодарностъ.

Обработенъ материалъ върху географията и историята на градъ София за 17 вѣкъ има малко и това стои въ свръзка съ малката ни обичъ и интересъ къмъ миналото и лошото схващане на историята на нашия народъ и неговитѣ градове. Историята на българитѣ подъ турцитѣ въ нашитѣ списания е само история на български възстания и възраждане. У нашитѣ историци не е проникнала още яко истината, че историческитѣ събития отъ врѣмето

на турско владичество сж засѣгали въ повечето случаи еднакво силно турци и българи, че животътъ на народитѣ въ миналото не се заключава само въ произшествия, които отбѣлѣзватъ хроникитѣ, а е текълъ повече врѣме безшумно, като се влиялъ благотворно или злѣ отъ различнитѣ политикообществени произшествия.

Въ надежда, че други ще обработятъ отдѣлитѣ: София като центъръ политикoadминистративенъ и духовночерковенъ, азъ ще се грижа въ бждеще да допълня и разясня по-добрѣ ония отдѣли, които разглеждамъ въ тази книжка.

I.

Положение на градъ София.

Понеже старитѣ пжтешественици обръщали малко внимание на географскитѣ елементи, отъ тѣхнитѣ разкази мжчно можемъ да добиемъ ясна прѣдстава за земитѣ, които описватъ. Но положението на градъ София е тѣй типично и изразително, щото всѣки пжтеописатель ни изтъква нѣкоя чѣрта, която характеризира и днешна София. Единъ анонименъ писателъ съобщава, че София лежи въ хубава плодородна страна, че наоколо се простиратъ хубави ниви и села и че самиятъ градъ билъ твърдѣ сполучливо разположенъ въ полето¹⁾. Венеръ нарича софийското поле весела равнина²⁾. Валсдорфъ пише, че софийското поле по голѣмина далеко надминава аугсбургското поле на р. Лехъ.³⁾

По-подробно описалъ софийското поле пжтеописательтъ на посолството на *sieur des Hayes de Courmenin*⁴⁾. Той хвали голѣмото плодородие на полето, но не го намира приятно; планинитѣ, които го заобикалятъ, сж непривлѣкателни, скалитѣ съвсѣмъ голи; отъ едната страна на града има мочури. Високитѣ планини на югъ способствуватъ да трае зимата повече отколкото лѣтото, прѣзъ което вали често. Софийското поле е 14 часа дълго, 4 часа широко. Градъ София лежи на 43°5' широчина и 49° дължина. Пои се отъ рѣка, която минава прѣзъ улицитѣ. Софийско е най-населената страна въ България, има 360 села, населени сѣ отъ християни. София е единъ отъ най-голѣмитѣ пасажии на Турция, защото за да идешъ отъ Цариградъ за Венеция, Рагуза и въ Унгария трѣбва

¹⁾ *Türkisches Hunds Bemarr*, 1690, стр. 23.

²⁾ *A. Wenner*, *Ein ganz new Reysebuch von Prag aus bis gen Constantinopel*. Nürnberg, 1623, стр. 32. Сравни *Ив. Шишмановъ*, *Стари пжтувания прѣзъ България* въ *Мсб.* IV, 455.

³⁾ *Christian von Walsdorf*, *Neue Reyssbeschreibung durch Ungarn, Thracien und Egypten*. 1664 стр. 6.

⁴⁾ *Иов. Томић* смѣта, че Курмненъ не е авторъ на пжтописа, както се приемаше до сега, и писачътъ остава непознатъ (*Иован Н. Томић*, *Опис два путовања преко Балканског полуострова французког посланика де Хе-а у 1621 и 1626 год. непозната писца*, въ *Споменик XXXVII*).

да прѣминешъ прѣзъ нея¹⁾. Нѣкои пжтешественици и автори погрѣшно отбѣлѣзали въ дневниците и съчиненията си, че София лежи на рѣка Искъръ (Ischia), напр. Валсдорфъ, Урбинъ²⁾ и други.

Евлия Челеби, който живѣлъ въ София въ 1652 и 53 година, посочва по-добрѣ положението на града спроти околната покрайнина. Той пише: София е единъ голѣмъ градъ въ южната част на едноименно поле, разположенъ на равно мѣсто до политѣ на Витоша, подъ височинитѣ Кору-багларъ. Западната и сѣверна страна на полето е плодородна и изпълнена съ цвѣтя. Селата сж едно до друго³⁾.

Многочисленнитѣ могили въ софийското поле привличали вниманието на пжтешественицитѣ отъ 17 вѣкъ и тѣ се мжчили, както и тѣхнитѣ прѣдшественици, да си обяснятъ тѣхния произходъ. Neiczschitz (1634) пише, че въ хубавата равнина на софийското поле има много могили, 10 до 15 лакти високи, и се смѣтало, че тѣ били дълбоки гробища, въ които нѣкога (отдавнашно врѣме) погребвали умрѣлитѣ⁴⁾.

Много се отличавала софийската околностъ въ 17 вѣкъ отъ сегашната досежно растителността. Последната била тогазъ много по-богата и по-разнообразна отколкото сега. Около София и далеко въ полето и въ планинитѣ имало гжсти високи гори. Кору-багларъ не означава сухи лозя, както се често мисли, а лозя въ джбравата, въ кория. И Евлия Челеби, като описва хубавитѣ мѣста за разходка и за удоволствие около София, изтъква на първо мѣсто Кору-багларъ. „Мѣстността Кору-багларъ, която се намира между Витоша и София, е една отъ най-прочутитѣ мѣстности въ турскитѣ, арабскитѣ и персийскитѣ земи, които мѣстности сж: Мерамъ въ гр. Коня, Аспузу въ гр. Малатия, Астаназъ въ Адалия, барутната фабрика въ гр. Срѣмъ, при Пеша, на крайната отоманска граница въ Европа и Мевлихането въ Сараево, Босна“.

„Софийската мѣстностъ Кору-багларъ е едно бранище за разходка, въ което има разни видове дървета, между които нѣма ни едно сухо; всичкитѣ дървета тукъ сж зелени и красиви. Ако пролѣтно врѣме човѣкъ влѣзе въ тѣзи лозя, мозъкътъ му се уповава отъ чудеснитѣ миризми на разновиднитѣ имъ цвѣтя. Най-много

¹⁾ Voyage de Levant fait par le commandement du roy en l'année 1621, par le Sr D. de C. Paris 1624, стр. 68—70. Сравни Споменик XXXVII, 75—76.

²⁾ Theophil Urbinus, Türkisches Städt-Büchlein. Nürnberg. 1644, стр. 407.

³⁾ Пжтуване на Евлия Челеби изъ българскитѣ земи прѣзъ срѣдата на XVII вѣкъ. Прѣведе отъ турски Д. Г. Гаджановъ. Период. Списание LXX (1909), стр. 698.

⁴⁾ G. Chr. von Neiczschitz, Siebenjährige Welt-Beschauung. Budissin 1666, стр. 80. За могилитѣ въ софийско у старитѣ пжтешественици сравни Ив. Шишмановъ, Стари пжтувания etc. Мсб. IV. 395—396.

прѣобладава цвѣтътъ на вишнитѣ, който покрива земята съ своитѣ цвѣтни листенца“.

По-нататъкъ Евлия Челеби изброява хубави мѣстности въ Кору-багларъ, като: Лала-паша, Ахмедъ Биджанъ, нѣкога богато теке, а въ 17 вѣкъ само лозя, Ахмедъ Ходжа, мѣстностъ, която „има разкошна природа, дѣто обладаниятъ отъ тжга и скърбъ намира разтуха, и стотина други разкошни мѣста за разходка, които мжчно можатъ да се опишатъ“.

Хубава гора имало надъ село Княжево (Бали-ефенди). „Тя е една гжста гора, прѣзъ която стрѣла не прониква, куршумъ не работи. Тази гора е красива съ своитѣ високи до небеса чинари, джбове и тополи. Подобни се срѣщатъ само въ Босна, въ Равненскитѣ гори и Чемренскитѣ планини. Навсѣкждѣ изъ това бранище (Бали-ефендиево) текатъ извори, а пѣкъ подъ дебелата сѣнка на всѣко високо дърво множество влюбени и посѣтители се веселятъ или се молятъ“¹⁾.

Евлия Челеби обича много да хвали и да прѣувеличава, но неговото описание и смегчено ни дава прѣдстава за богата растителностъ въ околността на София. Разкошни гори въ политѣ на Витоша заварилъ и Ами Буе въ 1838 г.²⁾. А сега уцѣлѣлитѣ единични джбове надъ княжевската черква прѣдставятъ жалки остатъци отъ старата гора около текето на Бали-ефенди. И въ полето между София и Сливница имало въ 17 вѣкъ пространна едра гора. Евлия Челеби описва възторжено сѣнчестия пжтъ прѣзъ приятна гора отъ София за Царибродъ. И отъ единъ султански ферманъ съ дата 1716 година узнаваме, че тогава още сжществувала голѣмата гора на западъ отъ София. Съ фермана, който е вписанъ въ сиджилатитѣ (сиджилъ-тефтери) на софийската сждебна архива, се заповѣдва на кадията да построи въ Сливница (Халкали) и Царибродъ по една джамия, единъ хамамъ и по нѣколко чешми. „Нуждното кересте (дървенъ материалъ) за тия сгради, а именно 4000 голѣми греди за дюшемета, 1000 дикмеагаджи (прави за стѣлопове дървета) ще се отсѣкатъ отъ гората при Сливница въ посока къмъ София и 1000 други дървета отъ София; отъ софийското население се иска само прѣнасянето на дърветата и 200 души работници“³⁾.

Богатата растителностъ на софийската околностъ се дължела въ голѣма степенъ на многото лозя въ Кору-багларъ, въ софий-

¹⁾ Евлия Челеби въ Пспис. LXX, 701—703.

²⁾ Ami Boué, Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe. Vienne, 1854, I, 64.

³⁾ В. Атанасовъ, Приносъ за изучаването на нашето народно стопанство (Период. списание, LXV (1905), 650).

ската равнина, въ Банишора, по склоновете на Коньовица, Горня-Баня и около многочисленните села въ полето. Пътешественици отъ 16 вѣкъ хвалятъ покрититѣ съ лозя склонове на софийската околност¹⁾. Сиджилатитѣ на софийската сѣдебна архива отъ 17 вѣкъ сж пълни съ актове за продажба на лозя около София и селата Горубляни, Комарица, Слатина и други. А лозята на Коньовица и на Банишора сжществували до втората половина на миналото столѣтие. Господинъ В. Хаджи Янковъ, който ялъ грозде отъ коньовицкитѣ лозя, отдава пропадането на лозята около София на заселенитѣ черкези между Княжево и Владая и въ Сухидолъ. Тѣ направили околността на София несигурна. Въ лозята имало овощни дървета, гроздето било съ дебела кора, наричали го пиротско; отъ него правили добъръ пелинашъ.

Пътешественици отъ 16 вѣкъ споменаватъ, че въ софийското поле се сѣялъ оризъ²⁾. Иречекъ, като имаше прѣдъ очи твърдението само на Рамберти, мислѣше, че Рамберти видѣлъ оризъ въ Тракия, но паметъта го излѣгала, и той го приписалъ на софийското поле³⁾. Документи изъ софийската кадийска архива, която се намира въ софийската Народна библиотека, ни убѣждаватъ, че въ началото на 17 вѣкъ се сѣялъ оризъ въ софийското поле⁴⁾ и то навѣрно въ султанскитѣ земи край Искъръ. За сѣянето на оризъ въ Софийско има още спомени между населението, а В. Атанасовъ твърди, че личели на много мѣста въ полето и едноврѣмешнитѣ чалтъци („локви“).

Въ 17 вѣкъ не се споменава между хлѣбнитѣ растения на софийско царевичата. Това показва, че американската зърнена храна царевича, която била прѣнесена въ Европа въ 16 вѣкъ, и отъ Италия прѣминала у насъ, не била си пробила още пѣтъ въ Софийско въ 17 вѣкъ.

Понеже сега въ близката околностъ на София не се сѣятъ лозя и оризъ, мнозина сж изказвали мнѣние, че климатътъ въ София е сега много по-суравъ отколкото въ минало врѣме; тѣ отдаватъ тази промѣна на обстоятелството, дѣто гжститѣ гори въ полето, които спирали вѣтроветѣ, сж унищожени. Въпросътъ за промѣната на климата въ свръзка съ изчезването на лозята и други културни ра-

¹⁾ В. Ramberti, Libri tre delle cose de turchi. Venezia. 1539, стр. 7, сравни К. Иречекъ, Стари пѣтувания прѣзъ България въ ПСпис. III, 63. Lewenklaw, Neuwe Chronica Türkischer Nation von Türken selbst beschrieben. Frankfurt am Mayn, 1595, стр. 252.

²⁾ Ramberti, Цит. съч. 7; Lewenklaw, цит. съч. 253.

³⁾ Иречекъ, Пер. Сп. IV, 99.

⁴⁾ В. Атанасовъ, Псп. LXV, 645.

стения е подиганъ много пѣти, особено въ Германия, и винаги се е дохождало до убѣждение, че не климатътъ е причина за това, а новитѣ стопански отношения, новитѣ срдства за съобщения, новата стойностъ на труда. По-рано, когато мжно се носѣло грозде и вино отъ едно мѣсто на друго, когато данѣцитѣ били малки, работната сила ефтина, хората можали да сѣятъ лозя и въ климатически неблагоприятни покрайнини и да се задоволяватъ съ незрѣло грозде и кисело вино. Освѣнтъ това държавната и частна инициатива сж били винаги причина да се правятъ опити съ различни културни растения въ различни покрайнини, но само тамъ се задържала обработката на нововъведенитѣ растения, дѣто тѣ намирали добра почва и благоприятенъ климатъ. А тъкмо турцитѣ, особено турската държава, която имала пространна своя земя, и спахиитѣ, които владѣли много села, правили често опити да подобряватъ земледѣлското производство. Това знаемъ отъ писмени документи и спомени отъ чифликчийскитѣ села. Въ София билъ дори назначенъ въ 1616 година чиновникътъ Хаджи Али бей да продава оризъ и да пропагандира идеята да се сѣе оризъ. Сжщото виждаме ние и днесъ. Въ софийската околностъ се правятъ непрѣкъснато опити съ черници, лози, овощни дървета, но най-послѣ ще се задържатъ за дълго само ония културни растения, които можатъ да издържатъ най-голѣмитѣ екстрими на софийския климатъ.

Отъ пътешественицитѣ въ 17 вѣкъ малко узнаваме за планинитѣ, които заобикалятъ софийското поле. Макаръ името Стара-планина да е било познато още на пътешественика Вранчичъ въ 1567 година¹⁾, тя не се споменава съ това име отъ никой познатъ мене пътешественикъ въ 17 вѣкъ. Тѣ я рѣдко споменаватъ дори съ името Хемусъ, защото съ това име сж схващали тогазъ главно централната вододѣлна планина въ България (срѣдня Стара-планина, ихтиманска Срѣдня-Гора, Рила и други). Турцитѣ я наричали Балканъ, имало въ София дори улица Балканъ-джадеси, което водило отъ града за Стара-планина. Името Витоша било по-познато; Евлия Челеби се опитва дори да опише тая планина, но описанието напомня повече Рила, отколкото Витоша. Той говори за езера и едра пѣстърва въ Витоша, което не отговаря на днешната дѣйствителност²⁾. Нѣкои пътешественици споменуватъ снѣга

¹⁾ Verancsics és Tenffenpach utazásuk Pozsonitól Konstantinápolyig въ Monumenta Hungariae historica scriptores. VI. Pest, 1860, стр. 80. (Supra quem uno milliari in monte Haemo, quem Ztaram Planinam vocant oritur amnis Nessus ad pagum Godecz).

²⁾ Евлия Челеби Псп. LXX, 704.

на Витоша¹⁾. Рико (1665), като описва положението на София, пише че тя е разположена на една весела поляна, или по-добре на обширна долина между двѣ планини, отъ които по-големата е всѣкога, и въ най-горещото врѣме, покрита съ снѣгъ; затова и самиятъ градъ е хладенъ и здравъ, но въздухътъ му е остъръ²⁾.

II.

Името на градъ София.

Най-старото познато име на градъ София било *Σερδική*, *Ὀὐλία Σερδική*, *Serdica* или *Ulpia Serdica*³⁾. По-късно се явява името *Sardica*. Срѣдновековитѣ българи прѣвърнали името Сердика въ Срѣдъцъ, като го осмислили съ понятието срѣда. И много по-късно въ житието на Св. Никола Софийски се обяснява, че градъ София прѣмъдро нарекли *Срѣдецъ*, за́ еже ни́же къ востокъ ни́же къ западоу пакы ле́житъ, нѣ посредъ не́како оубоухъ⁴⁾. Византийцитѣ направили отъ българското име Срѣдецъ — *Τριδιττῆς*, а отъ него *Τράλιτς*. Последното име се възприело отъ кръстоносцитѣ въ слѣднитѣ многочисленни форми: *Stralice*, *Straleiz*, *Straliz*, *Stralicia*, *Stralizion*, *Straliz*, *Streliza*, *Streliten*, *Sternitz*, *Listriz* и *Hesternitz*⁵⁾. У Идризи е отбѣлзано името на София — *Атрѣлиса*⁶⁾, а у руситѣ е прѣминало въ формата *Середокея*⁷⁾. Още въ врѣмето на послѣднитѣ български царе наредъ съ името Срѣдецъ се явява и името София. Въ грамотата на царъ Шишмана, дадена на монастира Св. Богородица Витошка, четемъ едно до друго *Кѣфалии Срѣдешьское* и въ градѣ *ѡка ми Софи*. Сжщо въ единъ дубров-

¹⁾ *H. Blount*, *A Voyage into the Levant*, 1636, стр. 17.

²⁾ *Ricaud*, *Histoire de l'état présent de l'empire Ottoman*. Traduite de l'anglais par Briot. Livre III, Paris 1670, стр. 649—650. Сравни съобщенията на Дръ Хр. Кесяковъ въ Мсб. VI, стр. 171.

³⁾ Проф. Г. И. Кацаровъ, Приносъ къмъ старата история на София. София, 1911, стр. 18—20.

⁴⁾ П. Сырку, Очерки изъ исторіи литературныхъ сношеній Болгаръ и Сербовъ въ XIV—XVII вѣкахъ. Спб. 1901, стр. 37.

⁵⁾ *Dr P. Matković*, *Putovanja po Balkanskom Poluotoku srednjega vieka* въ *Rad jugosl. Akad.* кн. XLII, стр. 56—185.

⁶⁾ *Tomaschek*, *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*. II. Die Handelswege im 12 Jahrhundert nach den Erkundigungen des Arabers Idrisi. Wien 1887, p. 85, 87.

⁷⁾ П. Сырку, Описаніе турецкой имперіи, составленное русскимъ бывшимъ въ плѣну у турокъ XVII вѣкѣ. Спб. 1890, стр. 148.

нишки записъ отъ 1376 година се срѣща името *Sophya*¹⁾. Името София било употрѣбавано отъ народа сигурно много по-рано, но въ писменнитѣ документи то си пробило пжтъ по-късно. Това явление е общо за всички селища, които сж мѣнявали имената си. Турското господство, което прѣкъснало традицията, помогнало много да се закрѣпне името София, но сѣ пакъ въ писменитѣ паметници наредъ съ името София се срѣща често и името Срѣдецъ, Сардакия и други форми. Константинъ философъ пише въ 1431 година ту отъ Софіи, ту до Срѣдъца, ту въ Срѣдъци²⁾; сжщото срѣщаме у Владислава Граматика. Въ житието на св. Никола Софийски, ржкопись отъ 16 вѣкѣ, срѣщаме и градѣ *Сардакинскимъ*, *Галимъ* и *Софія*, и *Сардакия* и градъ *сардакинскій*³⁾. Софийскитѣ епископъ Григори (1588 год.) се подписалъ на една грамота: „Софіи Премудрости, називамія Сардика.“ Въ грамотата на рилскитѣ старци до руския царъ и патриархъ (1628 год.) стои: „Въ области Сардикійской, на горѣ називаемой Книшава, естъ царскаго созданія священная обитель Рыло, храмъ прѣподобнаго отца нашего Іована пустинослужителя“⁴⁾. Сжщо и Лукаричъ въ своитѣ *Annali di Rausa* (Venezia 1605) нарича София ту *Sredaz*, ту *Soffia*.

Всички, които сж се занимавали съ въпроса за името на градъ София, сж дошли до убѣждението, че това име стои въ свръзка съ името на хубавата голѣма черква Св. София, чиито развалини стоятъ и до днешенъ день. Но понеже и митрополията носила името Св. София, то М. Дриновъ съ право забѣлзва, че остава нерѣшенъ само въпроса, дали направо отъ името на черквата или посредствомъ митрополията е прѣнесено името Св. София и върху града⁵⁾. Не е изключена възможността и черквата и митрополията съ еднаквото си име да сж способствували да възникне е се усвои отъ населението новото име. Мнѣнието на Д-ръ Грюнвалдъ, че градътъ София получилъ името си отъ прѣкора на нѣкой си печенежки кралъ (!) Софи, който дохождалъ въ 1456 година да се бие съ турцитѣ⁶⁾, нѣма никаква стойность, слѣдъ като знаемъ, че още въ врѣмето на царъ Шишмана градътъ Срѣдецъ се наричалъ вече София⁷⁾.

¹⁾ Сравни у проф. К. Иречекъ, Княжество България. Прѣвелъ С. Аргировъ. Пловдивъ. 1899, стр. 14.

²⁾ *Гласник*, XLII, стр. 305 и 307.

³⁾ П. Сырку, Очерки и пр. стр. 27, 38, 144.

⁴⁾ Сношеніе Россіи съ востокомъ по дѣламъ церковнымъ. т. I (1858), стр. 185, т. II (1860) стр. 57.

⁵⁾ М. Дриновъ, По що и отъ кога сегашната българска столица е наречена София. (въ списанието „Свѣтлина“ год. IV, кн. 2 и въ Съчинения на М. С. Дриновъ, София, 1909, I, стр. 144.

⁶⁾ *La Bulgarie*, брой 56 отъ 16 октомври 1893.

⁷⁾ За името на градъ София сравни и статията на Д. Е. Т.: Градътъ София. Различнитѣ му названия, въ „Свѣтлина“, год. IV, кн. I, стр. 11—12.

У софийското население се запазило сигурно прѣдание, че името на града произлиза отъ черквата Св. София и ние срѣщаме това прѣдание въ списанията на многочисленни пжтешественици и коментатори¹⁾.

Пжтешественицитѣ отъ 17 вѣкъ наричатъ града София и Со-
вия, но и тогазъ по традиция вървятъ и старитѣ имена — Триядица,
Сардакия и Срѣдецъ. Споредъ Богдана (Диодата) и въ 17 вѣкъ тъл-
кували името Триядица като сложна дума отъ трия (грѣцко чи-
слително три) и дере (турска дума — рѣка), сир. три рѣки. И
това осмислюване ставало ужъ въ свръзка на тритѣ рѣкици, които
протичали прѣзъ София²⁾. Имената Сардакия и Срѣдецъ се срѣ-
щатъ и въ първата половина на миналия вѣкъ. Въ една записка
отъ 1822 год. стои „има се знати въ Софѣя гратъ Сардакия, кога
се прѣстави Софиски архиепископъ Теофанъ родомъ ꙗ Сакъсъ“³⁾.
Г-нъ Е. Спространовъ пише, че селянинъ отъ Подуене му съоб-
щилъ, какво градъ София прѣди да дойдатъ турцитѣ се казвалъ
Зердекия⁴⁾. Наши учени родолюбци пожелаха да възстановатъ ста-
рото име Срѣдецъ. Възприе го дори и Книжовното Дружество въ
своитѣ издания, но то не можа да се задържи, остана си името
София, но не се е още установило литературното му ударение и
се изговаря ту Софѣя, ту Софѣя.

III.

Топография и физиономия на града.

Градъ София въ 17 вѣкъ не билъ укрѣпенъ, нѣмалъ стѣни
и това споменаватъ почти всички пжтешественици, които били на-
викнали на западноевропейскитѣ защитени отъ стѣни, кули и хен-
деси градове. София лежала по срѣдата на Европейска Турция,
далеко отъ границитѣ на чужди държави, затова нѣмала силенъ
гарнизонъ, нито срѣдства за отбрана. Това военно състояние на

¹⁾ Вранчичъ (1553), Рамберти (1537), Киаромани (1659) и много други.

²⁾ *Fermendziu, Acta Bulgariae ecclesiastica ab. a. 1565 usque ad a. 1799* (18 томъ отъ Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium, 1887), стр. 230.
сравни Л. Милетичъ, Изъ историята на българската католичка пропаганда въ XVII вѣкъ (Български Прѣгледъ, год. I, кн. XI, 177).

³⁾ Е. Спространовъ, Бѣлѣжки и приписки до Софийскитѣ черкви. Сборникъ за народни умотворения и пр. кн. XXII и XXIII стр. 26.

⁴⁾ Се тамъ, стр. 30.

града го излагало на опасности, когато го нападали възстанали
или непокорни дружини. Така въ надвечерието на 17 вѣкъ, въ
мартъ 1595 г. градъ София билъ нападнатъ отъ възстаналото мѣ-
стно население (около 2000 души) и ограбенъ¹⁾. Сжщото се е
случило въ края на 1797 година, когато къръжалиитѣ прѣвзели
София²⁾. Въ 1802 година арнаути нападнали града и изгорѣли
16 кжщи и убили нѣколко души³⁾, а на 2 априль 1832 година
Али бей, синъ на Кара Феиза, единъ отъ послѣднитѣ кърджа-
лийски водачи, съсѣдалище въ Трънъ, нападналъ съ свои хора
ненадѣйно София, грабилъ града три часа, докато билъ пропж-
денъ отъ мѣстни турци⁴⁾.

Отвѣнъ градъ София изглеждалъ много красивъ и привлѣка-
теленъ. Многочислени тънки минарета се издигали високо надъ
кжщитѣ и зашуменитѣ градини, а оловенитѣ покриви на джамии,
ханица и на безистена лѣщѣли отдалеко. Кору-багларъ съ своитѣ
лозя и градини всрѣдъ хубава джбова гора и Витоша, която то-
газъ била добръ залѣсена, образували хубавъ тъменъ фонъ на
бѣлия градъ София. Беналия (Benaglia), който миналъ прѣзъ

¹⁾ „Anno 1595 im Martio, haben sich bei 2000, Hayducken und Ratzen zusam-
mengeschlagen, die Stadt (Sophia) überfallen und geplündert, item die Stadt Silistria
ausgebrannt“. *Levinus Hulsius, Chronologia* 1597, стр. 28—29. Това извѣстие ни го-
вори за голѣмото възстание въ България въ края на 16 вѣкъ. Споменатитѣ тука
расии не бива да смѣтаме непрѣменно за сърби; съ това име въ Австрия и Унгария
наричали дѣйствително най-вече сърбитѣ, но то често пжти се отнасяло и до дру-
гитѣ южни славяни, слѣдов. и българитѣ. Marsigli, единъ отъ най-добритѣ позна-
вачи на Балкански полуостровъ въ 17 вѣкъ, казва въ своето капитално съчинение
Description du Danube depuis la montagne de Kalenberg en Autriche jusqu'au con-
fluent de la rivière Jantra dans la Bulgarie, à la Haye 1614, че расии се наричатъ
южнитѣ славяни („Les Rasciens font partie des Esclavons savoir de ceux, qui occupent
l'Illyrie, la Dalmatie, la Croitie, l'Esclavonie, la Bosnie, la Serbie et la Bulgarie, — et
ils parlent presque tous la même langue, c'est-à-dire l'Illyrienne, à quelque différence
près dans les dialectes“ I стр. 25). Че възстаналото население въ югозападна Бѣл-
гария било българско ни говори пжтешественицитѣ Friedrich Seidel, който миналъ
пжтя София—Нишъ прѣзъ лѣтото на 1596; той пише, че поради сбиването на
много народъ, пжтътъ билъ покритъ отъ лешове на хора, коне, магарета и камили;
много смърдѣло. Прѣдъ двѣтъ порти на Нишъ въ честь на султана били поставени
правѣли, че тѣ били възстанали глави на християни български селяни. Турцитѣ раз-
кѣпѣ von Christl. Bulgarischen Kayser zu Ehren viel hundert frische Menschen-
Puschen oder Haaren auf beiden Seiten des Weges gestellet, in einem neben den an-
dern, vor beiden Thoren, die weit in das Feld gelangen thäten, welches erbärmlich
zu sehen gewesen. Die Türcken gaben vor, sie wären dem Türkischen Kayser rebe-
lisch geworden“ (Denkwürdige Gesandtschaft an die Ottomanische Pforte. Görlitz,
1711, стр. 84). Germano Adelhold въ своята книга Neue und accurate Vorstellung des
grossen Ottomanischen oder Türkischen Reichs, Nürnberg, 1739, стр. 186, като го-
вори за разнородното население на София пише Raitzen oder Bulgarn.

²⁾ Л. И. Поповъ, Приносъ за изучаването миналото на българското отечество.
Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XXIV (1909), стр. 22.

³⁾ Е. Спространовъ, Бѣлѣжки и приписки до Софийскитѣ черкви. Сборникъ, кн. XXII—XXIII
(1906—1907), стр. 12.

⁴⁾ К. Иречекъ, Княжество България. II 27. Е. Спространовъ: Бѣлѣжки и пр.
Сборникъ XXII—XXIII, 2.

София въ 1682 година, пише, че София поради своите много джамии съ оловени кубета и минарета прилича отдалеко на Падуа¹⁾. Но възтържените пътешественици прѣдъ външния изгледъ на София били скоро разочаровани отъ лошите тѣсни улици и малките дървени къщи на града. Улиците били безъ калдърѣмъ и неравни, въ кишовно врѣме много кални; само съ ботуши можло да се ходи по тѣхъ. Дори кола се мъчно движели изъ неравните улици, изпѣстрени съ камѣнаци, които служели за прѣскачници на пѣшеходците. Частните къщи били малки, съградени отъ дървенъ материалъ изцѣло или само отъвнѣ облѣпени съ дѣски; много къщи били направени отъ плетеници измазани съ глина; покривите били високи и дѣсчени, вратите били низки²⁾. Нѣкои пътешественици пишати дори, че християните и евреите нарочно правили малки порти, за да не могатъ да гостуватъ у тѣхъ конниците турци. Последните, като не можали да вкаратъ въ двора конетѣ си, отивали въ кервансарите³⁾. Нѣкои къщи били толкозъ малки и прѣхлупени, че още Дерншвамъ ги уприличава на кочини⁴⁾. Къщите се ограждали съ дворове и градини, затова градътъ се разтигалъ далеко на дължъ и на ширъ и правилъ впечатление на голѣмъ градъ⁵⁾. Венеръ (1616 година) сравнява София по голѣмина съ Вормсъ⁶⁾. Но покрай малките частни къщи въ София се издигали много импозантни обществени сгради, които произвеждали силно впечатление на пътешествениците; такива били кервансарите, бизистенътъ, имаретите, болниците, джамии, баните и други⁷⁾. Унгарецътъ Павелъ Шандоръ (Sándor Pal), който пътувалъ по диагоналия воененъ пътъ на България прѣзъ 1687 година, сравнява София съ Татаръ-Пазарджикъ, а Пловдивъ смѣта похубавъ отъ София⁸⁾.

Градъ София заемалъ въ 17 вѣкъ горѣ-долу сѣщото мѣсто, каквото той заемалъ въ прѣдвечерieto на освободителната война. Равнищата около града били покрити съ гробища, главно турски⁹⁾.

¹⁾ Giovanni Benaglia, Relazione del viaggio fatto à Constantinopoli, e ritorno in Germania, dell'III.^{mo} Sig. Conte Alberto Caprara, etc. In Roma & in Milano. стр. 30.

²⁾ Christian von Walsdorf, Neue Reissbeschreibung durch Ungarn, Thracien und Egypten. 1664, стр. 6.

³⁾ H. Blount, A voyage into the Levant. London, 1636, стр. 17.

⁴⁾ Hans Dernschwam, Orientalische Reise 1553—1555 въ Globus, Band LII (1887), отдѣленъ отпечатъкъ стр. 19.

⁵⁾ Voyage de Levant fait par le commandement du Roy en l'année 1621. etc. стр. 70, сравни Споменик XXXVII стр. 76.

⁶⁾ A. Wenner, Ein ganz neues Reysbuch etc. стр. 33. Сравни Ив. Шишмановъ, Стари пътувания прѣзъ България Мсб. IV, 455.

⁷⁾ Wenner; op. cit. 33. Türkisches Hunds Bemarr, стр. 23.

⁸⁾ Szamota István, Régi Magyar utazók Európában 1532—1770. Nagy-Bleske-kepen. 1892, стр. 304. Извадите отъ маджарските пътешественици дължа на г-на Д-ръ Миланъ Шишмановъ.

⁹⁾ Benaglia, op. cit. 30.

Поради тѣснота въ центъра на града, дѣто били християнските черкви, и християнските гробища били вѣнъ отъ града. Отъ житието на Св. Никола Софийски узнаваме, че българските гробища били до Три-кладенци¹⁾. Дубровнишките гробища били сѣщо вѣнъ отъ града, край Перловската рѣка, задъ казармите на първи пѣхотински полкъ; тѣ били извѣстни на софиянци съ името „латински гробища“ и камѣните имъ стоели доскоро.

Махали. София се дѣлила въ 17 вѣкъ на махали, които носили различни имена. Въ центъра на града живѣли търговците чужденци: дубровчани, гърци, ерменци, евреи и други. Българите и турците живѣли въ отдѣлни махали. Оная частъ отъ града, дѣто живѣли българите, носила името „варошъ“ и се дѣлила отъ своя страна на махали; имало и Новъ-варошъ, въ който живѣли прѣселенци българи. Имената на махалите стоели въ свръзка било съ извѣстни сгради, като Имаретъ-махлеси, Джами-Атикъ-махлеси, Текия-махлеси, било съ извѣстни видни личности на врѣмето, или отъ по-рано, напр. Саруханъ-бей-махлеси, Елъ-хаджи-Хамза-махлеси, Мансуръ-ходжа-махлеси, Попъ-Милушова-махала, Папукчи-Драганова-махала и други, било съ извѣстни пазари, напр., Меденъ-пазаръ (Балъ-пазаръ-махлеси), Тереке-пазари (Житни-пазаръ), или съ извѣстни стари укрѣпления, напр. Кара-хисаръ и други. Евлия Челеби именува само махалите: Банска, Челебиева, Гюль-джамийската, Махмудъ-паша, Паша-махлеси, Сияушъ-паша, Имаретъ-махала, но изъ сиджилатите могатъ да се извадатъ имената още на слѣдните махали въ София прѣзъ 17 вѣкъ: Бейлербейската, Азаджийската, Мерджанъ, Куру-чешме, Кафене-баши, Тереке-пазари, Калоянова, Банишоръ, Дразъ-махлеси, Сунгурларъ, Ново-село, Мюселимска, Меденъ-пазаръ (Балъ-пазаръ), Султанъ-Селимъ-джамии или Кара-джамии, Саруханъ-бей, Мансуръ-ходжа, Кара-Денишмандъ, Хасъ-бига, Елъ-хаджи-Хамза, Кара-хисаръ, Джами-Атикъ, Касабиянъ-махлеси, Елъ-хаджи-Илиясъ, Спахиларъ, Хусейнъ-ага, Шеджай-Фикъхъ, Елъ-хаджи-Яхши, Кара-Шахинъ, Карагюзъ-бей, Аладжа-месчетъ, Елъ-хаджи-Исмаилъ-ага, Терзи-Юсуфъ, Текия махлеси, Селимъ-джамии, Шеръ-Абдаръ-махлеси, Къзъ-Касъмъ махлеси, Попъ-Милушъ и Папукчи-Драганъ-махала. Много отъ изброените махали сѣ свързани съ имената на свърѣмници и затова подиръ смъртъта имъ често се мѣнило и името на махалата. Възъ основа на данните, съ които разполагамъ²⁾, можа да посоча

¹⁾ П. Сырку, Очерки изъ исторiи и пр. стр. 135—139.

²⁾ Възъ основа на стария планъ на София отъ Т. Пишачевъ за 1887 год. машабъ 1:10,000 и прѣзъ разпитъ на стари софиянци.

приблизителното мѣсто само на слѣднитѣ махали: *Банската* или *Баня-баши-махала* се намирала около главната минерална баня, *Гюль-джамииската* — около Гюль-джамия (Св. Георги), *Сияушъ-паша-махала* около Св. София (Сияушъ-паша-джамия), дѣто се намиралъ и кервансарая на Сияушъ-паша; наименованието на джамията по името на махалата е обикновено нѣщо, но често и отъ името на джамията произтича името на махалата, въ която се намира тя. *Имаретъ-махала* до Черната джамия, *Бейлербейската* около двореца, *Азаджийската* между улицитѣ Алабинска, Витошка, Солунска и Левски, *Мерджанъ-махала* между Сердика, Искъръ и Царъ Симеонъ, *Куру-чешме-махала* около кръстопътището на улицитѣ Витошка и Алабинска, *Кафене-баши* около площадъ Славейковъ, *Тереке-пазари* до новата баня, *Калоянова-махала* между Св. Кралъ и площадъ Позитано, *Банишоръ* отъ Владайската рѣка и ул. Клокотница, *Дразъ-махлеси* отъ двѣтѣ страни на Владайската рѣка при Шарения мостъ, *Сунгурларъ* около католическата черква, *Мюселымската* махала къмъ Три-кладенци (Ючъ-бунаръ) по посока на Пиротска улица, *Ново-село* близо до Черната джамия, *Меденъ-пазаръ* (Балъ-пазаръ) до черквата Св. Спасъ, *Карагйозъ-бей-махала*, дѣто се прѣсичатъ улицитѣ Алабинска и Левски, *Къзъ Касъмъ-махлеси* на улица Царъ Симеонъ близо до Търницитѣ, дѣто имало до освобождението джамия съ сѣщото име; *Паша-махала* по улица Алабинска на западъ отъ Витошката, *Елъ-хаджи-Хамза* махала между Алабинска и Съборна отъ една страна и Лавеле и и царъ Борисъ отъ друга. *Попъ-Милушевата* и *Папукчи-Драгановата* махали били български и се намирали сѣщо въ вароша, но тѣхното име било сигуръ отпослѣ забравено и замѣнено съ друго. Прѣди освобождението българскитѣ махали носили още имената *Мала-чешма-махала*, *Нова-чешма-махала*, *Чиръ-махала*, *Башъ-чешма-махала* и други.

Установяването на нѣкои махали, както е случай съ *Кара-Хисаръ-махала*, би ни разкрило много нѣщо за още по-старата топография на града.

Улицы. Главнитѣ улици на София въ 17 вѣкъ били горѣ-долу сѣщитѣ, както сѣ и днесъ: това сѣ улици, по които главнитѣ пѣтища, що идѣли отъ близки и далечни градове и села, водили за центра на града. Послѣ идатъ чаршийскитѣ улици и най-послѣ махленскитѣ, отъ които много били задѣнени (чакмасъ-сокакъ). Улицитѣ носили имена: 1) по посока на пѣтя, който води въ тѣхъ, напр., *Истамбулъ-сокаги*, *Балканъ-джадеси*, *Джебели-Витошъ-сокаги* и други; 2) по характера на градската частъ, напр.,

Чаршиларъ-сокаги, *Войниганъ-сокаги* (дѣто живѣли войниганитѣ), *Еничаръ-сокаги*, който водѣлъ за еничарската казарма и други; 3) по името на нѣкоя главна сграда, напр. *Баня-баши-сокаги*, *Биюкъ-джами-сокаги*, *Клисе-сокаги* и други; 4) по името на нѣкой виденъ човѣкъ отъ махалата, напр. *Абдурахманъ-сокаги*, *Владика-сокаги*, *Миралай-сокаги* и други; 5) по името на нѣкой важенъ прѣдметъ въ улицата, напр. *Шадърванъ-сокаги*, *Мусала-таши-сокаги* и 6) чаршийскитѣ улици носили имената на занаята, който се работѣлъ тамъ, или по стоката, която се продавала по дюкянитѣ имъ, напр. *Папукчийнъ-сокаги*, *Кафтанджийнъ-сокаги*, *Куюмджиянъ-сокаги* и други. Отъ сиджилатитѣ узнаваме имената на 40 улици, отъ които много се запазили чакъ до освобождението, но и много се забравили заедно съ прѣдмета, съ който било свързано името имъ.

Ето списъкътъ на познатитѣ имена на улици въ София прѣзъ 17 вѣкъ: *Войниганъ-сокаги*, *Спахиларъ-сокаги*, *Бейлербей-сокаги*, *Паша-сокаги*, *Хазнатаръ-сокаги*, *Еничаръ-сокаги*, *Баня-баши-сокаги*, *Кадимъ-сокаги*, *Биюкъ-джами-сокаги*, *Бали-баба-сокаги*, *Мусала-таши-сокаги*, *Абдурахманъ-сокаги*, *Клисе-сокаги*, *Чаршиларъ-сокаги*, *Чаиръ-сокаги*, *Имаретъ-сокаги*, *Мадресе-сокаги*, *Шадърванъ-сокаги*, *Капанъ-ханъ-сокаги*, *Бейлъкъ-сокаги*, *Зарб-хана-сокаги*, *Владика-сокаги*, *Мумхане-сокаги*, *Челеби-сокаги*, *Кафтанджийнъ-сокаги*, *Касабларъ-сокаги*, *Папукчийнъ-сокаги*, *Коллукъ-сокаги*, *Черибашиянъ-сокаги*, *Миралай-сокаги*, *Курджи-ларъ-сокаги*, *Хаджиларъ-сокаги*, *Кюмурджиянъ-сокаги*, *Истамбулъ-сокаги*, *Кору-багларъ-сокаги*, *Джебели-Витошъ-сокаги*, *Текилеръ-сокаги*, *Табакхане-сокаги*, *Хусрефъ-паша-сокаги* и *Балканъ-джадеси*.

Много отъ имената на улицитѣ въ 17 вѣкъ се задържали и до освободителната война, но липсата на подробенъ планъ на града отъ това врѣме съ означение на улицитѣ, не ни дава възможность да ги посочимъ сега. Възъ основа на разпитъ у стари софиянци и догадки може да се опрѣдѣли приблизително посоката на слѣднитѣ улици: *Баня-баши-сокаги* минавалъ покрай банята, *Кадимъ-сокаги* е водилъ може би отъ площадъ Славейковъ по Графъ Игнатиевъ за игрището; тамъ се намиралъ старъ мостъ на рѣката, който наричали *Кадинъ* (гледай образъ 1), но стари софиянци искатъ да кажатъ, че сѣщинското име било *Кадимъ*, което ще рече старъ (кадимъ-юл-еямданъ = още отъ старо врѣме). *Биюкъ-джами-сокаги* — ул. Лега, *Бали-баба-сокаги* — Алабинска, *Мусала-таши-сокаги*, дѣто се намѣрвалъ камъкътъ — мезгяхътъ, върху който полагали турцитѣ мъртѣвцитѣ; *Чаиръ-сокаги*, въ ма-

халата Чиръ, къмъ улица Царъ Борисъ и Булевардъ Фердинандъ, *Медресе-соаги* — улица Московска отъ площадъ Александъръ I до Св. София, *Коллукъ-соаги* водилъ покрай стражарницата отъ Чо-хаджийския ханъ на Търговска улица за Битъ пазаръ; *Имаретъ-соаги*, *Капанъ-ханъ-соаги*, *Зарбхана-соаги*, *Мумхане-соаги*, *Табакхане-соаги* и други ще бждатъ опрѣдѣлени по-добрѣ, когато по-нататкъ опрѣдѣля мѣстата на сградитѣ, по чието име тѣ сж наречени. *Истамбулъ-соаги* = Цариградската улица (Царъ Освободителъ), *Джебели-Витошъ-соаги* = Витошка улица, *Балканъ-джадеси* = Мария Луиза, по-рано Ломска улица, *Паша-соаги* — частъ отъ Алабинска улица въ махалата съ сжщото име. *Хазнатаръ-соаги* между ул. Витошка и Алабинска, до кжщата на Гаки Трифоновъ, *Шадърванъ-соаги* до банята, *Бейлъкъ-соаги* до Солни пазаръ и казанджиитѣ, улица Св. Недѣля.

Главнитѣ пунктове въ София прѣзъ 17 вѣкъ били: 1) площадътъ *Баня-баши* прѣдъ минералната баня, дѣто се събирали много улици и имало много обществени сгради; 2) кръстопжитището *Куру-чешме*, дѣто до освободителната война имало хубавъ водоскокъ. Стари Софийнци мислятъ, че името Куру (Кору) чешме не означава суха чешма, а гориста; имало е около нея дървета, подъ чиято сѣнка сж почивали охолнитѣ турци. 3) Площадътъ прѣдъ конака, дѣто се събирали много улици и дѣто ставали военни упражнения съ джиритѣ. 4) *Кафене-баши* (площадъ Славейковъ), 5) *Балъ-пазаръ* (Меденъ пазаръ) при Св. Спасъ, 6) *Житенъ-пазаръ* и други много въ чаршиитѣ.

Джамии. Въ 17 вѣкъ София се славилъ съ много джамии; нѣкои пжтешественици и писатели отъ това врѣме ги наброяватъ отъ 150 до 300¹⁾. Хубавитѣ и голѣми джамии били построени или прѣобърнати отъ християнски черкви въ 16 вѣкъ, най-цвѣтущото врѣме за турцитѣ въ София. Голѣмитѣ джамии ги строили богати везири, които събирали грамадни богатства въ побѣдоноснитѣ походи въ Унгария и Австрия и били владѣтели на голѣми земи. Въ 17 вѣкъ много джамии вече запустѣли, особено тия, които останали въ християнскитѣ махали.

Главни джамии въ София прѣзъ 17 вѣкъ били слѣднитѣ:

Света София. Тя била обърната на джамия въ началото на 16 вѣкъ. Въ 17 вѣкъ носила името Сияушъ-паша-джамия, по името

¹⁾ Споредъ Каница въ 1871 година броятъ на голѣми и малки джамии билъ 45 (Donau-Bulgarien II, 211), а споредъ Мохамедъ Дингизъ прѣди освобождението джаминитѣ въ София били 27 (L'Islam en Bulgarie et dans la Roumélie Orientale въ Revue du Monde Musulman, томъ V (1908), стр. 490).

на Сияушъ паша, който ставалъ три пжти везиръ въ годинитѣ 1582—1593¹⁾. Съ своята голѣмина, направа и хубаво положение на най-високото мѣсто на града, тя привличала вниманието на всички пжтешественици. Разкази за нейнитѣ високи ктитори и всевъзможни суевѣрия, които били свързани съ прѣобръщането на черквата въ джамия, правили Св. София още по-интересна²⁾. Но тя вече въ половината на 16 вѣкъ била доста разрушена. К. Ценъ (1550 год.) разправя, че турцитѣ искали нѣколко пжти да я поправятъ, но стѣнитѣ не държели и тѣ я запунали³⁾. Дерншвамъ, който миналъ прѣзъ София въ 1553 година, разправя сжщо, че черквата е порушена и турцитѣ направили отъ нея арсеналъ (Zeughaus) за всевъзможни трофеи отъ побѣдоноснитѣ битки⁴⁾. К. Римъ (1571 г.) добавя, че турцитѣ извършвали прѣдъ входа своето богомоліе, а вътрѣшността оставала праздна. Турцитѣ искали да я разрушатъ но щомъ подхващали да вършатъ това, измирало нѣкое сѣмейство. Затова оставили сама да се руши. Вътрѣ имало кола за топове и нѣколко топа⁵⁾. Давидъ Уннадъ (1572 год.) разказва дори, че турцитѣ разрушавали Св. София и отъ материалитѣ строели джамии⁶⁾. Тази бѣлѣжка на Уннадъ може да се отнесе до отмахнатитѣ сѣверни странични портали. Отъ сиджилатитѣ знаемъ, че прѣзъ лѣтото на 1613 година гръмъ поврѣдилъ кубето на черквата Св. София и то било поправено въ 1615 година, като се похарчили за поправката (съ греди и тухли) 50,000 акчета. Изглежда, че тогава сж поправили изобщо Св. София, защото Петъръ Богданъ пише въ 1640 година, че „тя станала много хубава, като да е построена отново“⁷⁾. Киаромани, който посѣтилъ София въ 1659 год., пише за единъ скришенъ параклисъ въ Св. София съ много мощи отъ светци; въ него турцитѣ не можели да влѣзатъ (неизвѣстна ржка ги отблъсвала), а поставената стража не допускала християнитѣ да

¹⁾ Сияушъ паша билъ по произхождение хърватинъ. Въ 1568 година билъ главенъ щалмайсторъ при султанъ Мурадъ III, послѣ станалъ румелийски беглербегъ и свързалъ името си съ черквата Св. София, която лежала въ махалата, що носила името на сжшия паша. Въ Цариградъ и въ провинциитѣ той съградилъ много богоугодни заведения. Умрѣлъ въ 1601 година и билъ погребанъ въ цариградскитѣ гробища Еба-Еюбъ (Сами бей, Камусъ-юль-алямъ, т. IV, стр. 2717; бѣлѣжката дѣлжа на г-на Гаджанова).

²⁾ Ив. Шишмановъ прѣдаде доста разкази за черквата Св. София отъ 16 и 17 вѣкъ (Мсб. IV, 466), а А. Протичъ ги допълни въ своята книга: Архитектоническата форма на софийската църква Св. София, 1912, стр. 106—122.

³⁾ Discrizione del viazo de Constantinopoli 1550 de ser Chatharin Zen, ambascador straordinario a Sultan Soliman e suo ritorno, въ Starine X, 211.

⁴⁾ Hans Dernschwam's, Orientalische Reise (1553—1555). Globus, LII, стр. 202, отдѣленъ отпечатъкъ 17.

⁵⁾ Dr P. Matković, Putovanja po Balkanskom poluotoku. Rad jugosl. Akad. CXII, 182.

⁶⁾ Rad CXII, 218—219.

⁷⁾ Fermentdžiu, Acta Bulgariae ecclesiastica etc. стр. 73.

опитатъ сжщото¹⁾. Като имаме прѣдъ очи сега изкопанитѣ про-
странни гробници въ Св. София, можемъ да прѣдположимъ, че
тогава трѣбва да е била открита такава една гробница; въ това
ни убѣждава и обстоятелството, че сегашнитѣ разкопки показватъ,
какво и въ турско врѣме сж отворени нѣкои гробници. Колие пише
въ 1665 год.: „Въ София има една черква, съградена въ видъ на
кръстъ и обрната на джамия. Въ нея се пази още единъ много
мраченъ параклисъ. Тамъ се намира една икона на св. Богородица,
на която се служи отъ единъ свещеникъ отъ ордена на франци-
сканцитѣ. Посланикътъ поиска да се отслужи тамъ божествена
служба“²⁾. Първиятъ пасажъ на това извѣстие се съгласява съ из-
вѣстието на Киаромани; колкото се отнася до втория, той е про-
излѣзълъ по погрѣшка въ свръзка съ католическата черква въ Со-
фия, дѣто се славела иконата на св. Богородица и на която служилъ
францисканецъ. Отъ описанието на Дришъ, 1719 год., виждаме, че
въ началото на 18 вѣкъ въ Св. София турцитѣ се молѣли и се гри-
жели за нейнитѣ постилки³⁾. Досежно титлата великъ ламбадаръ на
светата и велика църква София Сардакийска, която носилъ Матей,
споредъ една приписка отъ 1563 год. върху листовѣтъ на кратовското
евангелие⁴⁾, трѣбва да приемемъ, че тя се носила по традиция, а
не е имала свръзка съ черквата, която тогасъ била сигурно джамия.
Олтарѣтъ на Св. София разрушилъ Есадъ ефенди малко прѣди
земетресението отъ 1818 година⁵⁾, а земетресенията отъ 1818 и
1858 година докарали черквата въ днешното положение (Гледай
обр. 2). Подробно описание на черквата печата Д-ръ Б. Филовъ.

Гюль-джамия била старата софийска черква Св. Георги. Тя била
прѣобърната въ джамия въ началото на 16 вѣкъ. Герлахъ пише
въ 1578 год., че черквата Св. Георги била прѣобърната въ
джамия прѣди 40 години. Черквата Св. Георги прѣдставя много
цѣненъ стариненъ паметникъ, тя е единственната ротонда въ Бъл-
гария, а малко сж ротондитѣ и другадѣ (въ Солунъ, Римъ и Бо-
стра задъ рѣка Йорданъ). Въ турско врѣме на източната страна
на Гюль-джамия имало турско училище и гробъ на нѣкой бѣлѣжитъ
турчинъ. Имало и бунаръ, отъ който българкитѣ черпѣли вода за

¹⁾ М. Дриновъ въ сп. „Свѣтлина“ год. IV, кн. 2, стр. 27; въ неговитѣ съчи-
нения, София, 1909, т. I стр. 642. Сжщо въ Споменик XLVII, стр. 105.

²⁾ Ricaut, Histoire de l'état présent de l'empire Ottoman. Traduite de l'anglais
par Briot. Tome II. Cologne 1676, стр. 133.

³⁾ Gerard Cornelius von den Driesch, Historische Nachricht von der Röm.
Kaysersl. Gross-Botschaft nach Constantinopel. Nürnberg. 1723, стр. 101—102.

⁴⁾ Е. Спространовъ, Описъ на ръкописитѣ въ библиотеката при Св. Синодъ.
София. 1900, стр. 55.

⁵⁾ Хр. п. Константиновъ, Паметни бѣлѣжки за Срѣдецъ. Пспис. VIII,
стр. 127, 129.

здраве. Подиръ освобождението тази черква служила подъ редъ
за помѣщение на гимнастическото дружество „Балкански Соколъ“,
за складъ на медикаменти на върховния медицински съвѣтъ и
мавзолей на покойния князь Александъръ. Отъ януари 1890 год.
тя е изпразнена, но се служи въ нея само на празника Св. Георги
Софийски (11 февруари и 21 май). Тази черква е много на почетъ
у стари софиянци и тѣ ходятъ често въ нея да палятъ свѣщи. Въ
черквата Св. Георги се запазили слѣди отъ стара живопись и
гръцки и славянски надписи¹⁾. Въ Св. Георги се пазятъ сега въ
малко сандѣче мощитѣ на св. Георги Нови (образъ 3).

Има прѣдания, че и други джамии въ София били първона-
чално християнски черкви. Когато сривали малката Фечи-джамия до
Ташъ-ханъ на ул. Пиротска, сѣверната страна на джамията била
построена върху стѣна отъ черква, виждали се образи на светци съ
славянски надписъ. По прѣдание тукъ била черква Св. Димитъръ²⁾.

Биюкъ-джамия, сегашниятъ Народенъ археологически музей,
се славела и въ 17 вѣкъ съ своята голѣмина и 9 покрити съ олово
кубета (Евлия Челеби ги изкарва 18). Тя се казвала още Коджа-
Махмудъ-пашова джамия. Евлия Челеби казва за нея: „Въ Со-
фия нѣма по-голѣмъ старъ храмъ отъ нея. Има двѣ главни врати.
Сжщо има една врата на десната страна, до самото минаре, и
една друга на южната страна, едната стая (врата?) е затворена.
Минарето ѝ е направено отъ тухли и е високо и симетрично. Ха-
ремѣтъ на тази джамия е доста широкъ. Отъ тритѣ страни на ха-
рема оградата се състои отъ низки стѣни. Тази свѣтла джамия
цѣла е покрита съ олово“³⁾ (гл. обр. 4 и 5).

Коджа Махмудъ паша, чието име носи Биюкъ-джамия, трѣбва
да е билъ богатъ и бѣлѣжитъ човѣкъ въ София, защото въ 17
вѣкъ се споменаватъ съ негово име още една махала, ханъ, ме-
дресе и водохранилище. По-грижливото изучаване на турската исто-
рия и на различни турски документи, които се намиратъ въ нашата
Народна библиотека, биха хвърлили свѣтлина върху личността на
този голѣмъ софийски благодѣтель.

При Черната джамия, сега Св. Седмочисленици, се намирали
въ 17 вѣкъ нѣколко голѣми забѣлѣжителни сгради. Черната
джамия се наричала *Коджа-дервишъ-Мехмедъ-пашова джамия*,

¹⁾ К. Иречекъ, Княжество България II, 16—17. Е. Спространовъ, Старо-
византийски надписи въ черквата Св. Георги въ София. Псп. LXII (1902) 410—413.
Е. Спространовъ, Бѣлѣжки и приписки и пр. Сборникъ XXII и XXIII, стр. 8—10.
В. Златарски ще издаде специална студия за черквата Св. Георги.

²⁾ К. Иречекъ, Княжество България II, 18.

³⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 698.

па се наричала още *Имаретъ-джамия*. Тя била построена по инициативата на Сюлеймановия великъ везиръ бошнякътъ Мехмедъ паша Тавилъ ибни Абдулъ Муаединъ¹⁾. Постройката била почната въ 1528 година²⁾. Д. Унгадъ, който пътувалъ прѣзъ София въ 1572 г., погрѣшно мѣси Мехмедъ паша, който построилъ Черната джамия, съ Буденския управителъ Мохамедъ Яха паша огли. Той разправя по-нататъкъ, че този паша билъ отровенъ отъ единъ еврейнъ и погребанъ въ съградената отъ него джамия³⁾. Майсторъ на джамията билъ султанъ Сюлеймановия архитектъ Коджа Синанъ. Тя и въ 17 вѣкъ обръщала внимание съ своето високо кубе, хубаво освѣтление и външна и вътрѣшна красота; кубето било покрито съ олово. Харемътъ на джамията билъ много широкъ и минарето ѝ високо и симетрично⁴⁾. Тази джамия изтъкватъ и Н. Brount и А. Бенети⁵⁾. (Гледай образъ 6).

Челеби-джамиси била малка, построена на 1503 година (909 споредъ Хеджра), служила за молебень домъ на беглербеговетъ. Тя била съборена въ 1880 година, за да се отвори мѣсто за новото западно крило на сегашния дворецъ. Въ развалинитъ на разбитото кубе се намѣрили много акустични уреди, каквито се срѣщатъ въ старитъ готически черкви⁶⁾. Ф. Каницъ, който билъ довърено лице на князь Александра, пише, че князътъ ималъ намѣрение да прѣобърне Челеби джамия за частна черква⁷⁾.

Баня-баши-джамия, която едничка останала сега въ София и се издига до банята, трѣбва да е сжщата, която Евлия Челеби нарича съ името джамия Молла-ефенди. Той казва за нея: „Намира се на оживеното мѣсто Баня-баши, затова денонощно се пълни съ богомолци. Тя се състои отъ едно високо кубе върху четири стѣни, но е доста голѣма. Цѣла е покрита съ олово. Минарето ѝ

¹⁾ Отъ турския рѣчникъ на Сами бей узнаваме, че Соколли Мехмедъ паша билъ великъ везиръ 15 години при султанитъ Сюлейманъ Велики и Селимъ II. Той билъ роденъ въ градъ Соколъ (Босна). Още малъкъ той билъ прибранъ въ султанския харемъ, дѣто билъ възпитанъ. Първата му длъжностъ била „капуджи башия“ (главенъ вратаръ), на 1546 година станалъ „Капитанъ паша“ (Министъръ на моринета), послѣ като румелийски беглербегъ участвувалъ въ обсадата на Темишваръ и показалъ голѣма храбростъ; затова получилъ титлата „везиръ“. Жененъ билъ за Исмиханъ султанка. Въ 1565 година билъ назначенъ великъ везиръ и останалъ такъвъ прѣзъ царствуването на Селима II. Билъ убитъ отъ единъ авантюристъ въ 1579 година, погребанъ въ гробищата на Еба-Еюбъ (томъ VI, стр. 195—196). Данитъ, които посочихъ по-рано въ свръзка съ постройката на Черната джамия и тия, които дава Сами бей, не се посрѣщатъ, има значителна разлика.

²⁾ Д. А. Ихчиевъ, Надписътъ на Черната джамия (въ Извѣстия на Историческото Дружество) кн. I, стр. 130.

³⁾ Rad jugosl. Akad. кн. 112, стр. 218—219.

⁴⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, стр. 698.

⁵⁾ Н. Brount, A voyage, стр. 17. А. Benetti, Osservazioni etc. стр. 180.

⁶⁾ К. Иречекъ, Княжество България. II, 27.

⁷⁾ F. Kanitz, Donau-Bulgarien und der Balkan, II, 233.

е много красиво и нѣма друго нему подобно въ София¹⁾. Тази джамия споменава още Дернишамъ въ 1553 година²⁾ (Гледай образи 7 и 8).

Елъ-Хаджи-Байрамъ-джамия може би е сжщата, която по-късно я знаемъ съ името Сунгурларъ-джамия; тя се намирала до хамама на Хаджи Байрамъ паша, задъ сегашния хотелъ Санъ Стефано, на улица Нишка (гледай образъ 10).

Други джамии отъ 17 в. въ София, чието мѣсто не съмъ още опрѣдѣлилъ сж: *Атикъ-джамия*, *Султанъ-Мехмедъ-джамия*, *Хаджи-Ахмедъ-паша-джамия*, *Хусрефъ-паша-джамия*, *Давудъ-паша* и *Пири-Мехмедъ-паша*, *Аладжа-месчетъ*, *Шахъ-зеде-джамия*, *Дефтердаръ-джамия*, *Шефтали-джамия*.

Не е изключена възможността да се прѣдаватъ едни и сжщи джамии съ двѣ различни имена. А много отъ джамиитъ, съ споменатитъ по-горѣ имена, сж промѣнили съ врѣме имената си. Върху приложения тукъ старъ планъ на София сж означени мѣстата на джамиитъ, уцѣлѣли до първитъ години на освобождението.

При софийскитъ джамии въ 17 вѣкъ имало много *гробници* на турски светци и заслужили хора. При джамията Молла-ефенди се намирали гробницитъ на Молла ефенди и Еминъ деде; близо до джамията на Коджа-Махмудъ-паша (Биюкъ-джамия) се намирала гробницата на Мевлия Мухаремъ ефенди. Имало още много други гробници въ града и околността. Прочута била гробницата на великия светецъ Шейхъ Бали отъ сектата байрамнитъ въ Княжево, което по името на светеца се именувало Бали-ефенди. Той умрѣлъ въ 1551 година. Неговата гробница, която била много на почетъ, сжществува и до днешенъ день, но не въ такъвъ блѣсъкъ и не тѣй уединена въ гжста гора, както било въ врѣмето на Евлия Челеби. Въ Кору-багларъ се намирала гробницата на св. Ахмедъ Биджанъ бинъ Язъджи³⁾. Чакъ до регулацията на града бѣше уцѣлѣло хубаво теке до ромънската легация (образъ 11). Въ сиджилатитъ се споменува въ София текето на Шейхъ Сунуллахъ ефенди.

Въ книгата Türkische und Ungarische Chronica отъ 1663 година, при описанието на София, се говори за единъ великолѣпенъ турски манастиръ, чиито обитатели (хора на ордена), сами си горѣли кожата и при нѣкои тя доста изгаряла; тѣ мислѣли съ това повече да заслужатъ⁴⁾. Това съобщение се отнася за нѣкоя дервишка секта, чийто манастиръ, теке, мжно може да се отъждестви съ познатитъ.

¹⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 698—699.

²⁾ „Neben dem bad ist der türkisch tempel metzith, zierlich gepawt, so die khaiser pfliegen zu rauern“. Цитатъ изъ Иречекъ, Княжество България II, 21.

³⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 705.

⁴⁾ Türkische und Ungarische Chronica, Nürnberg, 1663, стр. 203.

Черкви. Софийските черкви въ 17 векъ стоели много на-
задъ отъ джамиитъ по голѣмина и великолѣпие. Пжтешествени-
кътъ Герлахъ, който се отличавалъ отъ другитъ пжтешественици
съ голѣма наблюдателностъ и интересъ къмъ черковнонарод-
нитъ работи на населението въ Балканския полуостровъ, изброява
въ 1578 година слѣднитъ 12 български черкви въ София: *Св. Ма-
рина, Св. Недѣля, Св. Спасъ, Св. Архангелъ, Св. Иванъ, Св. Лука,
Св. Богородица (Прѣчиста), Св. Петка Самарджийска, Св. Петка
Малка, Св. Никола Велики, Св. Никола Малки, Св. Никола*¹⁾. Отъ
сиджилатитъ узнаваме имената само на слѣднитъ 5 черкви въ
София прѣзъ 17 векъ: Св. Недѣля, Св. Архангелъ, Св. Петка, ста-
рата черква Св. Парашкева и Св. Никола. Сжщо и Петъръ Бог-
данъ (1640) пише, че православнитъ имали петъ черкви (двѣ били
съборени отъ турцитъ)²⁾. И по-късни пжтешественици споме-
наватъ само петъ черкви³⁾, но сравнимъ ли уцѣлѣлитъ до освобо-
дителната война български черкви съ списъка на Герлаха, се убѣж-
даваме, че и въ 17 векъ е имало повече отъ 5 български черкви,
но може би въ нѣкои не се е служило или пѣкъ еднаквото на име-
нование на нѣкои отъ черквитъ, както е случая съ Св. Никола и
Св. Петка, е дало поводъ да се мисли, че тѣ сж по-малко на брой.

Черквата *Св. Марина* се намирала въ двора на старата митро-
полия, ул. Царъ Калоянъ. Въ 1578 година тя била още митропо-
литска черква и Герлахъ видѣлъ въ нея мощитъ на Св. Стефанъ
Урошъ II Милутинъ (св. Краль). Както мощитъ на други светци,
така и тия на св. Краль много странствували прѣди да се успо-
коятъ въ сегашната катедрала. Тѣ били прѣнесени въ София отъ
градъ Трепча (на сѣверъ отъ Прищина) въ началото на втората
половина на 15 векъ (между 1455 и 1469 година). Вече въ 1469
година мощитъ на св. Краль били въ черквата Св. Георги, която
тогазъ била митрополитска⁴⁾. Иречекъ казва, че черквата Св. Ма-
рина била срината отъ земетресение. Като прѣгледаме хрониката
на земетресенията въ София и България изобщо, можемъ да се
спремъ на годината 1585⁵⁾ или 1641⁶⁾. Първата дата изглежда по-

¹⁾ К. Иречекъ, Стари пжтувания прѣзъ България въ Псп. VI, стр. 119. Сжщо
12 православни черкви споменува и пжтеописательтъ на Кантариновото посолство
за Цариградъ (1580 год.) Р. Матковицъ, Putovanja etc. Rad CXXIV, отдѣленъ отпе-
чатъкъ, стр. 85.

²⁾ Fermentžiu, Acta Bulg. eccl. 73.

³⁾ С. Люзинянъ (1786), ср. Ив. Шишмановъ, Стари пжтувания и пр. Мсб. IV, 473.

⁴⁾ Владиславъ Граматикъ, Гласник 22, стр. 296, сравни Иречекъ, Княжество
България II, 16.

⁵⁾ С. Вацовъ, Градиво за сейсмографията на България. Псп. LXIX, 129.

⁶⁾ Fermentžiu, Acta Bulgariae etc. стр. 110, сравни А. Иширковъ, Земетръсъ
(Училищенъ Прѣгледъ, 1904, отдѣленъ отпечатъкъ, стр. 9).

вѣроятна, защото въ никой отъ познатитъ документи не се споме-
нува вече черквата Св. Марина прѣзъ 17 векъ. Въ черквата св. Ма-
рина били прѣнесени останкитъ на Св. Георги Нови (изгоренъ въ
София на 11 февруари 1515 година), както за това узнаваме отъ
житието на сжщия.

Света Недѣля или *Агѣя Кириякѣ* се намирала на мѣстото на
сегашната черква Св. Краль. Тя била митрополитска черква, въ
нея се пазили мощитъ на сръбския краль св. Милутинъ. Дали
черквата Св. Недѣля е замѣстила черквата Св. Марина като ми-
трополитска и хранилница на мощитъ на св. Краль веднага слѣдъ
сриването на послѣдната, не знаемъ. Черквата Св. Недѣля поради
мощитъ на св. Краль, които се много почитали отъ мѣстното на-
селение, захванала въ началото на миналото столѣтие да се нарича
Св. Краль, което име отпослѣ измѣстило старото. Старата черква
Св. Недѣля била съборена въ 1856 година и на нейно мѣсто въз-
никнала сегашната черква Св. Краль (1863 год.). Увеличаване на
кубетата, издигане на камбанарията и други много поправки се
извършиха недавно.

Черквата *Св. Арахангелъ* или *Св. Безплѣтни*, както я нарича
Матвей, авторъ на житието на Св. Никола Софийски, заемала ви-
дно мѣсто между черквитъ на София въ 16 и 17 векъ; Матвей
я нарича „красни храмъ“. Тя се намирала на сѣверъ отъ Св. Краль
сѣвсѣмъ близо до него, въ сжщия дворъ; била малка, низка чер-
ковка; тя стана жертва на регулационния планъ на нова София. Въ
1883 година Иречекъ прочелъ подъ мазилката въ Св. Арахангелъ
датата .зне (7055=1547). Въ Четвероязычный Елино-греко-латино-
италианскій лексиконъ отъ Захария Икономовича П. К. Крушевича
е вписана бѣлѣжката: „Знано да будетъ свякому живущему чело-
вѣку че когато дойде Али Бегъ Кърджалията въ Софѣж да обра-
градътъ разби чаршѣжта обра стоката обра черквитъ и истърсиха
свети Краль низъ ковчаго на средъ черквата свети рангелъ въ лето
1831 лето 11 Априлия въ събота на лазарица“¹⁾. Поради близкото
сѣсѣдство на черквитъ Св. Краль и Св. Арахангелъ тази бѣлѣжка
не ни дава право да мислимъ, че въ 1831 година мощитъ на Св.
Краль се намирали въ черквата Св. Арахангелъ. Навѣрно кърджа-
лиитъ сж задигнали ковчега отъ черквата Св. Краль и сж изсипали
мощитъ въ сѣсѣдната черква Св. Арахангелъ, за да търсятъ имане
въ него или задигнатъ сребрената му окова, която е правена въ
1803 година и сжществува до днешенъ день.

Свети Спасъ или храмъ *Възнесение* се намиралъ на мѣстото
на сегашната черква съ сжщото име. Тази черква приличала до-

¹⁾ Е. Спространовъ, Бѣлѣжки и приписки и пр. Сборникъ кн. XXII—XXIII, стр. 2.

сжщъ на другитъ малки стари софийски черкви. Новата черква е съградена веднага послѣ освобождението на България, като се спазилъ плана на старата, която имала двѣ крила отъ страни.

Черквата *Голѣмъ Св. Никола* се намира на улица Царъ Калоянъ, срѣщу митрополията. Тя се намира „с голѣма махала“. Тя била малка черква, но отпослѣ на нѣколко пѣти поправяна. Тя била подновена, напимѣръ, въ 1782 година, като я подигнали и направили новъ покривъ и смѣнили гредитѣ. Още по-късно черквата била разширена съ двѣ крила, които служили за женски отдѣления¹⁾.

Черквата *Св. Никола Мали* се намирала близо до кервансарая, на мѣстото, дѣто е улицата, която води отъ Булевардъ Дондуковъ за Пасажъ Св. Никола. Тя била малка и зависѣла отъ черквата Св. Никола Голѣми. Въ нея се черкували търговцитѣ, шо идвали въ кервансарая, разположенъ до нея. Черквата Св. Никола Мали, въ която прѣди освобождението се черкувалъ софийскитъ първенецъ Хаджи Мано и който билъ неинъ крѣпитель и благодѣтель, била срината при регулацията на града на 30 априлъ 1891 год. Въ едно Тѣлково евангелие отъ Теофилакта Български, печатано въ Москва на 1784 година, на първия листъ стои слѣдната нова записка, написана по образца на старитѣ: „1891 г. 30 Априлъ. Знати се кога на 30 Апр. 1891, при служащи свещеникъ Янакия Ивановъ и при епитрупа Георги Панчовъ и при настоятелството Тодоръ попъ Ивановъ, Георги Колевъ и Георги попъ Митковъ се строши отъ градски съвѣтъ църквата Мали Св. Никола. Кметъ Димитъръ Петковъ“.

Третята черква съ името *Св. Никола* се намирала, споредъ разкази на софиянци, на Нишка улица.

Черквата *Въведение на св. Богородица, Света Прѣчиста* или *Прѣсветая*, както я нарича Герлахъ, се намирала сжщо близо до черквата Св. Кралъ, по на сѣверъ отъ нея, на мѣстото на хотелъ Лондонъ, въ началото на улица Трапезица.

Черквитѣ *Св. Петка* и *Св. Парашкева Самарджийска* се намиратъ и до днесъ на старитѣ си мѣста: първата между улицитѣ Царъ Калоянъ и Съборна, а втората на ул. Мария Луиза. Св. Парашкева е малко по-голѣма и прѣтърпѣла малки поправки. И двѣтѣ черкви сж сградени дълбоко въ земята, което произтича отъ обстоятелството, че въ турско врѣме така градили черквитѣ, за да не биятъ въ очи и прѣдизвикватъ фанатизма на турцитѣ и отъ друга страна — въ продължение на годинитѣ се подигалъ околния те-

1) *Е. Спространовъ*, Бѣлѣжки и пр. Сборникъ XXII—XXIII, 4—5.

ренъ и тѣ оставали низко. Това второ обстоятелство важи за тѣзи черкви, защото тѣ сж отъ прѣдтурската епоха. И двѣтѣ черкви ни даватъ приблизителенъ образецъ за сринатитѣ вече черкви.

Срѣдновѣковнитѣ черкви *Св. Иванъ Рилски* и *Св. Лука*, които споменава Скилица прѣзъ XII вѣкъ и които видѣлъ Герлахъ въ 16 вѣкъ, сж вече разрушени. Първата се намирала срѣщу старото ковчежничество, ул. Пиротска до хотелъ Метрополъ. Тя сжществувала и подиръ освобождението, но била складъ за кожи на единъ еврейнъ. Господинъ В. Хаджи Янковъ я виждалъ прѣди да я сринатъ и казва, че имала много високъ таванъ и стѣнитѣ били зографисани. Черквата Св. Лука се намирала на площадъ Позигано¹⁾. Когато строили тамъ сгради, излѣзли основи на черквата²⁾.

Въ 17 вѣкъ имали черква въ София и арменцитѣ и католицитѣ. Арменската черква *Св. Богородица* сжществувала и до днесъ до черквата Св. Петка. По направата прилича на старитѣ български черкви: и тя е малка и дълбоко вкопана въ земята, освѣтява се отъ малки прозорчета.

Католическата черква се намирала въ махалата на дубровчанитѣ. Von Neiczschitz споменува една малка черква *Patrum S. Francisci*³⁾. Беналия говори за бѣдна славянска францисканска черква⁴⁾. Въ книгата *Türkisches Hunds Bemarr* наредъ съ грѣцкитѣ черкви се споменава капелата на P. P. S. Francisci⁵⁾. Тафернеръ пише, че тази католическа черква била много почитана поради една икона „Св. Богородица“⁶⁾. Иречекъ, възъ основа на релациитѣ, печатани въ *Acta Bulg. eccl.*, ни дава по-подробно описание на черковката (*Purificazione della Madona*) въ Княжество България II, 25.

Еврейтѣ, които въ 17 вѣкъ били вече доста на брой, имали *синагога*. Още М. Безолтъ (1584 год.) пише, че еврейтѣ иматъ синагога или училище⁷⁾. Споменуватъ я и писатели отъ 17 вѣкъ⁸⁾. Синагогата, която имаха еврейтѣ до регулацията на града между българскитѣ черкви въ еврейската махала, не изглеждала да е много стара.

Медресета. Въ свръзка съ джамиитѣ стоели и медресетата, богословски училища. Въ 17 вѣкъ въ София имало двѣ прочути медресета: медресето на Коджа-Мехмедъ-паша и медресето на Махмудъ-паша.

1) *К. Иречекъ*, Стари пѣтувания прѣзъ България, въ Псп. кн. VI, стр. 118.

2) Това ми разправи В. Хаджи Янковъ.

3) *Von Neiczschitz*, Siebenjahrige Welt Beschauung, 1666, стр. 80.

4) *Benaglia*, Relatione etc. стр. 30.

5) *Türkisches Hunds Bemarr*, 1690, стр. 23.

6) *Ив. Шишмановъ*, Мсб. IV, 476.

7) *Ив. Шишмановъ*, Мсб. IV, 440.

8) *Türkische und Ungarische Chronica*, Nürnberg, 1663, стр. 203.

Медресето на Коджа-Мехмед-паша се намирало до джамията същото име или Черната джамия; сега се помъщава въ него затворътъ. Кубетата на медресето били покрити съ олово. Въ двора имало водоскокъ. То имало и имаретъ. Учителътъ богословъ, както и семинаристътъ (софтитъ) въ него, получавали месо, свѣщи и опрѣдѣлена заплата. Всѣки день тамъ се раздавало ядене¹⁾. Англичанинътъ Н. Brount (1634) нарича медресето на Коджа-Мехмед-паша magnificent Colledge говори за него и Бенети²⁾.

Медресето на Коджа-Махмуд-паша имало четиридесетъ аудитории и първоначално училище³⁾. Дали това медресе се намирало до Бюк-джамия, която носила и името на Махмуд-паша, не зная, но ми се струва, че се е намирало другадъ, защото се споменава въ 17 вѣкъ Медресе-сокаги, а съ това име се наричала прѣди освобождението улица Регентска между площадъ Александръ I и Св. София; освѣнъ това, стари софиянци знаятъ едно медресе близо до Капана, при бившия Златишки ханъ, между улицитъ Сердика, Веслецъ и Екзархъ Йосифъ.

Керван-сарай и ханища, имарети и болници. Край главнитъ пѣтища на Турция въ миналитъ вѣкове имало голѣми кервансарай, въ които спирали пѣтници да ношуватъ. По постройка тѣ си много приличали. Четвъртитъ солидна сграда, покрай вѣтрѣшнитъ стѣни имало покрити тѣсни чардаци, дѣто пѣтницитъ се установявали съ своята стока. Дворътъ билъ откритъ. Подъ чардацитъ били яхъритъ. Кервансарайтъ се поддържали най-често отъ завѣщания на султани, везири и богати турци, затова пѣтницитъ получавали даромъ храна за себе си и добитъка.

Въ София въ 17 вѣкъ най-голѣмъ билъ *кервансарая на Сияуш-паша*. Той лежалъ на югъ отъ Св. София. Сега като изравняваха терена около черквата Александъръ Невски се показало пространнитъ основи на кервансарая между ул. Парижъ и черквата Александъръ Невски⁴⁾. Той билъ голѣмъ и събиралъ петъ хиляди жрѣбци⁵⁾. Пѣтешественикътъ Беналия говори, че Св. София била срѣщу тѣхния кервансарай⁶⁾. Този кервансарай билъ обрнатъ отпослѣ на казарми (къшла), които българитъ наслѣдиха подиръ освобождението, но въ 1879 година бѣха унищожени отъ експло-

¹⁾ *Евлия Челеби*, Псп. LXX, 699.

²⁾ *Brount*, A voyage etc., стр. 17. *Benetti*, Osservazioni fatte nel viaggio à Constantinopoli. Venezia, 1688, стр. 180.

³⁾ *Евлия Челеби*, Псп. LXX, 699.

⁴⁾ Стѣнитъ сж дебелы 1.5 м., направени сж отъ голѣми и малки влачани (рѣчни) камъни, яко споени съ много циментъ; направа турска.

⁵⁾ *Евлия Челеби*, Псп. LXX, 699.

⁶⁾ *Benaglia*, Relatione etc. стр. 31.

зията на артилерийския складъ, причинена отъ запалване на сѣно. Прѣданието, че кервансараятъ Сияуш-паша билъ построенъ върху основитъ на старъ манастиръ (Св. Илия) се дължи на обстоятелството, че на изтокъ отъ Св. София имало развалини отъ черкви. Когато въ 1888 г. изравняваха терена между Св. София и Народното събрание, показаха се основитъ на двѣ черкви. Ако се сжди по размѣра на основитъ, едната черква е била по-голѣма отъ Св. София¹⁾.

Близо до Черната джамия билъ *кервансараятъ на Коджа-Мехмед-паша*. Той билъ имаретски ханъ, събиралъ 100 жрѣбци и билъ построенъ съ богоугодни цѣли. Унгнадъ пише, че пѣтници турци имали право да прѣкарятъ три дни заедно съ конетъ си въ него даромъ²⁾. Ценъ (1550 год.) хвали новопостроения кервансарай на Мехмед-паша, като казва, че той билъ изграденъ само отъ камъкъ, затова билъ винаги пѣленъ съ чужденци търговци³⁾. И. М. Безолтъ хвали постройката на кервансарая и споменава, че билъ срѣщу турския манастиръ, медресе⁴⁾. Този кервансарай се намиралъ въ сѣверната страна на праздното мѣсто прѣдъ затвора на Черната джамия. Сега, като полагаха основи на прогимназията „Графъ Игнатиевъ“, се показало дебелитъ дувари на кервансарая.

Бюк-ханъ, извѣстенъ у софийското население се името Кервасарата; така го срѣщаме и въ една стара забѣлѣжка (кервасарата, керван-хани⁵⁾). Той се намиралъ между улица Търговска и Мария-Луиза и заемалъ площада Пасажъ Св. Никола. Той ималъ двѣ врати. Приходитъ отъ дюкянитъ наоколо и отъ ходяитъ вѣтрѣ били споредъ споменатата бѣлѣжка имотъ на черквата Св. Никола Малки, която се намирала до самия кервансарай. Разнебитенъ този кервансарай сжществувалъ до освободителната война и въ него живѣли бѣдни еврейски фамилии.

Освѣнъ кервансарайтъ, които били пригодени главно за пѣтници, имало и много ханища, приспособени за жилища на търговци и за складове на стокитъ имъ. Тѣ били здрави каменни сгради, покрити съ олово. Били на два етажа. Въ долния се намирали дюкяни, а на горния били наредени стаитъ за живѣние; надъ всѣка стая имало кубе покрито съ олово. Пространни сводови чардаци се разстиляли прѣдъ стаитъ. По срѣдата на сградата —

¹⁾ *Братя Шкорнилови*, Срѣдновѣковни черкви и гробища въ София. Мсб II, 46.

²⁾ *Rad jugosl. Akad.* LXII, 218—219.

³⁾ *Starine* X, 210.

⁴⁾ *Ив. Шишмановъ*, Мсб. IV, 440.

⁵⁾ *Хр. П. Константиновъ*, Паметни бѣлѣжки за Срѣдецъ, Псп. X 93. *Е. Спро-страновъ*, Бѣлѣжки и приписки, Сборн. XXII и XXIII 5.

широкъ дворъ. Понеже градътъ билъ построенъ отъ дървени кжщи, то каменнитъ ханове били най-сигурни мѣста за скжпата стока¹⁾.

Вратиславъ (1595 год.) хвали много въ София гостоприемницата, дѣто прѣспаль: то било високо здание, вжтрѣ имало галерия и чисти удобни стаи; по пжтя до София въ никоя гостоприемница нѣмало такова удобство както тукъ²⁾. Дали тази гостоприемница е била кервансарай или ханъ, не може да се твърди съ положителностъ, но височината на сградата и добритъ стаи допускатъ да прѣдположимъ, че писаното се отнася до кервансарая на Коджа-Мехмедъ-паша, който е прѣдставлялъ нѣщо срѣдно между кервансарай и ханъ. Въ хубавъ ханъ съ фонтанъ спалъ и Бенети.

Въ 16 вѣкъ имало въ София много каменни ханища съ оловени покриви, но особено познатъ билъ *Чохаджийскитъ-ханъ*, дѣто дубровчанитъ складирвали своитъ сукна (чохи). Той се намиралъ на Търговска улица и остатъци отъ него сж златарскитъ дюкяни въ ул. Дринъ. Той билъ голѣма четвъртита сграда, съ дебели стѣни и двѣ врати. Въ двора имало джамия и около нея малки дюкянчета на юрганджии. Григоровичъ го споменава³⁾, а Каницъ посвещава нѣколко думи за него, като казва, че отъ нѣкогашната величествена сграда, която още въ врѣмето на пжтешественика Дришъ (1719 г.) била въ пѣленъ блѣсъкъ, останали сега островърхи джгови галерии, които служатъ още за магазини⁴⁾. Той бѣ разрушенъ почти окончателно при регулацията на ул. Търговска (гледай образи 12 и 13).

Срѣщу Чохаджийския-ханъ отъ другата страна на Търговска улица се намиралъ *Безистена*. Съ своята постройка и служба той напomniaлъ многочисленитъ безистени въ другитъ турски градове, но билъ по-малкъ. До регулацията на града той стърчеше високо надъ дюкянчета и кжщички, които бѣха залѣпнали на вѣншнитъ му стѣни. Безистенътъ билъ продълговата сграда съ нѣколко кубета; вжтрѣ отъ двѣтѣ страни на прохода се редили малки дюкянчета (гледай образи 14 и 15). Иречекъ слушалъ отъ софиянци, че около 1840 година безистенътъ ималъ още деветъ кубета и го-

¹⁾ Добъръ примѣръ ни прѣдставя Куршумли-ханъ въ Пловдивъ.

²⁾ „V tom městě jsme měli velmi pěknou hospodu, visoce stavěnou, pavlače vnitř a čisté zvláštní pokojčky; na té cestě ještě jsme takového pohodlí, jako tu, v hospodách neměli“. V. Vratislav z. Mitrovic, Příhody, jež na cestě do Saříhradu a Zlástě v zajetí svém. V Praze 1855, стр. 35. Сравни български прѣводъ отъ Добровичъ въ „Мірозрєніє“, май 1851, прѣпечатано въ Мсб. VI стр. 173.

³⁾ В. Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европейской Турціи. Москва, 1877 стр. 156.

⁴⁾ F. Kanitz, Donau-Bulgarien etc. II, 214—215. Сравни К. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel. Prag 1877, стр. 128—129; Княжество България II, 22.

лѣма врата¹⁾. Зидове отъ стария безистенъ послужили за постройката на сегашния. Въ безистена били складирани въ 17 вѣкъ всички скжпоцѣнни стоки²⁾. Приходитъ отъ безистена отивали за издрѣжка на имарета и медресето на Коджа-Мехмедъ-паша.

Слѣпенъ съ беглербегския дворецъ се намиралъ *Кючукъ-ханъ*.

Задъ хотелъ Македония (жгълътъ на ул. Търговска и Мария-Луиза) билъ *Ески-ханъ* (стари-ханъ). Той билъ разположенъ срѣщу Кервасарата, дѣлила ги Касапската улица (Касабларъ-сокаги).

Ташъ-ханъ или ханътъ при Баня-баши, както се изразява Евлия Челеби, се намиралъ между сегашния покритъ позаръ и улица Пиротска. Той горѣлъ въ врѣме на окупацията и послѣ билъ съборенъ.

Капанъ-ханъ билъ вакуфиранъ на вакуфа отъ софийския първенецъ Елъ хаджи Байрамъ Хасанъ паша. Този ханъ билъ голѣмъ и личенъ и съ негово име се наричала махалата, дѣто той се намиралъ, и улицата, която минавала край него. Името Капанъ, Капано се запазило въ София до освободителната война; съ това име наричали мѣстото между улицитъ Сердика и Веслецъ отъ една страна и Булевардъ Дондуковъ и улица Искъръ отъ друга. Чудно е, че Евлия Челеби не споменава този ханъ, или го пѣкъ споменава съ друго име, което не можемъ да отъждествимъ. Елъ хаджи Байрамъ Хасанъ паша билъ сжщо единъ отъ бѣлѣжититъ софиянци; на негово име имало въ 17 вѣкъ джамия, махала и хамамъ.

Евлия Челеби споменава още хана на *Махмудъ-паша*, *Тахиль-пазарскитъ-ханъ* и два *еврейски хана*³⁾, но тѣхното мѣстоположение не можахъ да опрѣдѣля.

Пжтеописательтъ на Кантариновото посолство (1580 год.) изтъква между кервансарайтѣ единъ особено хубавъ и съ стаи на сводове и съ чешми; дали тѣзи бѣлѣжки се отнасятъ за Чохаджийския ханъ или Мехмедовия кервансарай, не може да се твърди положително; Матковичъ ги приписва за първия, но той не е знаялъ нищо за втория.

Отъ *имаретитъ* прочутъ билъ имаретътъ на Коджа-Мехмедъ-паша при Черната джамия, на Имаретъ-сокаги. Той билъ денонощно отворенъ за бѣдни и богати.

Андрея Волфъ (1583 год.) споменава алмонетъ (имаретъ?) или *болница* съ гостилница, дѣто всѣки пжтникъ съ коня си може да прѣкара день и нощъ безъ да плаща; прави се божа воля⁴⁾. По-

¹⁾ К. Иречекъ, Княжество България II, 22.

²⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 699.

³⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 699.

⁴⁾ Dr P. Matković, Putovanja etc. въ Rad CXXIX. Отдѣленъ отпечатъкъ, стр. 30.

опредѣлено се изразява Валсдорфъ, който между монументалнитѣ сгради на София споменава и болница¹⁾. Нѣщо опредѣлено за мѣстото на тази болница не научихъ. Бенети пише, че отъ имарета на Коджа-Мехмедъ-паша се ползуватъ бѣдни, слаби хора.

Дворецътъ (конакътъ). Западноевропейскитѣ пжтешественици отъ 17 вѣкъ не пишатъ за двореца на белгербега, види се той не обръщалъ съ своята вънкашностъ тѣхното внимание. Вратиславъ отъ Митровица, който посѣтилъ София въ 1595 год. и ходилъ въ двореца, казва само, че той билъ голѣмъ, и когато посолството отишло въ него, салонътъ билъ посланъ се скъпи персийски килими²⁾. А Евлия Челеби, който обича всичко да хвали и прѣувеличава, описва конака съ слѣднитѣ думи: „Дворецътъ на пашата е красивъ, широкъ и гледа къмъ Витоша. Широкиятъ му площадъ е хиподромъ, въ който ставатъ военни упражненія съ джирити. Освѣнъ засѣдателния апартаментъ, има други седемдесетъ горни и долни стаи за служащи, килеръ, кухня и хамамъ. Определената за пашата стая е величествена, и нейнитѣ прозорци гледатъ къмъ царския пжтъ и Челеби-джамия³⁾. Французинътъ Gays, който билъ въ София прѣзъ май 1744 год. казва, че дворецътъ е грозенъ (le Palais est affreux, et je ne voudrais pas y rester)⁴⁾. Споредъ житието на Св. Никола Нови Софийски, писано въ втората половина на 16 вѣкъ, въ пашовия конакъ се помѣщавало и сѣдилището, полицейското, градското и други управления⁵⁾. С. Люзинянъ, който миналъ прѣзъ София въ 1786 год., разказва, че Абди паша се занимавалъ съ постройката на конака, който изгорѣлъ недавно⁶⁾. Но и построеніятъ отъ Абди паша конакъ не траялъ дълго, той изгорѣлъ на 20 февруари 1816 год.⁷⁾. Цѣли двацѣ години мѣстото на изгорѣлия конакъ било купище, дѣто сушили вълна. Новиятъ конакъ билъ построенъ на частъ отъ мѣстото на изгорѣлия, и когато София стана столица на България, валийскитѣ конакъ се прѣправи за дворецъ на българския князь. Частъ отъ парка Александъръ I лежи сжщо върху мѣсто на изгорѣлия конакъ.

Освѣнъ правителствениятъ конакъ, дворецъ, притежавали конаци въ 17 вѣкъ (1652—53 год.) и мнозина богати турци. Особено

¹⁾ Wallsdorf, Neue Reissbeschreibung etc. стр. 6.

²⁾ Vaclav Vratislav z Mitrovic, Přihody etc., стр. 34.

³⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 698.

⁴⁾ П. Сырку, Очерки изъ исторіи литературныхъ и пр. стр. CCCIV.

⁵⁾ M. Gays, Voyage littéraire de la Grèce ou lettre sur les Grecs etc. On y joint un voyage de Sophia à Constantinople. Paris. II, 1777.

⁶⁾ Ив. Шишмановъ, Стари пжтувания прѣзъ България, Мсб. IV, 474.

⁷⁾ Хр. П. Константиновъ, Паметни бѣлѣжки за Срѣдецъ, Псп. VIII (1884), стр. 127.

голѣмъ билъ конакътъ на Шахзаде (князь) Челеби. Евлия Челеби споменава още конацитѣ на Якубъ ага, на Коджа Мехмедъ ага на Коджа Пелтекъ Якубъ чаушъ, на Моллата, на Ганаи ефенди и на Дурганлъ ага¹⁾.

Бани. Рѣдко има пжтешественикътъ отъ 17 вѣкъ, който да не споменава въ своето описание на София минералнитѣ бани. По-подробно ги описва обаче Евлия Челеби. „Въ София има петъ минерални бани. „Женската“ баня съ Божа воля е полезна на женитѣ. Ако мжжъ се кжпе въ нея, изпадватъ му коситѣ и брадата, а пжкъ ако е жена, надебелява и затлѣстява. Другата баня е „християнската“, въ която се кжпятъ християнитѣ. Послѣ иде „грѣцко-латинската“ баня, въ която влизатъ българитѣ, грѣцитѣ и латинцитѣ. Четвърта баня е „еврейската“, въ която другитѣ народности не се кжпятъ, понеже ги е гнусъ“.

„Всѣка отъ тѣзи четири бани има по едно свойство, но не всички сж хубави и гевгирени. Водата отъ басейнитѣ имъ се разлива и тече прѣзъ табакханата, дѣто табакитѣ денонощно щаватъ кожи. Петата баня се намира тжкмо въ центра на града и има едно голѣмо кубе съ джамлъкъ. Хиляда души може да побере. Въ срѣдата има басейнъ и шадърванъ, а по-навжтрѣ едно голѣмо кубе, дѣто мжчно може да се разпознаятъ хората“. И по-нататжкъ описва прѣувеличено банята, която въ сжщия видъ се запазила до днешенъ день.

Хохштеръ въ 1870 година ни говори за 4 минерални бани: голѣмата мжжка, двѣ женски, едната за туркини и другата за българки; тѣзи три бани иматъ общъ изворъ. Отдѣленъ изворъ има еврейската баня²⁾. Каницъ пише, че София има 6 топли бани, но не ни обажда, кои сж тѣ³⁾.

Прѣди освобождението въ София имало дѣйствително само четири минерални бани. Банята, която Хохштеръ означава като еврейска, се наричала Елица и имала три басейна (гьола): башъ-гьолъ, срѣденъ гьолъ и цигански гьолъ. Тя била частно притежание и се наемала за сватби и други случаи. Българската баня се намирала на югоизтокъ отъ мжжката турска (главната баня), имала тѣсенъ дългъгъ басейнъ съ два чучура отстрани. Кжпали се въ нея даромъ.

Въ 17 вѣкъ, та дори до освобождението, София имала при по-малко население много повече бани. И прѣди да се създаде общински съвѣтъ, който подирилъ приходи навсѣкждѣ, хората се

¹⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX 698.

²⁾ Prof. Dr F. Hochstetter, Das Vitoš-Gebiet in der Central-Türkei въ Petermann's Mittheilungen, 18 Band (1872), стр. 88.

³⁾ F. Kanitz, Donau-Bulgarien, II, 274.

кжпѣли въ извѣстни бани даромъ. Особено голѣма грижа се полагало за чистотата на банитѣ. Отъ единъ сждебенъ актъ, съ дата 1615 год., узнаваме, че между завѣщанитѣ имоти отъ Елъ хаджи Байрамъ имало и единъ хамамъ, който се давалъ подъ наемъ за 720 акчета годишно, но съ условие, наемателятъ да държи банята чиста и комфортна, за да се благодарятъ мюсюлманитѣ. За нечисто държане на банята билъ разваленъ контракта съ прѣдишния наемателъ¹⁾. Хамамътъ на Елъ хаджи Байрамъ се намиралъ до джамията Сунгуръ, задъ хотела Санъ-Стефано, на Нишка улица.

Прѣдъ медресето на Коджа-Мехмедъ-паша се намиралъ неговия имаретски хамамъ. Той ималъ чистъ въздухъ, чисти постелки. Унгнадъ казва, че банята била мряморна²⁾. Сега, като почнаха да копятъ мѣстото за прогимназия на площада прѣдъ Черната джамия, се показаха основитѣ на банята.

Евлия Челеби чулъ отъ вилаетскитѣ аяни, че въ софийскитѣ конаци имало до седемдесетъ частни хамами³⁾.

Въ 17 вѣкъ софийското население не само се кжпѣло въ минералнитѣ бани и при това много често, както пише Рико⁴⁾, но вземало отъ тѣхъ вода за домашни нужди. Евлия Челеби разправя, че вакуфътъ поддържалъ специални водоносачи, които съ котли на кобилица носѣли минерална вода, дѣто имало мъртвецъ, за да го измиятъ съ нея⁵⁾.

Пжтеописательтъ на Контариновото посолство (1580 год.) разправя: „тукъ (въ София) има баня гореща, хладка и студена, а тия води идатъ отъ близкитѣ планини; при-вечеръ хората се кжпятъ за здраве“⁶⁾.

Мумхане (Шемихане). Видно мѣсто между сградитѣ въ София заемала и *Ливницата за свѣщи* или *Мумхане*, както се наричала тогавъ. Тя била вакуфъ. Вакуфирана била отъ Хасанъ паша (Елъ хаджи Байрамъ). Отъ сиджилатитѣ узнаваме, че изпърво тя имала монополъ да прави и продава восъчни свѣщи, но отпослѣ захванали да лѣятъ свѣщи и черквитѣ, затова въ 1614 или 1615 година управителтъ на ливницата поискалъ отъ Цариградъ позволение да монополизира наново производството и продажбата на восъчни свѣщи. Отъ Цариградъ съобщили да се провѣри твърдѣнието отъ сжда и, ако се укаже, че е било така въ по-прѣжно врѣме, да се

1) Д. А. Ихчиевъ, Материали за историята ни подъ турското робство, въ Извѣстия на Историческото Дружество, кн. I, стр. 77.

2) Rad CXII, 218—219.

3) Евлия Челеби, Псп. LXX, 701.

4) Ricaut, Histoire de l'état présent etc., Paris 1670, стр. 650.

5) Евлия Челеби, Псп. LXX, 701.

6) Rad CXXIV, отдѣленъ отпечатъкъ, стр. 86.

възстанови монополътъ¹⁾. Гдѣ се намирало Мумхането, не може точно да се опрѣдѣли; знаемъ само, че покрай него минавалъ Мумхане-сокаги и то се намирало до Капанъ-ханъ. Мумхането и Капанъ-ханъ били голѣми сгради и се давали подъ наемъ годишно за 40000 сребърни акчета.

Зарбханата, монетниятъ домъ въ София прѣзъ 17 вѣкъ билъ сжщо забѣлжителна сграда. Но дѣ се намирала тя, не знаемъ. Имало улица, която носила името Зарбхана-сокаги; знаемъ още, че се намирала въ посока къмъ християнскитѣ махали: западъ или югозападъ. Господинъ Д. Ихчиевъ пише, че баба Севастия Кожухарова чувала отъ баща си Кито, че зарбханата била вънъ отъ града, до могилата прѣдъ лагера край Княжевското шосе. Рудата промивали въ Крива-рѣка²⁾. Още нѣщо върху зарбханата въ София ще кажа въ отдѣла индустрия.

Въ 17 вѣкъ въ София имало голѣма еничарска *казарма*, къмъ нея водилъ Еничаръ-сокаги, но дѣ е била казармата, не можахъ да узная.

Чаршии. Отъ чаршийскитѣ улици правила силно впечатление Сарашката и пазаритѣ кавафски и златарски.

Сарашката чаршия се простирала на длъжъ по сегашната Търговска улица, между Булевардъ Дондуковъ и площадъ Александъръ I, и отъ тамъ къмъ Капана. Послѣдната улица прѣди регулацията на града се наричаше Шайтанъ-чаршия.

Кавафскиятъ пазаръ се намиралъ въ жгѣла между сѣверното продължение на Търговска улица и западното на Булевардъ Дондуковъ. Билъ покритъ пазаръ за кавафски стоки — обуца. По срѣдата имало шадърванъ (водоскокъ); дюкянджиитѣ били турци.

Златарската чаршия се намирала на сегашното си мѣсто, улици Арда и Дримъ, но се продължавала още нататъкъ къмъ Сердика.

Много отъ пазаритѣ били покрити. Това ни свидѣлствува още непознатиятъ пжтеописатель на посолството на де Хе-а въ 1621 година (les plus marchandes sont couvertes, Споменик, XXXVII, 76).

Ламариновитѣ покриви на пазаритѣ въ София били прѣмахнати малко прѣди да дойде Каницъ въ София, въ 1871 год.³⁾

Вода. София изобилвала винаги съ вода. Сѣвернитѣ склонове на Витоша, при които лежи града, изпращатъ три главни потока: Вла-

1) Д. Ихчиевъ, Извѣстия на Истор. Друж., I. 130.

2) Д. Ихчиевъ, Материали за монетното дѣло въ Турция. Извѣстия на Истор. Друж. III (1911), 124.

3) F. Kanitz, Donau-Bulgarien, II, 213.

дайска-рѣка, Крива-рѣка и Перловска. Владайската рѣка прашала ржави изъ сѣверната частъ на града, а отъ Крива-рѣка се отдѣлялъ единъ ржавъ и подъ име Градска-рѣка минавалъ прѣзъ южната частъ на София. Пжтеописательтъ на де Хе-овото посолство казва, че града се пои отъ рѣка, която минава прѣзъ улицитѣ (qui passe par dedans les rues). Морозини (1675 год.) пише, че се навлиза въ града по камененъ мостъ съ три отвора¹⁾. Навѣрно за този мостъ стои бѣлѣжка въ сиджилатитѣ, че билъ построенъ на софийската рѣка камененъ мостъ въ 1613 год. (гледай обр. 16). Споредъ Ценъ Шарениятъ мостъ се наричалъ въ 16 вѣкъ (1550 г.) Банишорски (Bagnasol), по името на махалата Банишоръ до него²⁾. Градската рѣка и нѣкои отъ разклоненията на Владайската сжществуваша до регулацията на града. Тѣхната посока личи ясно на стария градски планъ.

Въ 17 вѣкъ имало въ София много чешми и водоскоци. Турцитѣ се отличаватъ съ своята обичъ къмъ водата; тѣ смѣтатъ, че човѣкъ може да направи най-голѣма добрина на хора и добитѣкъ, като докара нѣкъдѣ вода и направи чешма. У турцитѣ, дошли отъ пусти мѣста, е вродено чувството да цѣнятъ високо благодатъта на водата. Многочисленитѣ джамии и ритуалнитѣ обичаи на мухамеданитѣ изисквали да се построи и при всѣка джамия чешма. А Витоша, съ голѣмото си водно богатство, давала възможностъ да се докара много вода за чешмитѣ въ София. Нѣколко махали въ София и до освобождението носили имената на чешмитѣ, напр. Куру-чешме-махала, Баиъ-чешме-махала, Нова-чешме-махала, Мала-чешма-махала и други. Евлия Челеби хвали *водохранилището на Махмудъ-паша*. То се намирало до Сарачханата, заградено било съ желѣзни прозорци. Лѣтъ водата се изстудявала съ ледъ. Г-нъ В. Хаджи Янковъ ми разправи, че обичаятъ да студятъ съ ледъ водата лѣтъ и да я раздаватъ даромъ сжществувалъ и до негово врѣме. Прѣдъ сегашния магазинъ на Митрошиновъ, жгъла на ул. Търговска и Лега, се намирала лѣтъ винаги каца пълна съ изстудена вода. Прочуто било *водохранилището и на Молла ефенди* при Баня-баши³⁾. Навѣрно и въ 17 вѣкъ сж сжществували прочутитѣ до освобождението на София чешми *Азаджийската* въ Азаджийска-махала, на жгъла на улицитѣ Александъръ I и Графъ Игнатиевъ и *Бояджийската чешма* въ бояджийската махала, около улица Арда. София нѣмала канализация и водата отъ многочисленитѣ чешми и минерални бани образувала потоци изъ улицитѣ,

¹⁾ Rad, LXII, 58.

²⁾ Starine X, 210.

³⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 699.

които се държели не винаги чисто. Neiczischitz споменува два водоскока (Wasserkünste) въ града,¹⁾ безъ да посочва мѣстото, а много пжтешественици пишатъ за водоскока въ антрето на главната минерална баня²⁾. До освобождението е имало водоскоци въ Кавафския пазаръ, Куру-чешме и Кафене-баши. И Бланки споменува многото чешми и фонтани, около които се трупали много хора подъ сѣнката на столѣтни дървета³⁾. Хаджи Калфа споменава Жежкибунаръ, който се намира подъ хотелъ Сплендидъ до новата баня.

IV.

Население.

Всички пжтешественици отъ 17 вѣкъ пишатъ, че София е многолюденъ градъ и изтъкватъ голѣмото разнообразие на населението по народностъ⁴⁾. По-подробни свѣдѣния за различнитѣ народности въ София намираме въ турскитѣ документи („сиджилати“ на софийската сждийска архива), които притежава Народната библиотека въ София⁵⁾. Споредъ тѣхъ въ София сж живѣли: мусюлмани (турци), аджеми (персийци, лазове и малко кюрди), цигани, евреи, латини, дубровничани, християнско коренно население (българи), арменци, алемани и най-послѣ християни отъ вжтрѣшността на империята, които идвали по търговия въ София: тѣ били гърци, власи, българи, сърби и други. Идвали сжщо и юруци.

Писателитѣ и пжтешественицитѣ отъ 17 вѣкъ ни даватъ твърдѣ разнорѣчиви данни за числото на жителитѣ въ градъ София и е много мжно да се установи възъ основа на тѣхъ приблизителния брой на населението въ града. Петъръ Богданъ (Деодатъ), софийски католически митрополитъ, ни дава слѣднитѣ числа за кжщитѣ на градъ София въ 1640 год.: турски кжщи около 8000 съ 150 джамии, православни 6000 съ 5 черкви (двѣ били съборени отъ турцитѣ), еврейски

¹⁾ Neiczischitz, Sieben Jahrige und gefährliche Welt Beschauung etc. 1666, стр. 80.

²⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 700, Римъ, Rad CXII, 183 и други.

³⁾ Blanqui, Voyage en Bulgarie pendant l'année 1841, Paris 1843, стр. 184—185.

⁴⁾ Johan Wild, Neue Reysbeschreibung eines gefangenen Christen. Nürnberg 1623, стр. 37. Chr. von Wallsdorff, стр. 6. Türkisches Hunds Bemarr, стр. 23 и много други.

⁵⁾ Господинъ Д. Ихчиевъ има добрината да ме снабди съ нѣкои бѣлѣжки по този въпросъ.

сѣмейства 4000 и арменски кжши 200¹⁾. Споредъ Морозини (1675 г.) София имала до 1500 кжши и 300 джамии²⁾. Бенети (1680 год.) пише, че София има 12 улици, всѣка по 100 кжши, 550 дюкяна и 15000 жители, отъ които 2000 евреи, 1000 християни³⁾. Въ сиджилатитѣ числото на българскитѣ кжши въ Варошъ въ 17 вѣкъ сж смѣтнати 2200. Сжщо така разнорѣчиви сж въ това отношение и даннитѣ отъ 16 и 18 вѣкове. Споредъ Давидъ Унгнадъ (1572 год.) числото на кжшитѣ било 7000⁴⁾, споредъ пжтеописателя на Контариновото посолство 15000⁵⁾, споредъ Люзинянъ (1786 год.) кжшитѣ на София били около 8000, отъ които християнски 1000⁶⁾. Най-голѣмо различие въ броя на софийскитѣ жители въ 17 вѣкъ ни прѣдставятъ Богданъ и Морозини: споредъ Богдана София би имала около 100,000, а споредъ Морозини само 9000 души. Числото, което ни дава Богданъ, е несъмнѣно твърдѣ прѣувеличено. Днешна София, която има 110,000 жители, заема много по-голѣмо пространство, отколкото София въ всѣко друго врѣме, и сега кжшитѣ сж по-голѣми и по-гжсто построени отколкото по-рано. Доколко сж прѣувеличени числата на Богдана ни показва броя на еврейскитѣ сѣмейства — 4000 или 15,000 жители! Ние знаемъ, че евреитѣ били нови прѣселенци въ София и тѣхното число за единъ вѣкъ не е можло толкозъ да се увеличи. Тѣхното число въ 1871 година било около 5000⁷⁾, а и сега то не достига сумата 15,000. Отъ друга страна числото, което ни дава Морозини е твърдѣ малко. Всички други пжтешественици отъ 17 вѣкъ наричатъ София многолюденъ градъ. Като имаме прѣдвидъ числото на българскитѣ кжши въ Варошъ, що ни дава единъ официаленъ документъ (сиджилатитѣ), и като знаемъ отъ други пжтешественици, че турското население било най-многобройно, можемъ да приемемъ за вѣроятно числото 7000—8000 кжши съ около 40—50,000 жители. Въ книгата *Théâtre de la Turquie* София въ края на 17 вѣкъ се сравнява по голѣмина съ французкия градъ Тулонъ⁸⁾.

Турци. — Пжтешественицитѣ отъ 17 вѣкъ изтъкватъ между жителитѣ въ градъ София на първо мѣсто турцитѣ. Англичанинътъ Ricaut (1665 год.) пише дори, че градътъ има напълно турски видъ⁹⁾.

¹⁾ *Fermendžiu*, Acta Bulg. eccl. 73.

²⁾ *Rad* LXII, 58.

³⁾ *Antonio Benetti*, Osservazioni fatte nel viaggio à Constantinopoli dell' Giov. Batt. Donado, spedito baillo alla Porta Ottomana l'anno 1680. Venezia. 1688, стр. 178—179.

⁴⁾ *Rad* CVII, 218—219.

⁵⁾ *Rad* CXXIV, отдѣленъ отпечатъкъ стр. 86.

⁶⁾ *Ив. Шишмановъ* Стари пжтувания прѣзъ България. Мсб. IV. стр. 473.

⁷⁾ *F. Kanitz*, Donau-Bulgarien. II, стр. 210.

⁸⁾ *Théâtre de la Turquie*. Traduit de l'italien par le sieur M. le Fevre. Paris. 1688, стр. 529.

⁹⁾ *Ricaut*, Histoire de l'état présent de l'empire ottoman. Paris. 1670, III. стр. 649; сравни *К. Иречекъ*, Княжество България II, 24. *Рико*, Мсб. VI, стр. 171.

Турцитѣ, когато прѣвзели България, заселвали най-напрѣдъ градоветѣ съ стратегическо значение, старитѣ крѣпости и тия градове, които се отличавали съ своето богатство. И София билъ такъвъ градъ. Лала-Шахинъ въ своя рапортъ до султанъ Мурада (1384 год.), въ който му разправя за мжчнотията да се прѣвземе градъ София, описва града въ най-свѣтли чѣрти. „Крѣпостъта е силна, здрава и много яка... тя е била постоянно главна резиденция на всички кюфарски военоначалници, велможи, сановници и главнокомандующи... Софийската котловина е много изобилна въ земеделческо и скотовѣдно отношение, тя може да храни за дълго врѣме огромна армия... Индустриални заведения, занаятчийници и работилници въ София има доста, тамъ се обработватъ тънки и дебели, вълнени и памучни материи, съ които се обличатъ както кюфарскитѣ войници, тѣй и многобройното население, което живѣе тамъ. София, като заобиколена отъ близки гори и планини, има прѣизобилно студени балкански води за пиене на населението и за многобройнитѣ стада, съ които тѣй много се слави тази страна. Климатътъ е добъръ, умѣренъ и много здравъ. Овощия отъ всѣкакъвъ родъ и лозя тамъ има въ изобилие. Търговията въ града е доста развита, защото на всѣка страна се съглеждатъ като пиявици наредени пжтища, по които сноватъ насамъ-нататѣкъ пжтници-търговци, търговски кervани съ разни стоки и издѣлия, които се работятъ въ София и се разпространяватъ по всѣка посока за Румелия и нататѣкъ... Така щото София и софийското поле прѣдставятъ истинска райска ябълчева градина. При това, вжтрѣ въ София има и минерални горещи извори, що служатъ за нуждитѣ на населението, което е доста красиво, едро и стройно на гледъ, съ весело настроение...“¹⁾ Може би този рапортъ на Лала-Шахина, както ни го прѣдаватъ старитѣ турски историци, да не е автентиченъ, но той отговаря на истината и ни рисува града тѣй, както той би се най-много харесалъ на турцитѣ. И дѣйстви-телно, градъ София е прѣдлагалъ всичко, за каквото копнѣе турската душа: богата страна, изобилни извори, топли бани и пространни градини. А държавниятъ турски мжжъ видѣлъ въ крѣстопжтния градъ София пригоденъ центъръ за управление на голѣмъ дѣлъ отъ пространната турска държава и изходенъ пунктъ за военни походи въ далечни страни, затова го направилъ сѣдалище на румелийския беглербегъ, чиято властъ била голѣма. Всичко това спомогнало да се насели градъ София още въ първитѣ години на турското владичество съ много турци.

¹⁾ *Д. Ихчиевъ*, Материали за историята ни подъ турското робство, въ Юбилеенъ сборникъ на Соф. Бълг. Благотворително-образователно Дружество „Ив. Н. Денкоглу“. София 1907, стр. 51—55

Турцитѣ въ 17 вѣкъ живѣли тѣй, както и по-късно, дори до освобождението на България. Били чиновници и войници, имало много паши и бегове, притежатели на богати чифлици въ полето, други се занимавали съ търговия и занаяти, съ лихварство и откупуване на държавнитѣ приходи. Отъ списъка на еснафитѣ въ София личи, че турцитѣ въ София прѣзъ 17 вѣкъ се занимавали повече съ занаяти, отколкото въ друго врѣме и въ други градове, но само отъ турци се заемали познатитѣ и до днешенъ день обични турски занаяти: бръснарски, чибукчийски, сарачски, тюфекчийски, налбантски, леблебиджийски и табашки.

Въ 16 и отчасти въ 17 вѣкъ живѣли въ София богати именити хора, които построили много джамии, кервансарай, чешми и други човѣколюбиви и богоугодни заведения и съ това овѣковѣчили имената си. Такива били Коджа Мехмедъ паша, Коджа Махмудъ паша, Сияушъ паша, Елъ хаджи Байрамъ Хасанъ паша, Хусрефъ паша и други.

Непрѣкъснатитѣ войни, особено въ 17 вѣкъ, въ които вземали участие главно турци, намалявали числото на турското население и го съсипвали материално; турцитѣ въ градоветѣ бързо осиромашавали. Честото появяване на чума и други порухи докарвали моръ най-много между турското фаталистическо население, което спокойно очаквало смъртта въ градове и села. И въ София, както и въ другитѣ градове на България, въ края на 17 вѣкъ, когато се засилва отпадъка на Турция, много разрѣдѣло турското население. И отъ сиджилатитѣ се учимъ, че въ втората половина на 17 вѣкъ захванали да живѣятъ българи и въ турскитѣ махали, защото турското население не се увеличавало и много турци напускали града като чиновници и войници, или отивали да търсятъ прѣхрана другаде. Този процесъ билъ общъ за всички градове въ България, особено за тѣзи, които нѣмали важно стратегическо значение въ войнитѣ на Турция съ Австрия и Русия. Щомъ прониквали българитѣ въ турскитѣ махали, ставали причина да продаватъ своитѣ къщи и останалитѣ турци, било да избѣгатъ съсѣдството на гяуритѣ, било да си купятъ съ паритѣ отъ скъпопродаденитѣ къщи други по-ефтини въ други край на града, въ чисто турска махала. И джамии, които оставали въ българскитѣ махали, бързо запустявали и служили само за споменъ, че край тѣхъ живѣли нѣкога турци-мухамедани¹⁾.

Българи. Турцитѣ прѣвзели София въ 1386 год. чрѣзъ капитулация и можемъ да прѣдположимъ, че българското население

¹⁾ А. Иширковъ, Долината на рѣка Осъмъ, Български Прѣгледъ год. IV, кн. 2, стр. 60.

на града е останало непожтнато. И дѣйствително, Бертрандонъ де ла Брокиеръ, който пътувалъ прѣзъ София въ началото на 1443 год. пише, че жителитѣ въ града и околността сж българи; турци тамъ живѣятъ много малко, та християнитѣ копнѣятъ за освобождение, стига да се намѣри нѣкой да имъ помогне¹⁾. Въ края на сжщата година Владиславъ III, унгарски и полски краль, безъ мжка прѣвзелъ София и проникналъ въ Ихтиманскитѣ планини. На връщане София била оплѣнена и изгорена. Това събитие било сждбоносно за българското население въ София. Като имаме прѣдъ очи бѣлѣжкитѣ на Бертрандона, можемъ да прѣдположимъ съ голѣма сигурность, че голѣма частъ отъ българското население на София и околността е земало живо участие въ похода и послѣ се оттеглило заедно съ християнската войска въ Сърбия. Но и безъ това наредъ съ турцитѣ сж пострадали отъ пожара и оплѣняването на града и българи. Но най-важното е, че лесното прѣвземане на София отъ християнскитѣ войски, накарало турцитѣ да засилятъ мухамеданския елементъ въ града и съ това поставятъ една важна прѣчка на християнитѣ надлъжъ по главния воененъ пътъ на Балканския полуостровъ. Сигурно и при други случки, за които историята не ни е дала още ясни указания, е намалявало българското население въ гр. София. Обстоятелството, дѣто махала съ български черкви била завзета отъ евреи въ 17 вѣкъ, ни подсказва за нѣкоя катастрофа съ българското население отъ тази махала. И менъ ми се струва, че българитѣ отъ София силно пострадали въ 1595 год., когато околното християнско население нападнало града и го оплѣчкосало. Въ 17 вѣкъ числото на турцитѣ въ София било много по-голѣмо отъ числото на българитѣ. А разположението на българскитѣ махали въ 17 вѣкъ ни показва, че тогавашното население е наново прѣселено отъ околността. Отъ половината на 17 вѣкъ, когато захваща отпадъка на турцитѣ, се захваща бръзъ прирастъ на българското население въ София. Българитѣ добиватъ значение, властта захваща да ги покровителствува. Султанъ Мехмедъ IV издалъ султански ферманъ въ 1669 година, съ който забранява на турци и евреи да живѣятъ и притежаватъ имотъ въ българскитѣ махали; забранено имъ било сжщо да се къпятъ въ банитѣ, които се намирили въ българскитѣ махали, и се ползватъ отъ водата имъ. Наопак на българитѣ било позволено да се селятъ въ турскитѣ махали, чието население поради различни причини рѣдѣло.

Българитѣ въ София въ 17 вѣкъ имали община, наречена „Кюфре-джемаати“. На чело на обшината билъ владиката „башъ-

¹⁾ Le voyage d'Outremer de Bertrand de la Broquière въ Recueil de Voyages etc. XII, 201; К. Иречекъ, Псп. III, 77.

кешишъ“. Отъ сиджилатитѣ узнаваме имената на слѣднитѣ владици прѣзъ 17 вѣкъ: Еремия (1615 год., дата на встѣпането въ длѣжностъ), врѣмененъ епископъ Николай (1644), митрополитъ Игнати (1645), митрополитъ Данаилъ (1662) митрополитъ Мелети (1669), митрополитъ Авксенти (1674), митрополитъ Кирилъ (1679), митрополитъ Анастаси (1698).

Владицитѣ били гърци, изпращани били отъ Цариградъ не по достоинство, а който даде повече пари. Често пжти владицитѣ идвали въ София съ голѣми дългове и били принуждавани да даватъ на турци лихвари въ залогъ приходитѣ си отъ епархията. Отъ сиджилатитѣ узнаваме, че митрополитъ Еремия изповѣдалъ прѣдъ свѣта на шериятския сждъ (1640 год.), че дължи отъ заемъ на Хасанъ Челеби ибнъ Синанъ бегъ сумата 25,000 акчета, която била отстатъкъ отъ прѣдишния му дългъ 50,000 акчета. На друго мѣсто въ сиджилатитѣ стои, че владиката Еремия е длѣженъ отъ заемъ на кредитора си — първенеца Сулейманъ бега заедно съ данъка (джузие) сумата 30,000 акчета. Тая сума била внесена въ Цариградъ въ патриаршията. За гаранция на тази сума е заложено на заемодавеца слѣдното: правото за събиране на пожертвуване и курбанъ и правото за вѣнчило въ казитѣ трѣнска и брѣзнишка, софийска епархия. Гарантирали сж изплащането още Хасанъ Беше, попъ Петко, попъ Ламбо, попъ Димитъръ, попъ Михаль, попъ Петре и попъ Минчо веледи Грую¹⁾. Отъ други документи на сиджилатитѣ узнаваме, че владиката Еремия продалъ прихода отъ вѣнчило и пожертвуване на казитѣ Софийска, Берковска и Пиротска годишно за 4300 акчета²⁾. Еремия трѣбва да е билъ нѣкой доленъ човѣкъ, изгубилъ всѣко почитание, защото и въ сждийскитѣ актове е означенъ като надутъ и съ голѣмъ нечестивъ коремъ калугеръ (кешишъ бед-шиши). Нѣма съмнѣние, че поповетѣ сж ставали не твърдѣ охотно поржчители за неговитѣ голѣми дългове. Митрополитъ Авксенти билъ прѣмахнатъ поради злоупотрѣбление на доврѣе. Сигурно митрополията е често овдовявала. Между поповетѣ въ София прѣзъ 17 вѣкъ срѣщаме и попъ Иванъ Падовъ съ чинъ „владика огли ве векели“, който замѣстѣлъ митрополита. Знаятъ се имената още на слѣднитѣ попове въ София въ 1616 и 1617 г.: Каракашъ попъ Константинъ, попъ Стефанъ Петровъ, попъ Лазаръ Тодоровъ, попъ Андрей Симчовъ, попъ Филипъ Теодоровъ, попъ Стойо Митовъ, попъ Митре Радуловъ, попъ Маноилъ Михайловъ, попъ Моне, попъ Матей, попъ Мую, попъ Пано Петковъ и попъ Андрей Кирковъ. Тѣзи попове сж имали енории и по селата.

¹⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия на Истор. Дружество въ София I, 65.

²⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия и пр. стр. 78.

Гръцкитѣ владици не се грижили толкозъ за паството си, колкото за себе си и цариградската патриаршия, на която плащали скжпо за постовѣтѣ си. Петъръ Богданъ (Деодатъ) разправя, че гръцкитѣ владици, кога отивали по еноритѣ си, водили съ себе си еничари и правили много пакостъ. Тѣхъ ги често мѣнявали: който плати повече въ Цариградъ, него пращали за владика¹⁾. И владицитѣ наредъ съ другитѣ граждани си купували робини, които турцитѣ докарвали отъ Унгария, Босна, Русия и другадѣ. Изглежда, че живѣли въ собствени домове, които продавали (случай съ владиката Данаилъ).

Много българи въ София прѣзъ 17 вѣкъ се ползували съ привилегии въ замѣна на услугитѣ, които принасяли на държавата най-вече като войнигани и соколари. Махалата Сунгурларъ била обитавана само отъ привилегирована рая. Навѣрно привилегированото положение на сунгурларскитѣ българи имъ помогнало да се задържатъ въ центъра на града, близо до българскитѣ черкви. Много селяни отъ софийската околностъ се ползували наслѣдствено отъ привилегиитѣ, дадени на тѣхнитѣ дѣди като войнигани, соколари, суруджии, дербенжии и други²⁾. Когато тѣ се прѣселвали въ София, запазвали добититѣ привилегии. Въ сиджилатитѣ намираме интересния случай съ раята войникъ Алекси Панчовъ отъ с. Малешевци, жителъ на махлата Сунгурларъ въ София. Въ Малешевци умрѣлъ войникътъ Никола и по закона го наслѣдва Алекси съ всички права и задължения. Той трѣбва да се явява конникъ въ врѣме на война и да пази царскитѣ коне въ мирно врѣме въ опрѣдѣления за това срокъ. Въ замѣна на това той не плаща на властѣта данъци, освобождава се отъ налогъ върху кошеритѣ (меда), 100 овце, мливо и приходъ отъ воденици, докогато извършва своята войнишка длѣжностъ. Много интересни сж били дългитѣ походи на войниганитѣ отъ Софийско за Цариградъ, дѣто пасли царскитѣ коне и косѣли ливадитѣ. Войниганитѣ се явявали тамъ малко по-рано съ своитѣ гайди и кавали, тѣ съ шумъ и танци минавали изъ улицитѣ на Цариградъ и прѣдградията му и събирали пари³⁾. Въ софийската и брѣзнишката каза се наброяватъ споредъ документи отъ 1615 и 1661 год. 412 войнигански домакинства-бащи-

¹⁾ Fermedžiu, Acta Bulg. ecclesiastica etc., стр. 77.

²⁾ За привилегиитѣ на раята гледай у Д. Ихчиевъ, Права, привилегии и задължения на нѣкои класове рая-христиани, особено българи прѣзъ врѣмето на турското робство (Извѣстия на Истор. Др-во II, 129—208. Спс. Минало год. I. кн. I и 2).

³⁾ Така ни ги описватъ Герлахъ въ 16 вѣкъ, сравни К. Иречекъ, Псп. VI кн. стр. 41 и особено Щюрмеръ въ началото на 19 вѣкъ (Skizzen einer Reise nach Konstantinopel des Freyherrn L. v. Stürmer in der letzten Monathen des Jahres 1816. Pest, 1817, стр. 119); описва ги и П. Черновъждъ (Нѣколко записки отъ сегашния вѣкъ), Мсб. VI, 391—393.

нии¹⁾. Много интересен е за правата на софийските българи соколари (чакърджии) сѣдебно-шериятският актъ отъ 1028 год. отъ егира (1616 - 17 год.). Жителитъ отъ София, които се числили въ привилегированата рая подъ име „Чакърджи тайфаси“, а именно попъ Матей, Тома веледи Дуко, Димитъръ Каракашъ, Сейко Кюркчи, Михаилъ Терзи, Атанасъ Безчи, Вълчо Такеджи, Димитъръ Лагаторъ, Стойко Терзи, Матей Куюмджи и много други, се явили прѣдъ сѣвѣта на софийския шериятски сѣдъ и заявили, че тѣ възъ основа на царски берати, получени направо отъ императорската канцелария, се ползватъ прѣдъ властѣта съ полуавтономни права и привилегии, като добри изпълнители на султанската соколарска служба. Но градскиятъ войвода ги каралъ да вардятъ нощно врѣме, като обикновена стража, плѣнниците-затворници въ София. Тѣ жителитъ искатъ отъ сѣда да се запрѣти на войводата да ги принуждава чрѣзъ насилие, бой и заплашване да извършватъ работи, които не влизатъ въ кръга на тѣхнитъ задължения. Сѣдътъ уважилъ молбата имъ и запрѣтилъ на войводата да принуждава тѣ жителитъ да вършатъ други държавни служби, освѣнъ соколарската²⁾. Този важенъ документъ ни показва, че съ привилегии се ползували българи отъ всички съсловия и занаяти.

Българитъ въ София прѣзъ 17 вѣкъ били отчасти земеделци, особено тѣзи, които били наскоро заселени, но по-големата частъ отъ тѣхъ били занаятчи и търговци. Половината отъ занаятитъ въ София били изключително въ български рѣцѣ и въ много малко занаяти тѣ не вземали никакъ дѣлъ. Само българи се занимавали съ слѣднитъ занаяти: абаджийски, астарджийски, бѣчеварски, вжжарски, гайтанджийски, грѣнчарски, зарзаватчийски, златарски, казанджийски, шапкарски, кожухарски, крѣчмарски, мутафчийски, кашикчийски, самарджийски, безчиански, дръндарски и тѣкачески. Заедно съ турци, евреи, арменци, персийци и други, българитъ се занимавали съ останалитъ занаяти. Това ще се види най-добрѣ отъ списъка на еснафитъ въ София прѣзъ 17 вѣкъ, който ще дамъ по-нататѣкъ.

Евреи. Евреи е имало на Балканския полуостровъ още въ най-старо врѣме. Апостолъ Павелъ намѣрилъ силни еврейски общини въ Атина, Солунъ и другадѣ. Вениаминъ де Тудела, който пѣтувалъ въ втората половина на 12 вѣкъ въ южна Македония говори за голѣми еврейски колонии въ Солунъ, Драма и другадѣ³⁾.

¹⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия на Ист. Д-во II, 135.

²⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия, I, 112—113.

³⁾ Benj. von Tudela, Die Reisebeschreibungen nach den Handschriften aus dem 13 und 14 Jahrhundert stammend und übersetzt von D-r L. Grünhut und Marcus Adler. Frankfurt-Jerusalem, 1903, стр. 15.

Въ срѣднитъ вѣкове се споменаватъ евреи въ Търново, тамъ има стари еврейски гробища, дори една хубава еврейка се качила на българския прѣстолъ като жена на царъ Ивана Александра. Градъ София чрѣзъ своята търговия и своето кръстопѣтно положение трѣбва отрано да е привлѣкълъ евреи търговци. Но първо извѣстие за евреи въ София ни дава италианскиятъ пѣтешественикъ Бенедето Рамберти въ 1534 година¹⁾. Въ 16 вѣкъ споменаватъ въ София евреи пѣтешественицитъ Хансъ Дерншамъ въ 1553 год.²⁾, И. Белцекъ въ 1564 год.³⁾, К. Римъ въ 1571 год.⁴⁾, М. Безолтъ въ 1584 год.⁵⁾ и други. Въ 1591 година пѣтешественикътъ Вратиславъ, като изброява различнитъ народности въ София, завършва съ думитъ „и много евреи, които се занимаватъ съ търговия“⁶⁾. Сѣщото срѣщаме и въ хронологията на Х. Левинусъ (1597 год.); тамъ се говори още, че евреитъ въ София имали синагога⁷⁾.

Почти всички пѣтешественици отъ 17 вѣкъ споменаватъ евреи въ София и много отъ тѣхъ ги сочатъ като добри търговци и занаятчи. А. Бенети (1680 год.) изкарва евреитъ 2000 души на брой⁸⁾. Посоченото по-рано число на евреитъ отъ Петъръ Богданъ (1640 год.) трѣбва да приемемъ като твърдѣ прѣувеличено.

Въ 17 вѣкъ евреитъ въ София прѣдставяли още голѣмо смѣшение отъ евреи, дошли отъ различни страни. Тѣ говорили още различни езици и не съставляли дори една община. Ценъ (1550 год.) говори, че въ София живѣятъ евреи шпанйолски и унгарски⁹⁾, а Герлахъ въ 1578 год. пише, че въ София има повече отъ 300 евреи, които иматъ нѣмска, италианска и грѣцка школа, но повечето говорятъ нѣмски¹⁰⁾.

Въ 17 вѣкъ се засилилъ броятъ на шпанйолскитъ евреи, които се наричали сефардимъ, за разлика отъ евреитъ, които говорятъ други чуждѣ европейски езикъ и се наричали ашкинази. Това различие произлѣзло първоначално по другъ поводъ, поради различното произношение на еврейски езикъ¹¹⁾. Шпанйолски евреи прииждали въ София главно по два пѣтя: отъ Солунъ прѣзъ Македония и отъ Италия прѣзъ Сърбия. Тѣзи евреи сѣ пропѣде-

¹⁾ Benedetto Ramberti, Libri tre delle cose de turchi, стр. 8.

²⁾ Globus, Band LII, отдѣленъ отпечатѣкъ, стр. 18.

³⁾ Rad LXXXIV, стр. 90.

⁴⁾ Rad CXII, стр. 182.

⁵⁾ Ив. Шишмановъ, Стари пѣтувания и пр. Мсб. IV, 440.

⁶⁾ Rad CXXX, стр. 144.

⁷⁾ Chronologia, стр. 28 и 42.

⁸⁾ A. Benetti, Osservazioni etc., стр. 179.

⁹⁾ D-r P. Matković, Starine X, 210, Rad LXII, отдѣл. отпечатѣкъ, стр. 58.

¹⁰⁾ К. Иречекъ, Стари пѣтувания по България. Исп. кн. VI, стр. 117.

¹¹⁾ М. Грюнвалдъ, Заселването на евреитъ на Балканския полуостровъ. Български Прѣгледъ, год. II, кн. 2, стр. 55.

нитъ отъ Испания въ края на 15 вѣкъ. Тѣхъ посрѣщнали турцитѣ охотно, но пакъ не имъ позволили да се заселватъ въ всички градове. Въ София тѣ живѣли въ различни махали, имали право да купуватъ и продаватъ, да притежаватъ недвижими имоти въ града и вънъ отъ него. Тѣ имали община и народността имъ се припознавала отъ властѣта (яхудианъ тайфаси ве джемаати). Но имало евреи и въ алеманската община. Това сж сигурно евреитѣ ашки-нази. Въ сиджилатитѣ на софийския сждъ отъ началото на 17 вѣкъ срѣщаме, че Яхуди Аврамъ веледи Нефтали отъ тайфата алеманъ джемаати (нѣмска община), продалъ лозе въ с. Драговищица¹⁾. По-послѣ лека-полека другоезичнитѣ евреи се прѣтопили въ шпанйолскитѣ, но сѣ останали и до днесъ въ софийската еврейска община обредитѣ на нѣмскитѣ евреи²⁾. Евреитѣ въ 17 вѣкъ се занимавали съ различни занаяти и били добри търговци, но тѣ нѣмали никой занаятъ или търговия изцѣло въ ржцѣтъ си. Интересно е, че нѣкои търговии, които сега сж изцѣло въ тѣхни ржцѣ, тогачъ тѣ не се занимавали съ тѣхъ, напр. стѣкларство и ржчна продажба по улицитѣ. Заедно съ българи и турци евреитѣ се занимавали съ слѣднитѣ занаяти: обушарски, сѣдларски и опинчарски, въртѣли търговия съ манифактурни стоки, бакалски, съ овощия, били сарафи и касапи, били прѣдприемачи. Въ 1604 година Моше веледи Ясефъ взелъ подъ аренда отъ правителството митническото право за европейскитѣ стоки, внисани въ София, и с. Враждебна за 50000 акчета³⁾.

Дубровничани или рагузанци. Между чужденцитѣ въ София прѣзъ 17 вѣкъ видно мѣсто заемали по брой и значение дубровничанитѣ, граждани на славянската република Дубровникъ. Още въ срѣднитѣ вѣкове, въ второто българско царство, дубровничанитѣ търгували въ България, като внасяли солъ, индустриални стоки главно платове и дрѣхи, колониални продукти и дървено масло, а изнасяли сурови произведения. Търговията се извършвала съ кервани по сухо и по-рѣдко по море. Царъ Иванъ Асѣнъ II (1218—1241) въ своята грамота се обръща къмъ дубровничанитѣ като къмъ *Любокимъ и ксепкримъ гвстимъ цѣми*⁴⁾. Особно интересенъ е договорътъ между Михаила Асѣня и Дубровникъ отъ 15 юни 1253 година⁵⁾.

¹⁾ Д. Ихчиевъ, Материали за историята ни подъ турското робство. Извѣстия на Историческото Дружество, I, стр. 69.

²⁾ М. Грюнвалдъ, Български Прѣгледъ, год. II, кн. 2, стр. 56.

³⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия, I, 61.

⁴⁾ Вижъ литературата върху Асѣновата грамота въ моята статия: Изъ срѣдновѣковата търговска история на градъ Варна въ Списание на Икономическото Дружество, год. X (1906), кн. 4, стр. 234. Повече у г. А. Ильинскій, Грамоты болгарскихъ царей. Москва 1911, стр. 6 и др.

⁵⁾ Fr. Miklosich, Monumenta serbica 1858, стр. 35—40. Ильинскій, цит. съч., стр. 155—159.

Къмъ края на второто българско царство въ 14 вѣкъ се подхваща жива търговия между България и Италия, главно Венеция и Генуа. Тази търговия се извършвала главно по море, тя подбила дубровнишката търговия по суша, но когато турцитѣ покорили земитѣ, които опасватъ отъ всички страни Черно и Азовско море заедно съ Босфора и Дарданелитѣ и въ 1540 година забранили да влизатъ въ Черно море чужди кораби, процвѣтѣла наново дубровнишката сухоземна търговия. Дубровникъ можалъ да свърже съ Турция цѣла редица търговски договори, като почнемъ отъ Баязита I въ 1397 година, въ които се давали голѣми привилегии на търговцитѣ дубровничани. Послѣднитѣ основали богати търговски контори въ всички по-главни градове на България. Кръстопжтното положение на градъ София привлѣкло много дубровничани търговци и ние виждаме, че тѣхниятъ брой въ 16 и 17 вѣкъ често надминава 100 души. Дубровничанитѣ търговци се дѣлили на *vlastelini* (патриции) и *pučani*, (простолудие). Тефтерътъ на Benedetto Mar. Restii, въ който сж записани търговскитѣ му смѣтки въ София за периода 1590—1605 година, ни показва, че отъ София се водила голѣма търговия далеко на сѣверъ, изтокъ, западъ и югъ, до Букурещъ, Черна-вода и Силистра, Бѣлградъ и Родосто и Драма¹⁾.

Въ 17 вѣкъ въ София имало повече отъ 100 кжщи и магазини, които принадлежали на дубровничани. Но тѣхниятъ брой не билъ постояненъ, много зависѣлъ отъ търговията и политическитѣ условия въ Турция. Най-цвѣтуща била дубровнишката колония въ 16 вѣкъ, а съвсѣмъ отслабнала въ края на 17 вѣкъ. Петъръ Богданъ ги наброява прѣзъ 1640 година всичко 58 души. Турция позволила чрѣзъ договоръ първо на англичанитѣ, а послѣ и на холандцитѣ да търгуватъ по черноморскитѣ брѣгове съ турски кораби, като имъ се давало право дори да ги наематъ: тази крайбрѣжна търговия съсипала сухоземната дубровнишка; въ 17 вѣкъ се увеличилъ броятъ на евреитѣ, които били сржчни търговци и поддържали свръзки съ чуждитѣ страни; турско-австрийската война и възстанието на католицитѣ българи въ Чипровско въ 1689 година докарало прѣслѣждане на дубровничанитѣ и католицитѣ изобщо въ София: тѣхниятъ попъ билъ затворенъ.

Въ 17 вѣкъ дубровничанитѣ имали въ София своя община и своя малка черковка. Като глава на общината въ 17 вѣкъ се споменава въ сиджилатитѣ богаташътъ М. Вичензи отъ крѣпостта Дубровникъ. Дубровничанитѣ имали привилегията да изнасятъ отъ София и софийската околностъ вѣлна, воскъ и други прѣдмети,

¹⁾ К. Иречекъ, Княжество България II, 25.

тѣ можали да бждатъ притежатели на кжци, лозя, градини и други недвижими имоти, имали право да купуватъ робини. Освѣнъ търговци имало въ 17 вѣкъ въ София и работници табаци дубровнишки поданици.

Гърци. Въ 17 вѣкъ имало въ София и гърци. Пжтешественицитѣ отъ 16 и 17 вѣкъ споменаватъ въ София гърци и тогазъ, когато не говорятъ за българи, което показва, че тѣ сѣ името гърци сж означавали често християнско-православното население на града. И въ сиджилатитѣ на софийската сждийска архива отъ 17 вѣкъ се говори най-често за християнско коренно население, наречено кюфре-тайфаси. Гърцитѣ не сж имали отдѣлна отъ българитѣ община, но тѣхнитѣ кжци и дюкяни били наедно, живѣли въ една махала. Името на тази частъ отъ града запазила до късно (1811 год.) името „Урумъ чаршия“²⁾. Иречекъ сжщо пише, че и въ негово врѣме селянитѣ наричали частъ отъ пазаря „Гръчка чаршия“³⁾. Тя се намирала до Бояджийската махала, къмъ Капана.

Арменци. Въ срѣднитѣ вѣкове имало много арменци въ византийскитѣ области, особено въ Цариградъ; тѣ играли важна политическа роль, качвали се дори на императорския тронъ. Нѣма съмнѣние, че ги е имало и въ България. Въ 8 и 9 вѣкъ императоритѣ Константинъ Копронимъ (741 — 775), Левъ IV Хазаръ (776—780) и Никифоръ (802—811) колонизирали много арменци въ южна България, за да пазятъ сѣвернитѣ граници на Византия отъ българитѣ.⁴⁾ Но арменцитѣ се разпространили особено много въ главнитѣ градове на нашето отечество при владичеството на турцитѣ, като търговци, занаятчии и турски чиновници. Развитата търговия на градъ София въ 17 вѣкъ привлѣкла въ този градъ голѣмъ брой арменци. Тѣ имали въ 17 вѣкъ тукъ своя община (ерменъ тайфаси ве джемаати) и малка черква, която още сжществува; въ сиджилатитѣ се споменава и единъ тѣхенъ попъ, „ерменъ папази Киркоръ“. Мнозина отъ ерменцитѣ се занимавали съ занаяти, особено съ дукмеджийство и хлѣбопекарство. Споменава се въ 17 вѣкъ дори арменецътъ Вартазариянъ като кехая, главатаръ на дукмеджийския еснафъ. Отъ западнитѣ пжтешественици въ 17 вѣкъ споменаватъ арменци въ София Иоханъ Вилдъ (1605 г.)

¹⁾ Acta Bulg. eccl 73, сравни Иречекъ, Княжество България II, 26.

²⁾ Е. Спространоев, Бѣлѣжки и пр., Сборникъ XXII—XXIII, 19.

³⁾ К. Иречекъ, Княжество България II, 26.

⁴⁾ К. Иречекъ, Княжество България II, 132.

Петъръ Богданъ (1640) и Киаромани (1659). По-рано ги споменаватъ Хансъ Дерншвамъ (1553) и Волфгангъ въ 1559 година.¹⁾

Прѣди освобождението улица Левски между ул. Алабинска и Графъ Игнатиевъ се наричала Ерменски-сокакъ.

Албанци. Албански колонисти изъ България имало доста въ минали врѣмена и многочисленитѣ села сѣ името Арнауткѣой напомнятъ за тѣхъ. Стѣснени въ своитѣ родни планини, далеко отъ пжтища, и поради слабъ поминѣкъ албанцитѣ били свикнали отъ рано да търсятъ прѣхрана въ чужбина. Политически събития, чести размирици и непрѣкъснати гонения за мѣстъ способствували още повече да се изселватъ албанци въ Италия, Гърция, Македония, Стара Сърбия, та дори и у насъ. Като войници, дори голѣми и способни военачалници, като чиновници и пазачи албанци заседали сжщо по села и градове на България, но тѣ идвали отъ Албания у насъ и като занаятчии и търговци. Въ 17 вѣкъ имало въ София албанци. Тѣ изработвали мряморни плочи за гробове и чешми, били зидари, ножари, тюфекчии (правили и поправяли оржжия), дохаждали въ София и тогазъ като халваджии. Споменава се, че егидѣ-башията въ брашнарския еснафъ въ 17 вѣкъ билъ албанецътъ Юсуфъ Абединовъ.

Персийци. Въ 17 вѣкъ живѣли въ София и прѣсѣленци отъ далечнитѣ азиатски владѣния на Турция. Имало персийци, лазови и малко кюрди. Тѣ били извѣстни сѣ името аджемъ тайфаси и имали община аджемиянъ джемаати. Въ списъка на занаятчиитѣ въ София прѣзъ 17 вѣкъ, сгруппирани въ еснафи, персийци се споменаватъ само като кебапчии. Подиръ освобождението имаше въ София още нѣколцина персийци сѣ високи черни калпаци и дълги антерии, които продаваха главно тютюнъ и кѣлцано кафе.

Цигани. Кога сж дошли циганитѣ въ България, не знаемъ. Нито домашенъ, нито чуждѣ документъ ни говори за това. Само възъ основа на свѣдѣния за първи цигански поселения въ сѣднитѣ на България земи би можли да прѣдположимъ, че горѣ-долу по това врѣме сж дошли цигани и въ България. Въ Критъ се споменаватъ цигани за първи пжтъ въ 1322 година. Въ Влашко

¹⁾ Johan Wild, Neue Reysbeschreibung eines gefangenen christen, Nürnberg, 1623, стр. 37. Jos. H. Tomich, Писма Јована Кјаромани с пута преко Балканског полуострова 1659 год. въ Споменикъ XLVII, 105—106. H. Derschwan's, Orientalische Reise (1533—1555) въ Globus, Band LII, отдѣленъ отпечатѣкъ, стр. 18. Wolfgang, Reisebeschreibung (von Venedig auss nach Jerusalem, Damascus und Constantinopel, und dann wider nacher Venedig). Nürnberg. M. DCXXIV, стр. 121.

господарь Мирчо I (1382—1418) потвърдилъ въ 1387 год. на монастира Св. Антонъ при Тисмина подаренитъ 40 чадъри цигани отъ вуйка му князь Владъ I. Д-ръ Влислоцки прѣдполага, че циганитъ навлѣзли въ Влашко прѣди 1340 год.¹⁾ Въ 1417 година тѣ се появили вече чакъ въ градоветъ на Ханза покрай Нѣмско и Балтийско море. Отъ тукъ излиза, че циганитъ се разпространили въ Балканския полуостровъ въ 14 вѣкъ и Bataillard забѣлѣзва добръ, че турското нашествие въ полуострова подпомогнало много разселването на циганитъ въ него²⁾. Отъ пѣтешественицитъ, чиито съчинения познавамъ, първи споменава между жителитъ на София и цигани К. Римъ, който миналъ прѣзъ България въ 1571 год.³⁾ Въ сиджилатитъ отъ 17 вѣкъ се споменава циганска община (къпти джемаати) въ София, споменава се сжщо и единъ нейнъ главатаръ, чери-башия (къпти-башийси) Идризъ Салимъ. Въ еснафа на желѣзари и ковачи (демирджиянъ еснафи) въ 17 вѣкъ влизали и цигани (къптияни). Като имаме прѣдъ очи сегашнитъ софийски цигани, можемъ да прѣдположимъ, че и въ 17 вѣкъ тѣ сж били мухамедани и сж говорили цигански езикъ, както и днешенъ день, но турцитъ не сж ги търпѣли въ своята мухамеданска община. Тѣ и тогазъ сж били ковачи, джамбази и свирачи. Обстоятелството, дѣто пѣтешественицитъ отъ 17 вѣкъ не отбѣлѣзватъ въ числото на софийскитъ жители и цигани, показва, че циганитъ тогазъ не били много на брой, иначе тѣ не биха имъ отбѣгнали отъ погледа.

За жители отъ други народности, които живѣли постоянно въ София прѣзъ 17 вѣкъ, нѣмаме свѣдѣния. За по-късо или по-дълго врѣме идвали чужденци отъ Унгария, Влашко, та дори и отъ Полша и други страни⁴⁾. Подъ името латини българитъ въ минало врѣме схващали всички католици, дори дубровничанитъ, чийто езикъ можали да разбиратъ и различаватъ.

¹⁾ D-r Heinrich von Wlislöcki, Vom wandernden Ziegeunervolke. Hamburg, 1890, стр. 28.

²⁾ Bataillard, Beginning of the immigration of the Gypsies into Western Europe in the fifteenth century (въ Journal of the Gypsy Lore Society 1889), сравни Wlislöcki, стр. 28.

³⁾ Rad, jugosl. Akad. kn. 112, стр. 182.

⁴⁾ Fermentziu, Acta Bulg. eccl., стр. 72.

V.

Чъртици изъ живота на населението въ София прѣзъ 17 вѣкъ.

Малко сж даннитъ, възъ основа на които би могли да опишемъ вътрѣшния животъ на софийското население въ 17 вѣкъ. Пъкъ и моята географска задача ме кара да прѣдставя главно ония прояви отъ живота на софиянци, които характеризиратъ физиономията на града.

При мжчното съобщение и бавната обмѣна на мисли, идеи и технически съвършенства въ миналитъ вѣкове животътъ на населението оставалъ горѣ-долу единъ и сжщи за дълго врѣме. И едно описание на живота въ софийския пазаръ въ 1871 год., каквото ни дава Каницъ, отговаря много на дѣйствителността отъ 17 вѣкъ.

На всички пѣтешественици, които минали прѣзъ София въ 17 вѣкъ, правило впечатление голѣмото разнообразие на населението по народностъ. Нѣма съмнѣние, че хората отъ различнитъ народности имали и различни носии, различенъ начинъ на животъ и всичко това докарвало голѣма смѣсица; картината на живота въ софийския пазаръ, изъ улици и площади била много пѣстра, имала чисто ориенталски типъ. И тозъ, който познава днешнитъ ориенталски градове, съ най-разнородно население, съ тѣсни криви улици и чаршии, въ повечето случаи покрити, съ безистенъ, подъ чийто масивенъ покривъ се чувствува влага и хладъ, малки дюкяни натрупани съ стока по рафтове и закачалки, и онова гъмжило отъ хора изъ улицитъ и прѣдъ дюкянитъ, може лесно да си възстанови картината на София отъ 17 вѣкъ.

София, като голѣмъ градъ, като сѣдалище на беглербега и главно кръстопѣтище въ Балканския полуостровъ, имала често зрѣлища, които били чужди за градоветъ, що лежели на страна отъ главнитъ пѣтища. Прѣзъ София минавали често посолствата на западноевропейскитъ господари, и това се извършвало съ голѣмъ блѣсъкъ и почести отъ страна на посолствата и турцитъ. Идването на нѣкое посолство въ София било празникъ за софиянци. Тогазъ излазяли всички вѣнъ отъ града, мало и голѣмо, християни, турци и евреи, мъже и жени. А посолствата се състояли често отъ стотини хора, на чело съ посланика и неговитъ чи-

новници. Въ посолството влизали много войници, имало музика и много прислужници.

И всички участници въ посолството били облѣчени хубаво, парадно, съ хубави коне и кола. Можемъ да си прѣдставимъ, какво чувство е обхващало българитѣ, когато сж виждали свободни християни, когато сж виждали хубаво накичени и гиздаво облѣчени християнски войници. Ето какъ ни описва Neiczschtz влязването на посолството (150 души) на императора Фердинанда II до султана, подъ началството на графъ Бухаймски, на 3 мартъ 1634 година.

„Когато доближихме четвъртъ миля до София, посрѣшнаха ни повече отъ 1000 турци на коне и пѣша, именно 600 конника и 400 пѣшаци и ни придружиха съ тѣпани и зурли, както имъ е обичаятъ; гледката бѣше много хубава, защото конетѣ и ѣздачитѣ бѣха най-гиздаво накичени. И забѣлѣжително бѣше това, че пѣшацитъ, които бѣха се наредили отъ двѣтъ страни, когато ние вървѣхме, можеше човѣкъ да познае по тѣхното особено облѣкло и инструментитѣ, кой отъ каква професия и занаятъ бѣше. Мнозина отъ конницитѣ и пѣшацитъ носѣха най-благородни тигърски и други кожи. И стигнахме тържествено въ София и цѣлиятъ градъ се раздвижи, както става обикновено, когато има да се види нѣщо необикновено¹⁾“.

И въ 17 вѣкъ при такива тържества се стичали много жени. Тафернеръ (1665 година) пише за София между другото и това: „Никждѣ не ни посрѣшнаха толкова жени както тукъ; нѣколко хиляди бѣха завзели едно цѣло бърдо. Като зърнахме отдалече тия съ бѣло платно забулени женски глави, не можахме друго да помислимъ, освѣнъ, че трѣбва да е нѣкое бѣло снѣжно или мраморно бърдо или сж устроили нѣщо изкуствено за честь на г. посланника. Но когато забѣлѣзахме, че бѣлобулитѣ глави се движатъ и даватъ знакъ, поправихме погрѣшката, която очитѣ ни бѣха сторили, съ веселъ смѣхъ; но пакъ такъвъ женски сборъ ни очудваше. На нашия ага или комисаръ обаче, който ни водѣше, хичъ не харесваше това²⁾“.

На площада прѣдъ конака се извършвали често военни упражнения съ джиритѣ. Когато войски заминавали на бой за Унгария, правили на площада парадъ прѣдъ беглербега, който билъ и военачалникъ, а случавало се е често да приема парада и самиятъ султанъ, който стоялъ на чело на похода. Нѣма съмнѣние, че султанитѣ били посрѣщани въ града съ най-голѣми почести,

¹⁾ Neiczschtz, Sieben Jahrige Welt Beschauung etc., стр. 79—80.

²⁾ Ив. Шишмановъ, Мсб IV, 467. Сжшо у Collier въ съчинението на Ricaut, Histoire de l'état présent etc. Cologne. 1677, II, 133.

но не можахъ да намѣра нѣкое описание на такова посрѣщане въ София.

Когато идвалъ новъ управитель въ София, излазяли да го посрѣщнатъ и привѣтствуватъ. Евлия Челеби ни описва посрѣщането на новоназначения беглербегъ на София Мелекъ паша (1652 година). . . „и стигнахме въ село Орманли, което е мусюлманско, съ една джамия и се намира въ софийското поле. Тукъ излѣзоха съ подарѣци, за да посрѣщнатъ пашата всички аяни и знатни хора на София, а пѣкъ градскиятъ началникъ (мюселимтъ) Арганили Ахмедъ ага даде голѣмо угощение и подари на пашата четири души роби и единъ черенъ конъ. На другия день сутринтъта влѣзохме много тържествено въ румелийската везирска столица градъ София. Стари и млади, богати и сиромаси излѣзоха на царския пѣтъ и съ дигнати рѣцѣ произнасяха молитва, а пѣкъ безброй други хора колѣха курбани¹⁾“.

Софиянцитѣ отъ 17 вѣкъ, главно турцитѣ, които били въ това врѣме още богати, благодарение на многочисленитѣ чифлици, които владѣли, и пляката, що носили отъ походите въ Унгария, живѣли много весело и безгрижно. Главно мѣсто за разходки и развлѣчение билъ Кору-багларъ, който и въ днешно врѣме би станалъ най-хубавия градски паркъ. Отъ никждѣ не се вижда така хубаво градъ София, цѣлото поле и планинитѣ, които го заграждатъ, както отъ Кору-багларъ. Тамъ има още стари дървета, дълбоки сѣнчести пѣтища, оградени съ чудно хубави синори, а многочисленитѣ вишни, чийто цвѣтъ описва и Евлия Челеби, правятъ отъ Кору-багларъ пролѣтъ весела и благоуханна градина. Който познава живота на турцитѣ, тѣхната любовъ къмъ природата и музиката, може лесно да схване, какво нѣщо е прѣдставлялъ Кору-багларъ въ 17 вѣкъ! Имало въ града и по крайщата му много кафенета и сѣнчести градини, дѣто турцитѣ, главно богатитѣ бегове и тѣхнитѣ синове, въ приказки (масали) убивали врѣмето. Ракията и тогазъ е играла голѣма роль въ живота на градскитѣ негодници. Нѣма съмнѣние, че и тогазъ турцитѣ сж се отдавали на най-рафинирани забавления. Евлия Челеби разправя: „По нѣкой пѣтъ прѣзъ дългитѣ зимни нощи градскитѣ аяни се събиратъ 70—80 млади и стари приятели и прѣзъ цѣлата нощъ гуляятъ въ банята, като горятъ стотини камфорни свѣщи²⁾“. Често пѣти голѣми дружини отъ турци излазяли навънъ отъ града, отивали въ планината, разпѣвали чадъри и прѣкарвали тамъ много дни и нощи въ гуляй³⁾“.

¹⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 693.

²⁾ Евлия Челеби, Псп. LXX, 700.

³⁾ Се тамъ, стр. 704.

Веселитъ дни на софиянци въ 17 вѣкъ се често помрачавали отъ опустошителния походъ на различни порухи, най-вече на чумата. Тогазъ голѣма частъ отъ жителитъ, главно българитъ, се прѣсвали по гори и планини, цѣли махали заглѣхвали и въ дворове и по улици изстраждали бурени и трѣви. Евлия Челеби разправя, прѣувеличено разбира се, както е навикъ у него, че въ 1653 година дневно измирили по 500 души. Чумата траяла единъ мѣсець¹⁾. Когато имало чума въ града, пжтници и посолства спали на полето и минавали прѣзъ околнитъ на София мѣста. Но изглежда, че турцитъ се изхитрили, и споредъ бѣлѣжката на единъ пжтешественикъ, чието име не можа да си спомня, когато турцитъ не искали да посрѣщнатъ въ града многочислената свита на нѣкое посолство, съобщавали, че въ града имало чума.

Софиянци въ 17 вѣкъ били много по-честити отъ сегашнитъ досежно слугини. Евлия Челеби разправя, че въ всѣка аянска кжща имало по петъ-десетъ български и „войнишки“ слугини, които добръ прислужвали и били уважавани²⁾. Освѣнъ това на пазаря се продавали много робини, докарвани отъ Унгария, Босна и други новозавладѣни отъ турцитъ земи. По-имотнитъ хора си купували робини, сжщото правили дори и владицитъ. Много отъ робинитъ приемали вѣрата на господаритъ си и съ това добивали граждански права. Това ставало чрѣзъ сждебенъ актъ. Особено много увеличавали числото си по този начинъ евреитъ³⁾.

VI.

Индустрия и търговия.

Пжтешественицитъ отъ 17 вѣкъ ни прѣдставятъ София като богатъ индустриаленъ и търговски градъ, съ много индустриални заведения и голѣми складове на стоки въ безистена и многочисленитъ ханища. Голѣмата индустрия и търговия въ София привличала чужденци отъ близки и далечни крайща, които се задържали въ нея за дълго или по-кжсо врѣме. Отъ София, като централенъ пунктъ за търговия, отивали стоки не само за съсѣднитъ области България, Тракия и Македония, но и далеко въ Сърбия, отивждъ

¹⁾ Евлия Челеби. Псп. LXX, 704.

²⁾ Се тамъ, стр. 701.

³⁾ Герлахъ. Псп. VI, стр. 117.

Дунава и по бѣломорскитъ брѣгове. Това личи явно отъ търговскитъ тефтери на добровничанина Benedetto Mar. Restić за годинитъ 1590 до 1605¹⁾. Търговията въ София се подигнала, когато турцитъ затворили Черно-море за чужди търговски кораби и търговията на вжтрѣшността съ индустриално напрѣднала Италия трѣбвало да се извършва по суша отъ дубровничанитъ, които добили отъ турцитъ привилегии да вършатъ свободно своята търговия въ Турция²⁾.

Отъ по-едритъ индустрии, които вирѣли въ София прѣзъ 17 вѣкъ, можемъ възъ основа на познатитъ досега документи, да посочимъ слѣднитъ:

Желѣзарство. Пжтешественикътъ К. Римъ, който миналъ прѣзъ София въ 1571 година пише, че въ политъ на Витоша има желѣзни мадани и произведеното тамъ желѣзо се носило за Цариградъ³⁾. Guys въ едно писмо отъ София съ дата 24 май 1744 година пише, че по пжтя отъ Вакарелъ за София събралъ единъ пакетъ желѣзенъ пѣсѣкъ и видѣлъ какъ вадятъ желѣзо отъ тази желѣзна земя, навѣрно при Горублене⁴⁾. Желѣзаритъ рудничари били българи, и то както работницитъ, тѣй и главнитъ майстори (устабашиитъ). Въ сиджилатитъ на софийската кадийска архива отъ 17 вѣкъ се споменаватъ имената на слѣднитъ българи желѣзорудничари отъ София: Вълчо, Вукадинъ, Марко, Райно, Стоянъ, Богоя, Тодоръ, Георги и други. Тѣ доставяли на правителството различни желѣзарски издѣлия и лопати (казми) за войската⁵⁾. Пжтешественикътъ Ценъ (1550 год.) разправя, че въ София се правили повече боздугани (bouzaganti), отколкото въ кое да е друго мѣсто на Турция, цѣли отъ желѣзо изработени; тѣ били много ефтени, 10 стрували само единъ златенъ дукатъ⁶⁾. Въ свръзка съ желѣзарската индустрия стоели много занаяти. Въ 17 вѣкъ въ София сжществували еснафитъ желѣзарски, налбантски, налчански и тюфекчийски.

Въ свръзка съ рударството въ София и околността стояла и *Зарбханата*, монетниятъ домъ, дѣто се сѣкли всѣкакъвъ видъ

¹⁾ К. Иречекъ, Княж. България II, 25.

²⁾ Г. Баласчевъ и Д. Ихчиевъ, Привилегииитъ на християнитъ-рая въ османската империя и документи върху тѣхъ. Сп. Минало, I, стр. 23—24.

³⁾ D-r P. Matković, Putovanja etc. Rad jugosl. Akad., kn. CXII, 182.

⁴⁾ Guys, Lettres sur la Grèce etc. II, 270.

⁵⁾ Покрай Витоша се работило желѣзо въ селата Владая, Княжево, Бояна, Желѣзница, Бистрица, па дори и въ Горублене. Рударството по Владайската рѣка прѣстанало отъ Кримската война насамъ (1855 год.). Сравни К. Иречекъ, Княж. България II, 660—661.

⁶⁾ Starine, kn. X, 210.

монети. Софийската зарбхана била запусната въ края на 16 вѣкъ и тепърва въ 1616 година се дала концесия на Хаджи Али Чаушъ, султански придворенъ адютантъ, да търси злато и сребро въ софийската каза и да управлява софийската зарбхана. Кюмуръ до-ставяли кюмурджиитѣ отъ околността, които за това се ползували съ привилегии, не били напълно рая¹⁾.

Отъ софийската зарбхана има сребърни монети, акчета отъ 17 вѣкъ отъ султанитѣ Ахмедъ I съ дата 1012 (отъ егира), Му-стафа I съ дата 1027 и други. Надписътъ на акчетата отъ 1027 година отъ едната страна билъ Аззу насѣре Зарби-и-фи София 1027.

Било силно развито въ София и *златарството*. Него рабо-тили не само мѣстни българи, но и българи католици отъ Чипров-ско. Многочислени оковани евангелия и черковни кръстове и други съсѣди отъ това врѣме ни показватъ голѣмо съвършенство. Хубави металически нѣща работили и куюмджиитѣ.

Кожарство. София била прочута въ 17 вѣкъ съ своитѣ мно-гочислени табакхани, въ които се изработвали всѣкакви кожи. Тѣ били разположени около гьола до банитѣ и покрай потока на ми-нералната вода отъ банитѣ. Споредъ Евлия Челеби тамъ табаци денонощно щавили кожи. Табаци имало и дубровничани, но въ табашкия еснафъ споредъ сиджилатитѣ влизали само турци. Изра-ботенитѣ кожи и вълната се изнасяли отъ добрувничанитѣ. Наредъ съ табакитѣ и кожухаритѣ работили всѣкаквъ видъ кожи. Тѣ били изключително българи. Сжщото можемъ да кажемъ и за шапкаритѣ.

Текстилни произведения. Въ София изработвали въ 17 вѣкъ различни платове, главно вълнени и плѣстени²⁾. Още М. Зайдлицъ (1559 год.) хвали хубавитѣ турски фесове, които били работени въ София³⁾. Валсдорфъ (1664 год.), като отбѣлѣзва голѣмата търговия и развити занаяти, казва, че най-добритѣ турски ямур-луци (Filtz-Mäntel, бурка) били изработвани тука⁴⁾. Въ София се работилъ гайтанъ, вирѣялъ мутафчилъкътъ, голѣмъ билъ есна-фътъ на тъкачитѣ, въ отдѣлни еснафи били групирани тѣзи, които работили кечета и кепета.

¹⁾ Д. Ихчиевъ, Материали и пр. въ Извѣстия на Ист. др. I, 98—99. Сжщия, Материали за монетното дѣло въ Турция въ Извѣстия на Ист. Др. III (1911), стр. 203—205.

²⁾ D-r P. Matković, Rad CXXIV, отдѣленъ отпечатъкъ, стр. 86.

³⁾ D-r P. Matković, Rad CXXXIV, 50.

⁴⁾ Chr. v. Wallsdorff, Neue Reisebeschreibung durch Ungarn, Thacien und Egypten, 1664, стр. 6.

Ясна прѣдстава за занаятитѣ и търговията въ София ни дава списъкътъ на еснафитѣ въ тоя градъ отъ годинитѣ 1604, 1617 и 1675 год.¹⁾. Всѣки еснафъ ималъ на чело единъ кехая (кет-ходе), единъ помощникъ, наричанъ егидъ-башия, двама чавуши и единъ слуга, наричанъ мухзуръ.

1. *Еснафъ на желъзаритѣ и ковачитѣ*, наричанъ официално отъ властѣта „демирджиянъ еснафи“. Членоветѣ му били рая бъл-гари, турци и цигани (кѣптияни). Кехая на еснафа билъ уста Де-миръ веледи Куртишъ, а егидъ-башия Молла Незиръ Велиевъ.

2. *Еснафъ на ножаритѣ*, наричанъ официално отъ властѣта „бичакчиянъ еснафи“. Членоветѣ му били рая българи, католици и турци-арнаути (албанци). Кехая билъ бичакчи Тимуръ, а егидъ-башия раята Манолъ бичакчи.

3. *Тюфекчийски еснафъ* (тюфекчиянъ еснафи). Членоветѣ му, които изработвали орѣжие, главно пушки и пищови, били турци и албанци. Кехая билъ туфекчи Салимъ бинъ Яхия, а егидъ-башия албанецътъ Молла Алия-устата.

4. *Налчиянъ еснафи*. Членоветѣ му изработвали клинци-нал-чета, тѣ били само турци. Кехая билъ Ибишъ уста, егидъ-башия уста Сунмуллахъ ефенди.

5. *Налбантски еснафъ* (налбантиянъ еснафи). Членоветѣ били само турци. Кехая уста налбантъ Абдурахманъ, спашия на село Кремиковци, егидъ-башия — пехливанъ уста Османъ налбантина.

6. *Дюкмеджийски еснафъ* (дюкмеджиянъ еснафи). Членоветѣ били рая българи, ерменци и турци; тѣ изработвали мѣдни сѣдове, лѣяли различни букви за писване на турски имена, украшения и други. Кехая билъ арменецътъ Вартазариянъ уста, егидъ-башия — Стойо попъ Петровъ.

7. *Казанджийски еснафъ* (казанджи-бакърджиянъ еснафи). Чле-новетѣ били само рая българи. Кехая билъ Росинъ Томовъ, а егидъ-башия — Пѣю Тодоровъ.

8. *Златарски еснафъ* (куюмджиянъ еснафи). Членоветѣ били рая българи, рая католици и рая (?) дубровничани. Тѣ работили въ чаршия, правена отдавна (куюмджиянъ-пазари). И до днесъ злата-ритѣ работятъ въ сжщата чаршия. Кехая билъ Атанасъ Къневъ, егидъ-башия Сава Диновъ.

9. *Еснафъ на табакитѣ* (табакиянъ еснафи). Членоветѣ турци. Кехая билъ Шереметъ бинъ Абди, егидъ-башия — Вели хаджи Алиевъ табакъ.

¹⁾ Извлѣчения изъ сиджилатитѣ направи по моя молба г-нъ Д. Ихчиевъ, ко-муто и тукъ изказвамъ моята благодарность.

10. *Кожухарски еснафъ* (кюркчиянъ еснафи). Членоветъ рая християни. Кехая билъ Петрунъ Драгневъ, егидъ-башия — Миленко кюркчията.

11. *Еснафъ на обушаритъ* (кундурадгиянъ или дикиджиянъ еснафи). Членоветъ били рая християни, турци и малко евреи.

12. *Еснафъ на папукшиитъ* (папукчиянъ еснафи). Членоветъ били турци и българи. Кехая билъ папукчи Баба Мехмедъ бинъ Абдуллахъ, егидъ-башия — папукчи Драганъ Михайловъ.

13. *Еснафъ на опинчаритъ* (чаракчиянъ еснафи). Членоветъ му били рая християни, малко турци и малко евреи. Кехая билъ Огнянъ Божковъ, егидъ-башия — турчинътъ чаракчи уста Неджибъ.

14. *Еснафъ на съдларитъ* (сарациянъ еснафи). Членоветъ били турци и малко българи и евреи. Кехая билъ сарачъ Чавушъ бинъ Елъ хаджи Хамза, егидъ-башия — Курто Хасанъ бинъ Шабанъ.

15. *Еснафъ на шапкаритъ* (калпакчиянъ еснафи). Членоветъ били рая българи. Кехая билъ уста Драганъ Пейчовъ, егидъ-башия — Молла Юнузъ Абдуловъ.

16. *Еснафъ на тъкачитъ* (докумакчиянъ еснафи). Членоветъ били рая българи. Кехая билъ докумакчи Траянъ Гелевъ, егидъ-башия — буюклията Петъръ Димчовъ.

17. *Гайтанджийски еснафъ* (гайтанджиянъ еснафи). Членоветъ били рая българи. Тъ работили гайтанъ, купували прежде и доставляли гайтанъ за проданъ отъ други мѣста. Кехая билъ Коста Ганчевъ, егидъ-башия — Пере Стояновъ.

18. *Еснафъ на мутафчиитъ* (мутафчиянъ еснафи). Членоветъ били рая българи. Кехая билъ майсторъ Трайко мутафчията, егидъ-башия — Коле Андрѣвъ.

19. *Еснафъ на вжжаритъ* (органджи еснафи). Членоветъ били рая българи, тѣ купували и продавали различни вжжета, конопени конци, юлари и други вжжарски стоки. Кехая билъ Темелко Лукановъ, а егидъ-башия — Бошко органджията.

20. *Кепеджиянъ еснафи*. Членоветъ били рая българи и малко турци, тѣ работили кепета. Кехая билъ българинътъ майсторъ уста Лазаръ Георговъ, егидъ-башия Джеферъ бинъ Сейфуллахъ.

21. *Еснафъ на кечеджиитъ* (кечеджи еснафи). Членоветъ били рая българи и турци, тѣ изработвали кечета (шапчици за еничаритъ и за раята християни, които ходили като доброволци на война, сѣщо и за войската. Кехая билъ кулли Добри Ивановъ, а егидъ-башия — Хамза бинъ Бейзатъ.

22. *Еснафъ на шивачитъ* (терзиянъ ве сѣрмаджиянъ еснафи). Членоветъ били турци и рая българи, тѣ работили и сѣрмени ра-

боти. Кехая билъ терзи-башията рая Апостолъ Атанасовъ, а егидъ-башията рая Харалампи терзията.

23. *Абаджийски еснафъ* (абаджиянъ еснафи). Членоветъ били само рая християни. Кехая билъ Трифонъ Петковъ, егидъ-башия — Стоянъ Трайковъ.

24. *Кафтанджийски еснафъ* (кафтанджиянъ еснафи). Членоветъ били рая българи и турци. Кехая билъ раята туджаръ Петко Драгановъ и егидъ-башия — Самияшеръ бей.

25. *Юрганджийски еснафъ* (юрганджиянъ еснафи). Членоветъ били рая българи и турци. Кехая билъ уста Мавро Андрѣвъ, а егидъ-башия — Абазъ пехливанъ.

26. *Астарджийски еснафъ* (астарджиянъ еснафи). Членоветъ били само рая християни, тѣ шиели и капладисвали сѣ астаръ отъ платно. Кехая билъ Глигоръ Павуновъ, а егидъ-баши — Милошъ Кръстевъ.

27. *Еснафъ на халачитъ* (халациянъ еснафи, дрѣндари). Членоветъ били рая българи и турци. Кехая билъ помактъ уста Демиръ халачътъ, егидъ-башията не се знае.

28. *Еснафъ на сапунджиитъ* (сапунджиянъ еснафи). Членоветъ били турци и рая християни. Кехая билъ Мемдуллахъ бинъ Хусейнъ сапунджи, егидъ-баши — Йорданъ Георгиевъ.

29. *Еснафъ на свѣшаритъ* (мумджиянъ тайфаси). Членоветъ турци и рая християни, работѣли сѣ лоени и восѣчни свѣщи за джамиитъ и черквитъ. Кехая билъ Мустафа бинъ Али, егидъ-башия — Юмеръ бинъ Якуби мумджията.

30. *Еснафъ на масларитъ* (ягѣджиянъ еснафи). Членоветъ били рая християни и мусюлмани. Кехая билъ раята барба Петко Тошовъ, егидъ-башията — Ресми бинъ Сейфединовъ.

31. *Бояджийски еснафъ* (бояджиянъ еснафи). Членоветъ били рая християни и мусюлмани; тѣ боядисвали прежде, платна и дрехи, продавали различни бои за вапсуване. Кехая билъ Суннуллахъ Ибрахимовъ, егидъ-башия — Куртишъ Рашидовъ.

32. *Соларски еснафъ* (тузгиянъ еснафи). Членоветъ били рая българи и турци. Кехая билъ Абазъ бей Мехмедовъ, егидъ-башия — Арифъ ефенди бинъ Зейнулъ ефенди.

33. *Еснафъ на стѣкларитъ* (сѣрчаджиянъ ве джамджиянъ еснафи). Членоветъ били турци и българи. Кехая билъ джамджията Фетахъ чавушъ, а егидъ-башия — раята Филипъ Николовъ.

34. *Еснафъ на търговцитъ* (туджариянъ еснафи). Членоветъ били рая българи, турци и евреи (яхудиянъ). Кехая билъ турчинътъ първенецъ отъ София Хаджи Казеръ-Маисъ (?) бей, егидъ-башия — българинътъ чорбаджи Сава Стояновъ.

35. *Еснафъ на манифактурджиитъ* (чергиянъ тайфаси). Членовѣ турци, рая българи и евреи. Кехая билъ Молла Сулейманъ черги-баши, егидъ-башия — раята Христо Миленковъ.

36. *Бакалски еснафъ* (бакалиянъ еснафи). Членовѣ били рая християни, турци и малко евреи; тѣ продавали различни колониални стоки.

37. *Ахтарджийски еснафъ* (ахтариянъ еснафи). Членовѣ били рая християни и малко турци; тѣ продавали различни дребни галантерийни стоки, лѣкарства, билки и други аптекарски стоки. Кехая билъ хаджи Османъ ефенди Абдулаховъ, егидъ-башията — Стойче Никифоровъ отъ Махалата попъ Милошъ.

38. *Еснафъ на сарафитъ* (сарафиянъ еснафи). Членовѣ турци, рая българи и евреи. Кехая билъ сарафъ-башията хаджи Ибрахимъ Лютвуллахъ (?) беговъ, егидъ-башията — раята християнинъ чорбаджи Тасо Александровъ.

39. *Еснафъ на каменяритъ* (ташчиянъ еснафи). Членовѣ му били рая българи и албанци. Тѣ дѣлали камъни и мрамори за чешми, шадървани, турски гробове и за голѣми сгради и мостове. Кехая билъ Илиясъ Шемсидиновъ, егидъ-башия — Петъръ Христовъ.

40. *Еснафъ на бѣчваритъ* (фучиджиянъ еснафи). Членовѣ му били само рая българи. Тѣ правили бѣчви, бурета, корита (постави, кораби) за грозде, вѣзелници и други дървени сѣдове отъ джбовъ и буковъ материалъ. Кехая билъ уста Петъръ Кимовъ а егидъ-башия — Трайко бѣчварьтъ.

41. *Семерджийски еснафъ* (семерджиянъ тайфаси). Членовѣ били само рая българи. Кехая билъ Проданъ Жотовъ, егидъ-башия — Косто самарджията.

42. *Кашикчиянъ еснафи*. Членовѣ на тоя еснафъ били само българи. Изработвали дървени и каласни лѣжици, панерки, тасчета, паници, бѣклици, ведра за вино и други. Кехая билъ Радулъ Алексовъ, егидъ-башия — Митре Стояновъ.

43. *Еснафъ на луладжииъ* (луледжиянъ еснафи). Членовѣ били само турци. Тѣ правили различни лули за чибуцитъ на турцитъ бегови и чорбаджиитъ християни. Кехая билъ Хусейнъ Хайруллаховъ, егидъ-башия — Еминъ луледжията.

44. *Еснафъ на арабаджиитъ*. Членовѣ му били повече рая българи и малко турци. Тѣ правили прости кола, покрити съ платно отгоръ и отстранитъ оградени съ прѣчки; правили коли „брички“, фаетони, покрити съ сукно и кадифе и различни коларски потрѣби. Кехая билъ майсторъ Филиповъ.

45. *Грънчарски еснафъ* (чомлекчиянъ еснафи). Членовѣ само рая християни. Кехая билъ Смиланъ Иовчевъ, а егидъ-башия — Конѣ Душковъ.

46. *Еснафъ на брашнаритъ* (унджиянъ еснафи). Членовѣ му били турци и българи, тѣ продавали брашно на простото население, но поемали и доставката на брашно за войската. Кехая билъ Яшеръ бей хаджи Юмеровъ, а егидъ-башия — Юсуфъ Абединовъ албанецъ, жителъ софийски.

47. *Арпаджийски еснафъ*. Членовѣ му били турци и рая българи; тѣ купували и продавали на едро и на дребно ячмикъ, просо, жито и уровъ (бурчакъ).

48. *Хлѣбарски еснафъ* (екмекчиянъ ве фурунджиянъ еснафи). Членовѣ били турци, рая българи и арменци. Кехая билъ Юсуфъ бинъ Шакиръ, а егидъ-башия — уста Кирко Яневъ.

49. *Симитчийски еснафъ* (симитчианъ еснафи). Членовѣ били турци и рая християни; тѣ пекли и продавали симити и малки хлѣбчета за похапкъ отъ чисто пшенично брашно. Кехая билъ Хаджи Сеадуллахъ, егидъ-башия — хлѣбарьтъ Недѣлко.

50. *Бюрекчийски или баничарски еснафъ* (бурекчиянъ еснафи). Членовѣ били рая християни и турци. Кехая билъ Янко Петровъ, егидъ-башия — Хасанъ Июмановъ.

51. *Кебабчийски еснафъ* (кебабчиянъ тайфаси). Членовѣ били рая българи и персийци (аджемиянъ). Кехая билъ Георги Бурчевъ, егидъ-башия — Еседуллахъ.

52. *Еснафъ на халваджиитъ и бозаджиитъ* (халваджиянъ ве бузаджиянъ еснафи). Членовѣ били турци-албанци и рая българи. Кехая билъ Рустемъ бинъ Ферадъ, егидъ-башия — бозаджията Темелко Ицовъ.

53. *Еснафъ на сладкаритъ* (шекерджиянъ еснафи). Членовѣ били рая българи и турци-араби. Кехая билъ арабинътъ Юнузъ хаджи Абдуллахъ, егидъ-башия — уста Местанъ Тургутъ оглия.

54. *Овоцарски еснафъ* (емишчиянъ еснафи). Членовѣ били рая-българи, евреи и турци; тѣ продавали на дребно и на едро различни овощия. Кехая билъ Димо Найденовъ, егидъ-башия — Зейнелъ Сульовъ.

55. *Еснафъ на зарзаватчиитъ* (себзеватчиянъ или зарзаватчиянъ еснафи). Членовѣ били само рая-българи, тѣ продавали по пазарищата и мегданитъ на София зеленчукови произведения, като лукъ, зеле, пиперки, спанакъ, магданосъ и други. Кехая билъ Арсо Соколовъ, егидъ-башия билъ Грую Аврамовъ.

56. *Еснафъ на леблебиджиитъ* (леблебеджиянъ еснафи). Членовѣ били само турци. Кехая билъ уста Мемишъ леблебиджия, егидъ-башия — Мустафа бинъ Сулейманъ.

57. *Касапски еснафъ* (касабиянъ еснафи). Членоветъ били турци, рая-българи и евреи. Кехая билъ чорбаджи Стефанъ Игнатовъ, а егидъ-башия — Дурмишъ Мехмедовъ.

58. *Рибарски еснафъ* (балъкчиянъ еснафи). Членоветъ били рая-българи и турци. Кехая билъ Петко рибарьтъ отъ махалата поплъ Милошъ, егидъ-башия — Пано Томовъ.

59. *Ханджийски еснафъ* (ханджиянъ еснафи). Членоветъ били турци и българи. Кехая билъ турчинъ Хаджи Хусейнъ ага, а егидъ-башия — Молла Ахмедъ бинъ Кадиръ.

60. *Еснафъ на крѣчмаритъ* (механджиянъ аснафи). Членоветъ му били само рая-българи. Въ 1647 година имало въ София 67 крѣчми, безъ да смѣтаме хановетъ и други заведения отъ този родъ. Кехая билъ дѣдо Яне механджията, а егидъ-башия — Петрушъ Кирковъ.

61. *Еснафъ на брѣснаритъ* (бербериянъ еснафи). Членоветъ били само турци. Кехая билъ уста Раджебъ, а егидъ-башия — уста Сюлейманъ.

62. *Безчиянъ еснафи*. Членоветъ на този еснафъ били само рая-българи, въ него влизали и жени християнки; тѣ продавали на пазаря и въ чаршията различни бѣли и шарени платна. Кехая билъ Янко Димооглу, егидъ-башия — Константинъ Атанасовъ.

Не е изключена възможността да сж съществували още нѣкои еснафи, които не били отбѣлѣзани въ сиджилатъ-тефтери. Но и тоя списъкъ на еснафи ни сочи голѣмо разнообразие на занаяти и търговия въ София прѣзъ 17 вѣкъ.

За търговията въ София сж служили много *дюкяни*, които образували отдѣлни чаршии. Въ всѣка чаршия се изработвали и продавали еднакви прѣдмети. Въ такива чаршии еснафската управа имала възможностъ да прѣдприема общи акции и да извършва по-добъръ надзоръ върху упражнението на занаята. Пжтеописателътъ на Контариновото посолство за Цариградъ (1580 год.) описва така пазарьтъ на София: „София има много добръ натѣк-мени дюкяни. Въ една улица сж само обущари, които изработватъ най-хубави обущарски издѣлия; въ втората се изработватъ юзди и други конски прибори, въ третата чулове, гребени, юлари, сѣдла и конски ремици; въ една улица се правятъ калаени тепсии, а въ друга се намиратъ шивачи на ямурлуци и други подобни издѣлия; въ една улица се продаватъ сѣстни продукти, като леща, грахъ, бобъ, стафиди, сушени смокини, зеленчукъ и др., хлѣбъ въ изобилие, особено симитъ¹⁾, сетнѣ месо, особено овнешко, агнешко въ изобилие и послѣ вино не до тамъ добро, но скжпо²⁾).

¹⁾ Погачи и симити (Garküchen) сж изтъкнати и въ книгата *Türkische und Ungarische Chronica*, стр. 203.

²⁾ *Rad* CXXIV, отдѣленъ отпечатъкъ 85.

Споредъ Евлия Челеби София имала 1086 дюкяна¹⁾.

Отъ сиджилатитѣ за 1669 година узнаваме мѣстото на 19 *хлѣбарници*, сжщо и имената на нѣкои отъ хлѣбаритѣ и притежателитѣ на хлѣбарницитѣ. 1. Въ махалата Сунгурларъ билъ майсторъ хлѣбаръ българинътъ Коста Марковъ отъ София; той билъ избранъ за кехая на хлѣбарския еснафъ. 2. Въ Баня-баши — хлѣбаръ Георги Стояновъ, фурната била притежание на имамина на джамията Мехмедъ-феидъ Абдулъ Чавушовъ. 3. Въ сжщата махала — майсторъ хлѣбаръ българинътъ Димо Кировъ отъ махалата Сиявушъ-паша. 4. Подъ Капанъ-хани майсторъ-хлѣбаръ билъ Георги Пановъ отъ София. 5. Въ табакхането — фурната притежание на Сулейманъ ага, майсторъ-хлѣбаръ Жото Диновъ отъ София. 6. Въ чаршията на махалата Сунгурларъ фурната била притежание на софийския сердаръ Махмудъ ага, майсторъ-хлѣбаръ Георчо Стамовъ отъ София. 7. Въ Хордаджийската чаршия фурната била притежание на Мехмедъ ага. Въ тая фурна пекли чистъ бѣлъ хлѣбъ и се наричала Хасъ-екмекъ-фурнаси; майсторъ-хлѣбаръ хасъ-екмекчия билъ Гико Андрѣевъ отъ София. 8. Въ Кури-чешме фурната била притежание на Аджилъ Чавушъ-зеде Мехмедъ ага, майсторъ-хлѣбаръ Яне Георгиевъ. 9. Въ Семерджийската чаршия, симитчийска фурна, майсторъ симитчия Недѣлко Вълчовъ отъ София. 10. Въ махалата Шейхъ-зеде, хасъ-екмекчийска фурна, майсторъ-хлѣбаръ симитчията турчинъ Али Беше отъ София. 11. Въ чаршията на махалата Баюкъ-джамия, майсторъ-хлѣбаръ Георчо Груевъ отъ София. 12. Въ Вароша, майсторъ-хлѣбаръ Георчо Кировъ отъ София. 13. На Кафене-баши, майсторъ-хлѣбаръ Христо Кимовъ. 14. Въ Халваджийската чаршия, майсторъ-хлѣбаръ симитчията Стоянъ отъ София. 15. Въ Куро-чешме, майстори-хлѣбари сътрудници Луканъ и Марко. 16. Въ Табакъ-хането симитчийска фурна, майсторъ-симитчия софиянецътъ Петко, родомъ отъ Караферийско. 17. Въ мѣстността Атѣ-бунаръ, хлѣбаръ-майсторъ арменецътъ Оханезъ. 18. Въ Ючѣ-бунаръ — фурната била притежание на софиянеца Мехмедъ ефенди. 19. При медресето на Султанъ-Селимъ-джамиси, хлѣбаръ-майсторъ билъ симитчията Трифунъ отъ София.

Цѣни и пари. Много е интересно да се установятъ цѣнитѣ на прѣдметитѣ прѣзъ 17 вѣкъ въ нормално врѣме; казвамъ въ нормално врѣме, защото въ врѣме на война или лоша жетва, поради лошитѣ съобщения и мжчния прѣносъ хранителнитѣ прѣд-

¹⁾ *Евлия Челеби*, Псп. LXX, 699.

мети много поскупявали. Многочислени бълбжки и приписки въ стари ржкописи и печатни книги ни свидѣтелствуватъ за това¹⁾.

За първата половина на 17 вѣкъ, годинитѣ 1614 и 1615, намираме въ сиджилатитѣ слѣднитѣ цѣни. Въ 1614 година въ село Кумарица се продало на търгъ лозе 4 мотики голѣмо за 600 акчета²⁾. Въ Горублене се продало лозе 8 мотики голѣмо за 1200 акчета³⁾. Така щото една мотика лозе струвало 150 акчета. Въ 1614 година се продала кжща отъ двѣ стаи, зимникъ, дворъ и други въ махалата Калоянъ за 700 акчета⁴⁾. Въ 1615 година пазарната цѣна на житото била едно кило за 60 акчета, ечмикъ — 30 акчета⁵⁾. Софийското кило имало 100 оки. Цѣната на ориза била 52 акчета кило⁶⁾, но това кило се равнявало на 10 оки. Висока била цѣната на конетѣ. Въ 1614 година се продалъ конь за 2000 акчета⁷⁾. Хора отъ посолството на графъ Chudenic купили въ 1645 година въ София единъ черъ жрѣбецъ за 22½ талера⁸⁾. Сжщо скжпи били платоветѣ. Споменава се въ сиджилатитѣ отъ 1614 г. шаренъ коприненъ поясъ на стойность 600 акчета⁹⁾. При единъ разводенъ актъ отъ 1614 година се искатъ отъ мжжа 2400 акчета разноски за сватбата и за невѣстински дрехи¹⁰⁾. За заплатитѣ на чиновницитѣ можемъ да сждимъ отъ опрѣдѣлената заплата на чиновницитѣ при софийската зарбхана отъ 1615 година.

Главниятъ управ. на зарбханата получавалъ дневно 20 акчета.

Инспекторътъ	"	"	"	"	15	"
Секретарътъ	"	"	"	"	10	"
Чаушътъ	"	"	"	"	5	"

Вънъ отъ това на чиновницитѣ давали даромъ тютюнъ и други нѣкои продукти¹¹⁾.

За да добиемъ по-ясна прѣдстава за цѣната на нѣщата, ще приведа курса на паритѣ отъ това врѣме, както го намирамъ въ „материалитѣ“ на г-нъ Ихчиевъ.

Споредъ курса на паритѣ отъ 1614 година 118 акчета се равнявали на златна монета; 78 акчета отговаряли на единъ ессед

¹⁾ Проф. Б. Цоневъ, Описъ на ржкописитѣ въ народната библиотека. София 1910 година, стр. 113, 146, 161, 257, 332 и 448.

²⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия и пр. I, 67.

³⁾ Сѣ тамъ.

⁴⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия I, 64.

⁵⁾ Сѣ тамъ, I, 100.

⁶⁾ Сѣ тамъ I, 90.

⁷⁾ Сѣ тамъ, I, 74.

⁸⁾ Zweite Gesandtschaft, стр. 72.

⁹⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия I, 66.

¹⁰⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия и пр. I, 63.

¹¹⁾ Сѣ тамъ, I, 99.

грушъ (лъвовъ грошъ); 9½ акчета отъ чисто сребро тегнѣли единъ драмъ¹⁾. Курсътъ на паритѣ се много често мѣнявалъ и мжчно можемъ да го съгласимъ съ сегашния курсъ на паритѣ. Той се направлявалъ отъ цариградската борса и стоялъ въ свръзка съ цѣната на златото и среброто. Отъ врѣмето на султанъ Мурадъ IV (1622—1639) захванали да сѣчатъ сребърни пари и едно сребърно акче се равнявало на 4 пари²⁾. Къмъ края на 17 вѣкъ (1690 год.) билъ установенъ слѣдния курсъ на паритѣ, които циркулирали тогatzъ:

1 сребренъ „грушъ“, дѣйствителна цѣна	120 акчета,	номинална	— 160 акчета.
1 златенъ „шерифъ“	270	"	360
1 „ялдьзъ алтънжъ“	300	"	400
1 „пара“,	—	"	4
2 „мангъра“	стрували само едно акче ³⁾		

¹⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия и пр. I. 91—95.

²⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия и пр. III, 149.

³⁾ Два мѣдни мангъра тежели единъ драмъ.

⁴⁾ Д. Ихчиевъ, Извѣстия III, 157.

Градъ София прѣзъ XVII вѣкъ.

ПРИЛОЖЕНИЕ.

Материали за историята и географията на градъ София прѣзъ 17 вѣкъ.

1605 год.

Johan Wild, Neue Reysbeschreibung eines gefangenen Christen, wie derselbe neben anderer Gefährlichkeit zum sibenden mal verkaufft worden, welche sich Anno 1604 angefangen, und 1611 ihr end genommen etc... Nürnberg. 1623.

Съдържа много малко свѣдѣния за България.

Sofia, welches eine grosse Statt ist, und wohnen viel Türken, Christen, Pulgarn und Armenier (стр. 37). Въ София, който е голѣмъ градъ, живѣятъ много турци, християни, българи и арменци.

1616.

Ein gantz new Reysebuch von Prag aus bis gen Constantinopel. Alles in vier Theil abgetheilt, selbstn mit fleiss observirt und beschrieben durch *Adam Wennern*, Crailsheim Nürnberg. M. DC.XCII.

Бѣлѣжкитѣ за България сж на стр. 29—36. *Ив. Шишмановъ*, стари пжтувания прѣзъ България, Мсб. IV, стр. 453—462.

Sofia, von Türken auch = unnd wegen eines daselbst gehabten Tempels (welcher von jhnen inn ein *Meschitt* verendert) also genandt, ist vorzeiten die Hauptstadt in *Bulgaria* gewesen, anjetzo aber ein affener lustiger und volkreicher Marck, so der gröss halben mit der София, тъй наречена и отъ турцитѣ поради единъ старински тамъ храмъ (който е обърнатъ сега отъ тѣхъ въ джамия), била едно врѣме столица на България, но сега е отворенъ веселъ и многолюденъ градъ (пазаръ, тържище). По голѣмина

H. Reichs Stadt Worms zuvergleichen, in einer fruchtbaren gegne unnd lustigen ebne ligend hat allda schöne Kirchen, *Imaret, Carvan-Sarajen*, ein Wesenstein unnd warm Bad, etc.. Ist von *Sultan Murat I.* diss Namens unnd dritten Osmanischen Geschlechts Anno 1362 eingenommen worden, unnd anjetzo von Bulgarn, Raguseern, Griechen, Türken und vielen Juden, so mehrertheils grosse Geverb und Kauffmanschaft treiben, bewohnt. Стр. 33.

1621.

Voyage de Levant fait par le commandement du roy en l'année 1621. Par le Sr D. C. A Paris. 1624. За България стр. 64—76, за София 69—71. Приложения текст е прѣписанъ отъ печатния текстъ въ Споменикъ српске Краљ. Акад. кн. XXXVII: Опис два путовања преко Балканског полуострова французког посланика де Хе-а у 1621 и 1626 г. Од непозната писца. Приопштио и објашњења додао Јов. Н. Томић.

La ville de *Sophia*, capitale de la Bulgarie, est située dans ceste grande plaine descrite cy-dessus, environ à une demie heure de chemin de la plus haute montagne. Quelques uns ont estimé que c'est la *Tibisque* de Ptolomée, mais nous apprismes de ceux de la ville qu'à une portée de mousquet, vers le *Sud-oest* ou le *Beche*, on voit l'endroit où estoit autre fois la ville de *Sardique*. Elle est selon l'opinion plus vraie semblable au quarante troisieme degré et demy de latitude et au quarante neuf de longitude mais les hautes pontagnes qu'elle a au Midy sont cause que l'Hyver y dure plus que l'Esté et

може да се сравни съ градъ Вормс въ свещената империя, лежи въ плодородна страна и весела равнина, има хубави черкви, имаретъ, керванъ-сарай, единъ безистенъ и топла баня и пр. Въ 1362 година билъ прѣвзетъ отъ султанъ Мурада, първи на това име и трети отъ османския родъ, и сега е населенъ отъ българи, дубровничани, гърци, турци и много евреи, мнозинството отъ които се занимава съ едра промишленостъ и търговия.

Градътъ София, столица на България, е разположенъ въ тази голѣма равнина, описана по-долѣ, около половина часъ пѣтъ отъ най-високата планина. Нѣкои смѣтатъ, че това е Птолomeевата Тибиска, но ние узнаваме отъ гражданитѣ, че на единъ куршумъ мѣсто, къмъ *юго-западъ* или *le Beche*?, се вижда мѣстото, дѣто билъ нѣкога града Сардика. Той е споредъ най-вѣроятното мнѣние на 43.5 градуса ширина и 49° на дължина, но високитѣ планини, които се издигатъ на югъ, сж причина, че зимата трае повече отъ лѣтото и вали твърдѣ често. София ни-

qu'il y pleut fort souvent. Elle n'est point fermée de murailles, et n'est arrosée que d'un grand ruisseau qui passe par dedans les ruës; les plus marchandes sont couvertes, et la plus-part de maisons sont esloignées les unes des autres, estant presque toutes accompagnée de Jardins, ce qui fait que la ville se montre fort grande. La *Mosquée* principale qui est tres-belle servoit autrefois d'Eglise aux Chrétiens sous le nom de sainte Sophia, s'est à dire de la Sapience divine et quelques uns croient que cette Eglise ayt donné le nom de *Sophie* à la ville, qui auparavant s'appelloit *Sardique*.

Hors cette Mosquée elle n'a rien de considerable, car elle est ancores plus mal bastie que les autres villes de Turquie et la demeure en est si mal saint, à cause des marécages, qui l'entourent du costé du Septentrion qu'elle ne se fust pas conservée comme elle est, n'estoit que le *Beglerbeis* de la Grece y fait la residence. La plus grande part des Turcs qui sont en toute la Province y demeurent et neanmoins il y a beaucoup plus grand nombre de Chrétiens, parmi lesquels il y en peut avoir cent cinquante de Catholiques, mais ce sont presque tous Marchands Ragusois qui y trafiquent comme à Belgrade; ils ont un Prestre qui leur celebre la Messe publiquement. Toutes les maisons où les Chrétiens et les Juifs habitent ont la porte si basse qu'elles n'ont pas plus de trois pieds de haut, et cela affin de se liberer de

какъ не е заградена съ стѣни, и се пои само отъ единъ голѣмъ потокъ, който минава прѣзъ улицитѣ; повечето пазари сж покрити и по-голѣмата частъ отъ къщитѣ сж отдалечени една отъ друга и почти всички иматъ градини, та за това градътъ се показва твърдѣ голѣмъ. Главната джамия, която е твърдѣ хубава, нѣкога служила за черква на християнитѣ съ име Света София, т. е. божествена мъдростъ; нѣкои мислятъ, че тази черква е дала името София на града, който по-рано се наричалъ Сардика.

Вънъ отъ тая джамия нѣма нищо значително, защото София е по-лошо съградена, отколкото другитѣ градове на Турция и живѣнето въ нея не е здраво, поради мочуритѣ, които я заграждатъ отъ сѣверъ и тя, ако не резидираше въ нея *бейлеръ бегътъ* на Гърция (Румелия), не би се запазила такава, каквато е. Най-голѣмата частъ отъ турцитѣ, които сж въ цѣлата провинция, живѣятъ тукъ, и въпрѣки това има много по-голѣмо число християни, между които може да има 150 католици, току-речи всички търговци дубровчани, които тукъ търгуватъ, както въ Бѣлградъ; тѣ иматъ единъ свещеникъ, който имъ служи служба публично. Всичкитѣ къщи, които обитаватъ християнитѣ и евреитѣ иматъ толкозъ низки порти, че тѣ нѣматъ повече отъ три стѣпки височина, и това се прави съ цѣлъ да се освободятъ отъ гостува-

loger les Turcs qui passent, lesquels ne pouvant faire entrer leur chevaux dans leur maisons, sont contraints de se retirer dans les *Quiervansaras*

Sorhia est l'un des plus grands passages de Turquie, car pour aller de *Constantinople* à *Venis*, à *Raguse* et en *Hongrie* il y faut nécessairement passer. Ceux qui veulent aller à Venise ou à Raguse se prennent le chemin de *Novibazar* et de la traversans les grandes et facheuses montagnes d'Esclavonie vont en telle part du *Golphe de Venise*, qui leur plaist. De *Sophia* jusques au *Golphe* il y a dix huit journées. Pour aller en *Hongrie* il n'y a point d'autre chemin que celui de Belgrade qui est de huit petites journées que l'on peut faire en sept.

Or d'autant que cette ville est le siege du Gouverneur de la Grece, il ne sera point hors de propos de dire que le gouvernement de la Grece, que les Turcs appellent *Romeli Beglerbeilic*, est le plus honorable et le premier de toute la Turquie, tant pour ce que le *grand Seigneur* tient le siege de son Empire à Constantinople, qui est dans son estendüe, que pour le grand nombre de Provinces qui luy sont sujettes. Car ce *Beglerbey* commande à la *Romanie*, à la *Bulgarie*, à la *Macedoine*, à l'*Albanie*, à l'*Epire*, à l'*Acaye*, et à la *Morée*; il a vingt sandgiacbeis sous luy, qui sont gouverneurs particuliers de Provinces et commandent à trente trois mil soldats entretenus qui sont sous sa charge.

Стр. 76—77

нето на турцитѣ, които минаватъ; тѣ като не могатъ да влѣзатъ съ конетѣ си въ къщитѣ, сж принудени да се върнатъ въ *кервансарайтъ*.

София е единъ отъ най-големитѣ пасажи на Турция, защото, за да се отиде отъ Цариградъ за *Венеция*, за *Рагуза* и въ *Унгария*, трѣбва да се мине прѣзъ нея. Тѣзи, които искатъ да отидатъ въ Венеция или въ Рагуза, поематъ пътя за *Нови-пазаръ* и отъ тамъ, като прѣсичатъ голѣмитѣ и труднопроходни планини на Славония, отиватъ въ оная частъ на *Венецианския заливъ*, въ която пожелаятъ. Отъ *София* до *Залива* има 18 дена. За Унгария нѣма другъ пътъ, освѣнъ Българския, който е осемъ малки дни, но може да се мине и въ седемъ.

Понеже този градъ е сѣдалище на управителя на Гърция, не ще е излишно да кажа, че управлението на Гърция, което турцитѣ наричатъ *Румели бейлербейликъ*, е най-почитаното и първо въ цѣла Турция, защото до като *великия Господаръ* държи сѣдалището на своята империя въ Цариградъ, въ неговата областъ, нему сж подчинени голѣмъ брой провинции. *Беглербегътъ* заповѣдва на *Романия*, на *България*, на *Македония*, на *Албания*, на *Епиръ*, на *Ахая*, и на *Морея*, той има подъ себе си 20 санджакбегове, които сж отдѣлни управители на провинции, командири на 33 хиляди поддържани солдати, които сж подъ негова заповѣдь.

1632.

George Christoff von Neiczschtz, Sieben Jahrige und gefährliche Welt Beschauung durch die vornehmsten drei Theil der Welt Europa, Asia und Afrika. Книгата е печатана, като бѣлѣжки, останали подиръ смъртта му, отъ *Jäger* въ градъ Будишинъ (*Bautzen* въ Саксония) въ 1666 година.

Авторътъ миналъ прѣзъ България въ 1631, 1632 и 1634 год. Бѣлѣжкитѣ му за България се намиратъ на страници 73—83.

Sophia ist sonsten eine ziemliche Stadt jedoch ohne Ringmauren. Ist ietziger Zeit die Hauptstadt in Bulgaria, hat ein schönes warmes Bad, 2. Wasserkünste und eine kleine Kirche Patrum S. Franscisci und sind um diesselbe herum uf etzliche Meilen in Schönen ebenen der Felder gar viel Hügel zu sehen, von zehen biss fünffzehen Ellen hoch und hält man dafür, dass es tieffe Gruben gewesen, darein man vor Zeiten die Todten zu werffen und zu begraben pflegen.

Стр. 80.

София е иначе доста голѣмъ градъ, но безъ стѣни около-врѣстъ. Въднешноврѣмее главенъ градъ (столица) на България, има хубава топла баня, два водоскока и една малка черква францисканска, и около града на нѣколко мили разстояние въ хубавитѣ равни ниви се виждатъ твърдѣ много могили, отъ десетъ до петнадесетъ лакта високи, за които има повѣрие, че били дълбоки гробове, въ които хвърляли нѣкога мъртъвцитѣ и ги погребвали.

1634.

A voyage into the Levant. A Breife Relation of a Journey, lately performend by Master H. B. (Henry Blovnt) gentelman from England by the way of Venice, into Dalmatia, Sclavonia, Bosnah, Hungaria, Macedonia, Thessaly, Thrace, Rhodes and Egypt, unto Gran Cairo.

With particular observations concerning the moderne condition of the Turkes, and other people under that Empire. London 1636.

Авторътъ е H. Blovnt. Пътешествието е извършено прѣзъ лѣтото 1634 година. За България на стр. 16—24.

Thus in twelue dayes we came to *Sophia*, the chiefe Citie (after the Turkish division) of Bulgary, but according to the other geography, it stands in Macedonia, upon the confines of Thessaly, nor hath it yet lost the old Grecian civility, for of all the Cities I ever passed either in Christendome, or without,

Така за 12 деня ние дойдохме въ *София*, главния градъ (споредъ турското дѣление) на България, обаче, споредъ други географи той лежи въ Македония, близо до границата на Тесалия; градътъ още не е изгубилъ своя гръцки изгледъ, далечъ отъ всички градове, прѣзъ които азъ

I never saw any where a stranger is lesse troubled either with affront, or gaping; it stands almost in the midst of a long, and fruitfull valley; on the North-Side about four miles distant, rinnes a ridge of low hills; South-ward three miles of stands an high, and Steepe mountaine, where Snow appeares all the yeare: The Jewes and Christians have here the doores of their houses little above three foot high, wh hich they told ne was, that, the Turkes might not bring in their Horses, who else would use them for Stables in their travell; which I noted for a signe of greater slavery then in other place.

Here is the Seat of the Beglerbey or Viceroy of all Greace, by the Turkes called Rumely; with many brave Mescheetos, especially the great one in the midle of the Towre, and anoter on the South-Side, with a magnificent Colledge; it hath many stately Hanes or Kirvanse-rahes, and exquisite Bathes, the principall bath a hot fonntaine. Стр. 16-17.

съмъ минавалъ, било въ християнскитъ земи, било на друго мѣсто; азъ никога не съмъ виждалъ градъ, дѣто чужденецътъ да бжде по-малко обезпокояванъ съ оскръблениа или присмѣхи. Той лежи почти по срѣдата на една дълга и плодородна долина; на сѣверъ на разстояние около 4 мили се простира една верига отъ низки хълмове; къмъ югъ на три мили се намира една висока и стрѣмна планина, къ-дѣто се вижда снѣгъ прѣзъ цѣлата година. Вратитъ на еврейскитъ и християнски къщи сж тукъ високи около 3 крака (стѣпки), което, казаха ми, било, за да не могатъ турцитъ да вкарватъ своитъ коне и да си служатъ съ тѣхъ (къщитъ) като съ обори при пътуванията си; това азъ считамъ за знакъ на по-голѣмо робство, отколкото на други мѣста.

Тукъ е сѣдалището на беглербея или вице-кралъ на цѣла Гърция, която турцитъ наричатъ Румелия; съ нѣколко хубави джамии, особно голѣмата (джамия) въ срѣдата на града и другата въ южната частъ съ великолѣпно училище: има нѣколко просторни хана или кервансарай и отлични бани, главната отъ които е съ горещъ изворъ.

1640.

Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799. Collegit et digessit P. Fr. Eusebius Fermendžiu. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Zagrabiae 1887. Изъ рапорта на Петъръ

Богдана Бакшичъ (Bacšić) до римската конгрегация върху България прѣдавамъ само оня дѣлъ, който се отнася до София, стр. 72-74.

Visita della Chiesa di Sophia in Bulgaria 1640.

Sofia et sua Sito. Die 20 di Maggio anno 1640. Ho visitato la Città di Soffia, senza mura, sita in una campagna molto longa e larga fra dui monti, della parte di Aquilone vi è monte Hemo, et del mezzo giorno il monte Rhodope; et questo monte Hemo, o kome lo chiamano Italiani, catena del mondo, divide la Missia della Tracia, adesso tutto chiamata Bulgaria. Il paese é fertilissimo, abondante di grani, di vino, del bestiame et delli frutti, che vengono di diverse parti. La città è sita sotto serte colline piccole, anzi fra le colline, et passa per essa una fiumara non grande, ma della parte del oriente quattro miglia lontano passa un grosso fiume chiamato Iskar, che viene delli fonti d'Orfeo, et trapassa il M. Hemo, et va nel Danubio. Questo paese intorno Soffia produce boni cavalli e gagliardi; lo pesce non si trova sempre essendo lontano il Danubio, niente dimeno pesce salato sempre si trova; ancor le cose marine si trovano, come l'olive, fichi secchi, uva passa et altre cose etc. La carne poid'ogni sorte, di questo vi è abondante il paese del Turcho da per tutto.

Посѣщението на софийската църква въ България прѣзъ 1640 г.

София и нейното разположение. 20 Май 1540 г. Посѣтихъ града София, който е безъ стѣни, разположенъ на едно много дълго и широко поле между двѣ планини: отъ сѣверната страна планината Хемосъ и отъ южната страна планината Родопи; тази планина Хемосъ или както италианцитъ я наричатъ веригата на свѣта, дѣли Мизия отъ Тракия — сега всичко наречено България. Страната е извънредно много плодородна и изобилна съ храни, вино, добитъкъ и плодове, които идатъ отъ различни мѣста. Градътъ е разположенъ при нѣколко малки хълмове и между хълмоветъ и прѣзъ него минава една малка рѣчица, но отъ източната страна на четири мили далечъ минава една голѣма рѣка, наречена Искъръ, която иде отъ изворитъ на Орфея, прѣсича Хемосъ и се влива въ Дунава. Въ мѣстността около София се развѣждатъ добри и силни коне; риба не се намира постоянно, понеже Дунавъ е все още далечъ, но при все това, солена риба винаги се намира; намиратъ се още южни прѣдмети, като: маслини, сухи смокини, сухо грозде и други такива нѣща. Послѣ месо отъ всѣкаквъ видъ, отъ което има навсѣкждѣ въ Турция въ изобилие.

Soffia è città sulla strada pubblica et in mezzo paese, et per ciò è città mercantile, dove concorre gente assai da per tutto, cioè d'Ungaria, di Valacchia, di Moldavia, anzi di Polonia et d'altre parti; si trovano le robbe et le marcantie d'ogni sorte, tanto d'Italiane quanto dell'Orientali.

Magistrati Turchi residenti in Soffia. È residenza del Pascia ovvero vesiro, et stanno in questa città il cadi grande, chiamato mula, come l'arcivescovo, et un' altro chiamato Muffti, cioè interpretator legis; et quando altri giudici non possono decidere qualche causa, si va d'esso, et esso subito secondo la legge e cononi loro vi da una scrittura, che si chiama fetfa; et il giudice non puol fare altrimenti, se non far secondo la legge, e non si introduce questo Mufti nell'altre cose solamente nelle cose della legge et giustizia.

Chiesa delli Cattolici in Soffia con stanza per il Curato. In questa città hanno nostri Cattolici una chiesa o vero capella, longa 10 passi et larga 6, dedicata alla Madonna di Purificatione, non consecrata; si celebra sopra la pietra sacrata sopra l'altar maggiore; vi sono due altri altari piccoli, ma non si celebra sopra di essi. Questa capella fu fabbricata ab antiquis delli Signori Mercanti Ragusi, et di loro sino adesso è conservata in

София е разположена на публичния (царския) път и всрѣдъ страната и за това е търговски градъ, гдѣто се срѣщатъ даже хора отъ всѣкъждѣ т. е. отъ Унгария, отъ Влашко, отъ Молдава, дори отъ Полша и отъ други страни; намиратъ се дрехи и стоки отъ всѣкакъвъ видъ, както италиански, тѣй и източни.

Турски магистрати живущи въ София. Съдалище е на паша или везиръ и въ тоя градъ се намира голѣмия кадия, нареченъ мулла, както (у насъ) архиепископъ и единъ другъ, нареченъ мюфтия т. е. тълкувателъ на закона; и когато други сѣдии не могатъ да разрѣшатъ нѣкое дѣло, отиватъ при него и той веднага споредъ закона и канона имъ дава едно писмо, което се нарича фетфа; и сѣдията не може да постъпи друго-яче освѣнъ споредъ закона и тоя мюфтия не се намиса въ другитѣ работи, а само въ работитѣ на закона и на правосъдието.

Черквата на католицитѣ въ София съ стая за попечителя. Въ тоя градъ нашитѣ католици иматъ една черква или по-право единъ параклисъ (капела), дълга 10 крачки и широка 6, посветена на прѣчистата Богородица, но неосветена; служи се върху светия прѣстолъ на голѣмия олтаръ, има и други два малки олтаря, но не се служи въ тѣхъ. Тоя параклисъ е съграденъ ab antiquis отъ господа търговцитѣ

esser suo, essendo in mezzo delle loro case; et sotto istesso tetto vi è camera per il Parochiano; hanno le cose necessarie per celebratione della Messa; non ho trovato la scrittura di che tempo fu fatta questa cappella; il cimiterio tengono fora della città, come ancor altre nationi.

Catolici in Soffia sono 58 tutti Ragusei. Anime per comunione sono 50 et delli putti 8, della natione Ragusei o vero Slavi, cresmai 25, non essendo stato vescovo da molto tempo, qualche volta sono più ancora, perché essendo mercanti vanno e vengono. Et essendo strada publica di Constantino poli, mai non mancano Christiani passeggeri, et passano ancora molti ambasciatori.

Hanno il loro sacerdote ma pretendono, che non dipenda dal Vescovo anche in materia di Sacramenti. Il cappellano tengono questi Signori alle spese loro, pagandolo tanto l'anno; et furono certi cappellani, che pretendono di non dare obediencia nelle cose della amministrazione di sacramenti al vescovo di Soffia, allegando in favore il decreto fatto dalla sacra Congregazione in favore dell'arcivescovo di Ragusa; et che li cappellani non sono sottoposti al Diocesano in nissuna cosa; ma poi fu dichiarato il decreto in una lettera, che io hebbi quest'anno della sacra Congrega-

въ Ругуза и отъ тѣхъ е запазена до сега като тѣхна, понеже се намира всрѣдъ тѣхнитѣ къщи; и подъ сѣщия покривъ се намира стая за попечителя (parochiano). Иматъ си необходимитѣ нѣща за служене литургия; не намѣрихъ обаче документъ отъ кога е съграденъ този параклисъ. Гробищата се намиратъ извънъ града, както и за другитѣ народности.

Католици въ София сж 58, всички рагузанци. Конфирмирани сж 50 души и дѣца 8 отъ рагузанска народность или по-скоро славяни; неконфирмирани 25, понеже отъ дълго врѣме не е имало епископъ; нѣкой път сж още по-вече, понеже, като сж търговци, идатъ и отиватъ. И понеже тукъ лежи царскиятъ път за Цариградъ, никога не липсватъ пътници християни и още минаватъ много посланници.

Иматъ свой свещеникъ, но претендиратъ, че не зависи отъ епископъ, дори що се отнася до таинствата. Тия господа поддържатъ свещеника на свои разноски, като му плащатъ извѣстна сума на год. и имало е нѣкои свещеници които сж претендирали, че не дължатъ послушание, що се отнася до службата на таинствата, като изтъкватъ въ полза на това декретътъ, издаденъ отъ светата конгрегация въ полза на рагузанския архиепископъ; и че свещеницитѣ не сж подчинени въ нищо на управляющия епархията; но отпослѣ бѣше обявенъ декретътъ

zione. Sono stati prima in questa città assai Christiani ma adesso essendo calate le mercantie sono andati in altre parti.

Scismatici in Soffia 25 milla et hanno Arcivescovo. Case delli scismatici sono più di 6 mille che farano più di 25 milla anime. Hanno cinque chiese, die furno spianate delli Turchi anni passati; vi é residenza dell'arcivescovo laro scismatico et sono sempre Greci arcivescovi; et il popolo é della nation Bulgaria. Vi é nella chiesa di Metropolia un corpo, che lo chiamano ré santo; ma a me mi pare, che quel ré fù imbalsamato; non lo lasciano vedere, solamente una mano et del resto é cope to tutto quanto.

Parochie delli Scismatici soto l'Arcivescovo sono 1500. Quest'arcivescovo solo ha sotto di se nella sua diocesi 1500 parochiani, for delli monasterij et le chiese, che non hanno Parochiani. La chiesa grande che fù il Domo, era dedicata all'honor di Santa Sofia, et adesso è Moschea, é grande assai alta, che si vede lontano mezzo giorno e più; è stata molto bella, et adesso par, che sia fatta di novo. Fra li Bulgari sono ancora della natione Greca, essendo città mercantile, molti Greci habitano con le famiglie in essa, anzi loro piazze stanno a parte.

въ едно писмо, което азъ получихъ тази година отъ светата конгрегация. По-рано е имало въ тоя градъ достатъчно християни, но сега, понеже търговията е отпаднала, отишли сж другадъ.

Схизматицитъ (българитъ) въ София сж 25,000 и иматъ архиепископъ. Кжщитъ на схизмат. сж повече отъ 6000, което ще се равни на повече отъ 25,000 души. Иматъ петъ черкви; двъ сж били срутени отъ турцитъ пръзъ миналитъ години; сѣдалище е на единъ архиепископъ схизматикъ и архиепископи сж всѣкога гърци, а населението е отъ българска народностъ. Въ митрополитската черква се намира едно тѣло, което наричатъ светия краль; но мене ми се чини, че тоя краль е билъ балсамиранъ; не оставятъ да се види, освѣнъ една ржка, всичко останало е покрито.

Енории на схизматици подъ архиепископа сж 1500. Тоя архиепископъ е ималъ въ своята диоцеза 1500 енории, вѣнъ отъ монастиритъ и черквитъ, които нѣматъ енории. Голѣмата черква, която е била съборна, е била посветена въ честъ на св. София, сега е джамия; тя е доста голѣма и висока, така че се вижда отъ далечъ половинъ день и повече пжтъ. Тя е била много хубава и сега изглежда, като че ли е направена отново. Между българитъ се намиратъ и гърци, понеже е търговски градъ, много гърци живѣятъ съ сѣмействата си въ него, но тѣхнитъ пазари стоятъ отстрана.

Armeni in Soffia sono da 1600. Turchi in Soffi sono 30 mille in circa et Moschee 150. Case delli Armeni sono molte et tengono ancor loro le chiese, anzi sono spartiti fra di loro, uni l'altri tengono per eretici; saranno appresso 200 case, che faranno più di 1600 anime o poco meno. Case delli Turchi sono più di 8 mille, che fara più di 30 mille anime, et forse saranno più; ma non habbiano havuto ardire di domandare li Turchi, solamente habbiamo fatto conto cosi alla vista dell' occhio. Le moschee sono più di 150, fabricate pulitissimamente et con gran ingegno. Vi sono tante altre fabbriche belle: come l'ostarie per li viandanti, et altri luoghi perli mercanti forastieri; et molte altre case belle. Le case all'uso Turchesco. Acque vive per tuttâ la città, menate di quelle montagne. Vi sono aque per la città calde naturalmente, et di quelle aque fatte bagni bellissimi et in molti luoghi sono istesse aque, dove lavano li panni. Le piazze sono belle, le robe d'ogni sorte si trovano, come dissi di sopra; cose per li cavalli, come sele, briglie, staffe et simil cose non c'è migliore in tutta Turchia.

Hebrei in Soffia sono più di 15 mille. Case delli Ebrei saranno più di 4 mille fameglie, stanno insieme come in Italia, che saranno più 15 mille anime, hanno tante sinagoghe

Арменци въ София сж около 1600. Турци въ София сж 30,000 и джамии 150. Кжщитъ на арменцитъ сж много и си иматъ черкви, но сж раздѣлени по между си и едни други се считатъ за еретици. Ще се наброятъ приблизително 200 кжщи, което ще се равни на повече отъ 1600 или приблизително толкова души. Кжщитъ на турцитъ сж повече отъ 8,000, което се равни на 30000 души или може би по-вече; но не посмѣхме да попитае турцитъ, а направихме сами изчисление на око. Джамии сж по-вече отъ 150, съградени съвършено чисто и съ голѣмо умѣние. Има и много други хубави постройки, като страноприемници за пжтниците и други мѣста за търговцитъ чужденци и много други хубави кжщи. Кжщитъ сж турски типъ. Прѣсна вода има по цѣлия градъ, докарана отъ планинитъ. Има въ града и естествено топли води и отъ тия води се правятъ най-хубави бани и на много мѣста въ сжщитъ води ператъ дрехитъ. Пазаритъ сж хубави, намиратъ се дрехи отъ всѣкакъвъ видъ, както казахъ по-горѣ; нѣща за коне, като сѣдла, юзди, стрѣмена и подобни нѣща нѣма по-хубави изъ цѣла Турция.

Евреи въ София сж повече отъ 15,000. Кжщи на евреи ще се наброятъ не повече отъ 4000 фамилии, всички живѣятъ наедно, както въ Италия, което ще се равни

et scolle e sono, ricchi, perché tutte le mercantie stanno nelle mani delli Ebrei; sono grandissimi usurarij; non sono prohibati niente in quanto pagano molto al gran Signore, et da per se non hanno mescolanza con l'altre natione; per pagare il tributo s'ajutano molto fra di loro.

Concilio Sardicense ove fatto. Si vede vicino la città una chiesa in un luogo eminente et bello: dove dicono d'essere stato concilio Sardicense; nella lingua Bulgara si chiama quel luogo *Triadiza*.

1629—1658. 1)

Rumeli und Bosna geographisch beschrieben von *Mustafa Ben Abdalla Hadschi Chalfa*. Aus dem türkischen übersetzt von Joseph von Hammer, k. k. Hofdolmetsch und Rath an der Geheimen Hof- und Staats-Kanzley. Wien. 1812.

София (Триадитца) die Hauptstadt *Rumeli's* der Sitz *Beglerbeg's*, eine grosse Stadt in der Mitte zwischen *Belgrad* und *Edrené* in einer grossen Ebene. Von jedem der beiden genannten Städte liegt es 7, von Konstantinopel 13 Tagereisen entfernt. Die Berge stehen rund herum in grosser Entfernung, und die Fläche beträgt 3 Miglien in der Länge. Bäume, Wasser, Moskéen, Bäder im Überfluss; ein grosser Han und ein warmer Quell. Einer der beiden hinströmenden Flüsse

на повече отъ 15000 души. Иматъ много синагоги и училища и сж богати, защото всичката търговия се намира въ ржцѣтъ на евреитѣ; тѣсж извънредно голѣми лихвари; нищо не имѣ се запрѣщава, щомъ като плащатъ много на голѣмия господарь (султанъ); евреитѣ не се смѣсватъ съ другитѣ народности; за да плащатъ данъка, помагатъ си много помежду си.

Гдѣ е станалъ сардикийския съборъ. Близу до града се вижда една черква на едно високо и красиво мѣсто; тамъ казватъ е станалъ сардикийския съборъ. Това мѣсто се нарича на български езикъ *Триадитца*.

София (Триадитца), столица на Румелия, сѣдалище на *беглербега*, голѣмъ градъ по сръдната между *Бѣлградъ* и *Одринъ* въ една голѣма равнина. Отдалеченъ отъ споменатитѣ два града по 7, отъ Цариградъ 13 деня пѣтъ. Планинитѣ я заграждатъ отдалеко и равнината достига три мили на дължъ. Дървета, вода, джамии, бани има въ изобилие; както и единъ голѣмъ ханъ и единъ горещъ изворъ. Една отъ двѣтъ рѣки, които течатъ тука,

1) Хаджи Калфа (умр. 1658 г.) писалъ прѣзъ тритѣ послѣдни десетилѣтия на своя животъ. Той билъ по-младъ сѣврѣменикъ на Евлия Челеби.

kömm't von *Kostendil*, der andere von *Samokov*. Das warme Bad liegt zwischen beiden, und hat einen gemässigten Grad von Wärme. Gleich daneben fliesst auch kaltes Wasser. Das Bad besteht aus einem Vorgemachte wo die Kleider abgelegt werden, und dann aus dem innern Bade, das mit einer Kuppel überwölbt ist. Ein zweites ähnliches Bad befindet sich nahe daran für die Frauen. Die Entfernung dieser Stadt von *Konstantinopel* beträgt 220 $\frac{1}{2}$ Miglien. Der längste Tag ist 15 St. 3 Min., der kürzeste 8 St. 12 Min. Da diese Stadt schon zu Zeiten der Ungläubigen als Hauptstadt betrachtet war, so war sie auch wohl befestigt. *Lala Schahin Pascha* gab sich lange mit deren Belagerung vergebliche Mühe. Endlich verkleidet sich ein junger *Moslim*, stahl sich in die Stadt, und trat in die Dienste des Befehlshabers, um eine Gelegenheit zu erwarten. Er fand sie auf der Jagd, wo er sich mit seinem Herrn allein befand, und denselben in die Hände des *Begberbeg's* von *Filibé*, *Bülken Pascha*, überlieferte. Hierauf ergab sich die Stadt mit Kapitulation i. J. d. H. 780. Die benachbarten Gerichtsbarkaiten sind *Dupindscha*, *Radomje*, *Schehirköi*, *Ihtiman*.

Стр. 51—52.

1652—1653.

Пжтуване на Евлия Челеби изъ българскитѣ земи прѣзъ сръдната на XVII вѣкъ. Прѣведе отъ турски Д. Г. Гаджановъ. Печатано въ Периодическо Списание LXX (1609), стр. 639—724. За София: Описание на старата румелийска столица гр. София, стр. 694—705.

иде отъ Кюстендилъ, а другата отъ Самоковъ. Горещата баня лежи между двѣтъ и има топлина умѣрена степенъ. Близу до нея тече сжщо студена вода. Банята се състои отъ едно прѣддверие, дѣто се събличатъ дрехитѣ и послѣ отъ вжтрѣшна баня, която е покрита съ кубе. Втора една подобна баня се намира близо до нея за женитѣ. Разстоянието на този градъ отъ Цариградъ достига 220 $\frac{1}{2}$ мили. Най-дългиятъ день е 15 часа и 3 минути, най-кжсиятъ 8 часа и 12 минути. Понеже този градъ още въ врѣмето на невѣрнитѣ се смѣташе за столица, то бѣше и добрѣ укрѣпенъ. *Лала Шахинъ паша* се мжчи дълго врѣме напразно съ неговата обсада. Най-послѣ прѣоблѣче се единъ младъ *мюслиманинъ*, промжкна се въ града и встѣпи въ длъжностъ при управителя, за да чака случая. Такъвъ случай намѣри той на ловъ, когато се намираше съ господаря си, и го прѣдаде въ ржцѣтъ на пловдивския *беглербегъ Бюлкенъ паша*. Послѣ това градътъ се прѣдаде съ капитулация въ 780 година отъ Хеджра. Съсѣднитѣ кадилъци сж: *Дупница*, *Радомиръ*, *Пиротъ*, *Ихтиманъ*.

1653.

Петър Богданъ (Деодатъ), софийски епископъ, пише съ дата 30 май 1653 година отъ Чипровци до конгрегацията дълго писмо, въ което доказва, че сегашна София се казвала по-рано Сердика; той цитира много автори, за да докаже своето твърдение (Гледай *Fermendziu Acta Bulg. escl.*, стр. 227—230). Частъ отъ това писмо е прѣпечатено съ прѣводъ въ книгата на *Андрей Протицъ* Архитектоническата форма на софийската църква Св. София, стр. 114—115.

1659.

Писма Јована Кјаромани с пута преко Балканског полуострова 1659 год. Јов. Н. Томиѣ. Споменик XLVII (1909).

Due ore di cammino avemmo il di 2 (Luglio) sino à *Dragoman*, che è un piccol luogo abitato da Rasciani, ieri arrivammo qui in *Sofia*, che è distante dal sudetto luogo dieci ore di strada. Questa città è Metropoli della Bulgaria, è assai grande, molto popolata da Turchi, Greci, Armeni, Ragugei, Ebrei, ma non ha muri. Qui fummo in contrati da una squadra di giannizzeri e da altri spaii à cavallo. Le Città fù così anticamente chiamata della chieza che ha fuori del Bazar detta S-ta Sofia che oggi è ridotta in Moschea de Turchi conservandosi pero una segreta cappella con molte reliquie de Santi, e li Turchi anno fatto ogni sforzo per intrarzi, ma da mano ignota sono stati respinti et alli Christiani non si permette di tentarne l'ingresso, perchè continuamente ci tengono una guardia, la quala asserisce d'aver più volte udito voci di musica e suono di varii istrumenti. In questi contorni trovano i villani nell'arare gran quantita di medaglia di S. Helena, ma

На втори юли имаме два часа пжтъ до Драгоманъ, което е малко село населе но отъ Расциани, и вчера пристигнахме тукъ въ София, която отстои отъ казаното село на 10 часа пжтъ. Този градъ е столица на България, той е доста голѣмъ и гжсто населенъ съ турци, гърци, арменци, рагузанци и евреи, обаче нѣма стѣни. Тукъ бѣхмѣ посрѣщнати отъ едно отдѣление яничари и други конни спахии. Градътъ се казва така отъ старо врѣме по черквата, която се намира вънъ отъ пазаря, наречена Св. София, която днесъ е обрната отъ турцитѣ въ джамия; обаче въ нея се е запазилъ единъ старъ параклисъ съ много мощи на светии; турцитѣ сж употребили всички усилия, за да влѣзатъ въ него, но сж били отблъсвани отъ неизвѣстна ржка, а на християнитѣ не се позволява да се опитатъ да влѣзатъ, тъй като тамъ постоянно се държи стража, която увѣржава, че често

non ogn'anno. Qui è solito di risieder il Begler bey della Grecia che ora si trovava alla Porta. Le case sono quasi tutte di tavole e di creta, e la citià è situata in bellissima pianura passando lontano da essa un tiro d'arco il fiume Esca (r). Una giornata lontano di quà è un monte altissimo detto d'Orfeo, che i Turchi chiamano *Rilschi* e i Greci *Rodope*, in capo del quale ci sono sette laghi, che procedono da sette fontane, et in ogni stagione sono agghiacciati in modo, che con mazze e scure non si posono tagliare. Domani proseguiremo il nostro viaggio trattenenendoci oggi quà per risarcire li carri, i quali sono veramente miracolosi nel resistere à così pessime strade, mentre non anno ne ruote ne altra cosa ferrata.

Sofia 4 Luglio 1659.
Стр. 105-106.

пжти е слушала музикални гласове и звукове отъ разни инструменти. Въ тѣзи мѣста жителитѣ намиратъ въ земята голѣмо количество монети отъ св. Елена, обаче не всѣка година. Тукъ обикновено стои беглербегътъ на Гърция, който сега се намира при Портата. Почти всички кжщи сж отъ дѣски и отъ глина и градътъ е разположенъ въ много хубава равнина, прѣзъ която минава отдалечена отъ града колкото единъ вистрѣлъ отъ лжкъ рѣката Еска. Единъ день далечъ отъ тамъ се намира една много висока планина, наречена Орфей, която турцитѣ наричатъ Рилши, (Рила), а гърцитѣ Родопа, на върха на която има седемъ езера, които излизатъ отъ седемъ извора, и прѣзъ всѣко врѣме сж до такава степенъ замръзнали, че не могатъ да се разсѣкатъ съ тояги и брадви. Утрѣ ще продължимъ нашето пжтуване, като се спираме днесъ тука, за да поправимъ колата, които сж наистина чудотворни да издържатъ на такива лоши пжтища, тъй като нито колелетата имъ, нито друга нѣкоя частъ сж обковани съ желѣзо.

София, 4 юли 1659.

1661.

Türkischer Landsturzer oder *neue Beschreibung* der fürnehmsten, türkischen Städte, und Vestungen, *durch Ungarn, Thracien und Egypten*: darinnen nicht allein Gran, Offen, Griechisch-Weissenburg, Sophia, Philippolis, Adrianopel etc. отъ *Christian von Wallsdorff*, 1664.

Валсдорфъ билъ плѣненъ отъ турцитѣ въ Рагоцишката битка при Клаузенбургъ въ 1660 година. Продаденъ въ Турция като

робъ, пжтувалъ изъ нея три години; послѣ билъ освободенъ. Описва България на страници 5—7.

Unterwegs haben wir auch durch die Weiland in Bulgarien gewesene Hauptstadt *Sophia* wandern müssen, so anjetzo nur ein offner lustiger, und Volkreicher Markt; Er liegt an dem Fluss *Ischia*, in einer fruchtbaren und ebenen Gegend; die Heyde herum konnte nicht schöner gemahlt werden, und übertifft weit das Lechfeld bey Augspurg, wie Salomon Schweigger mit Warheit hiervon schreibt. Es hat allda auch viel schöne Kirchen, Spitäle und Bäder; allein die Gassen sind nicht gepflastert; die Häuser sind durchaus von Holtz und mit hohen Schindel-Tächern erbauet. Im Jahr 1362 werde diezer Ort von obhemeldeten Sultan Murat I eingenommen; nun hält sich daselbst der Beglerberg in Griechenland auf, unter welchem, als General, viel Sangiaci, wie auch die gantze Türkische Reuterey in Europa ist; dieweil nemlich dieser Ort fast mitten zwischen den Türkischen Landschaften in Europa liegt. Anheut wohnen viel Bulgarn, Raguser, Griechen, Türken, und Juden daselbst; so mehren theils grosse Gewerb und Kauffmanchafft treiben. In dieser Stadt werden die besten Türkischen Filtz-Mäntel gemacht.

Страница 6.

1663.

Türkische und Ungarische Chronica. Nürnberg 1663.

Sophia ist ein ansehnliche berühmte kauffstadt, hat gleichwol keine Ringmauren. Alda sitzt ein Türki-

По пжтя трѣбваше да се скитаме и прѣзъ нѣкогашната столица въ България София, но сега само откритъ, веселъ и многолюденъ градъ (тържище); той лежи на рѣка Искъръ, въ плодородна и равна страна; полето наоколо не би могло да се нарисува по-хубаво и далеко надминава полето на Лехъ при Аугсбургъ, както съ право пише за него Саломонъ Швайгеръ. Тамъ има сжщо много хубави черкви, гостоприемници и бани; но улицитѣ нѣматъ калдаръмъ, кжщитѣ сж построени отъ дърво и съ високи дъсчени покриви. Въ 1362 год. билъ взетъ отъ поменатия Султанъ Мурадъ I; тукъ живѣе румелийскитъ беглербергъ, подъ който, като генералъ, сж много санджаци, сжщо и цѣлата турска конница въ Европа, понеже този градъ лежи почти въ срѣдата на турскитѣ покрайнини въ Европа. Въ него живѣятъ сега много българи, дубровничани, гърци, турци и евреи; мнозинството се занимава съ голѣма промишленостъ и търговия. Въ този градъ се правятъ най-добритѣ турски бурки (ямурлуци).

София е виденъ прочутъ търговски градъ, но и той не е ограденъ съ стѣни. Тамъ стои

scher Bassa, da wohnen viel Juden welche grosses Gewerb führen, und haben Synagog. Es seynd viel gar-küchen alda, da ist ein stattlich Türkisch Münchskloster: desselben Ordensleut brenen ihnen selbst die Haut, also, dass die bey etlichen gar verietzt wird, vermeinen damit viel zu verdienen.

Страница 203.

единъ турски паша, живѣятъ въ него много евреи, които се занимаватъ съ едра промишленостъ и търговия и иматъ синагога. Тамъ има много банички, има хубавъ турски манастиръ: хората на неговия орденъ сами си горятъ кожата, така че у нѣкои загаря, и съ това тѣ мислятъ много да заслужатъ.

1664.

Türkisches Staedt-Büchlein. Darinen hundert und etliche der aus-erlesensten Städte, Vestungen und Schlösser, so der Ottomanischen Herschafft, theils im Königreiche Ungarn, theils in andern Reichen und Theilen der Welt, unterworfen. Samt deren Belägerung, Eroberung, Schlachten, Antiquitäten und andren Gelegenheiten, auch beygefügt vielen schönen Kupffern.

Aus unterschiedlichen glaubwürdigen Historicis, wie auch vieler da hin gereiseter Personen, Reisebücher und Relationen, mit allem Fleiss beschrieben durch *Theophilum Urbinum*.

In Verlegung Johan Hofmanns Kunsthändlers in Nörenberg. 1664.

Съкратено Т. Urbinus: Türkisches Städt-Büchlein. 1664.

Описани сж българскитѣ градове: Никополъ, Пловдивъ, София, Силистра и Варна. София стр. 407—409.

Sophia. . . eine grosse, und so wol von Inheimische als Fremden wolbesetzte Stadt; wie Busbequius gedenckt: welche ehmalen den Königen der Bulgarey, hernach den Despoten hat gehört; jetzo dem Türke. Casparus Ens. nennet sie in seinen Deliciis apodemicis eine berühmte kauffmanns und Haupt-Stadt der Bulgarey (Cromerus sagt Nicopolis sey die Haupt-Stadt selbiges Landes) so an eine lustreichem Orte, bei dem Fluss *Ischia* erbaut: jedoch ohne Ringmauren, und Pflasterung der Gassen. Der Beglerberg aus Griechenland residirt allhie: Weil

София. . . голѣмъ добръ населенъ отъ туземци и чужденци градъ; както мисли Бусбекъ, нѣкога принадлежалъ на българскитѣ царе, послѣ на деспотитѣ, а сега е на турчина. Гаспаръ я нарича въ своитѣ *Deliciis apodemicis* прочутъ търговски и столиченъ градъ на България. (Кромеръ казва, че Никополъ билъ столицата на тая земя). Съграденъ е на весело мѣсто при рѣка Искъръ; не е ограденъ съ стѣни и улицитѣ сж безъ калдаръмъ. Беглербергътъ на Гърция (Румелия) резидира сѣ тукъ, защото

diese Gegend schier mitten zwischen den Provinzen in Europa liegt. Die Häuser seynd von Holz, und mit Schindel-Dächer bedeckt. Das Dictionariolum Küsselii vergleicht sie, an grösse, mit der Stadt Worms am Rhein. Schroderus (part. 2) meldet, dass sie sehr Volckreich und von trefflich gut gelegener Situation sey.

Послѣ цитира Melchior Seidlitz, че въ София изработвали най-добри Pfilzmäntel (бурки), цитира сжщо похвалата на Schweigger за хубостта на полето (сравни Ив. Шишмановъ, Мсб. IV 432).

1665.

Histoire de l'état present de l'empire Ottoman: contenant les maximes politiques des Turcs; les principaux Points de la Religion Mahometane, ses Sectes, ses Heresies, et ses diverses fortes de Religieux; leur Discipline Militaire, avec une supputation exacte de leur Forces par mer et par terre, et du revenu de l'Etat. Traduite de l'Anglois de M. Ricaut, Escuyer, Secretaire de M. le Comte de Winchelsey Ambassadeur extraordinaire du Roy de la Grande Bretagne Charles II vers Sultan Mahomet Han Quatrieme du nom, qui regne à present. Par Monsieur Briot. Seconde edition. A Paris, M. DC. LXX.

(Sophia). C'est une ville si absolument Turque, que l'on n'y voit rien de plus ancien que les Turcs mesmes. Elle est située dans une agréable plaine, ou plutôt dans une large vallée, qui est entre deux montagnes. La plus haute de ces montagnes est toujours couverte de neige dans la plus grande chaleur de l'Esté: ce qui fait que cette ville est fraîche & saint; mais l'air en est subtil, & penetrant. Elle abonde en eaux saints & légères, qui viennent de ces montagnes, & qui l'arrosent presque par tout de petits ruisseaux tres-commodes. Il y en a qui disent que ce sont ces

тази покрайнина лежи почти по срѣдата на европейскитѣ провинции. Кжщитѣ сж дървени, и покрити съ дъсчени покриви. Въ рѣчника на Кюсели се сравнява София по голѣмина съ градъ Вормсъ на Рейнъ. Шродеръ (часть 2) съобщава, че тя е твърдѣ многолюдна и е много сполучливо разположена.

София е дотолкозъ турски градъ, че се не вижда нищо по-старо отъ самитѣ турци. Той е разположенъ въ приятна равнина или по-добрѣ въ една широка долина между двѣ планини. Повисоката отъ тѣзи планини е винаги покрита съ снѣгъ и въ най-голѣмата горещина на лѣтото: което прави този градъ прохладенъ и здравъ; но въздухътъ е остъръ и пронизва. Градътъ изобилствува съ здрави и леки води, които идатъ отъ тѣзи планини и които го напояватъ удобно чрѣзъ малки рѣкички. Нѣкои казватъ, че това сж во-

eaux-la qu'Orphée a tant cheries autrefois. Il y a aussi des baines d'eau chaude dans cette ville, où les turcs vont se baigner fort souvent. On dit qu'ils ont la mesme vertu, que ceux que nous avons en Angleterre.

Стр. 649—650.

дитѣ, които Орфей нѣкога тѣй нѣжно любилъ. Въ този градъ има сжщо бани съ топла вода, дѣто турцитѣ се кжпятъ твърдѣ често. Казватъ, че тѣ иматъ сжщото свойство, както тия, които ние имаме въ Англия.

1665.

Partie seconde de *l'empire Ottoman* ou l'ambassade à la Porte Ottomane, ordonnée par Sa Majesté Imperiale Leopold I. Exécutede par Gaultier de Leslie Comte du S. Empire. Commencée le 25 May de l'an 1665 et finie le 26 Mars de l'an suivant 1666. M.DC.LXXVI. Непечатано е като приложение въ II томъ на съчинението на Ricaut: Histoire de l'état présent de l'Empire Ottoman, augmentée d'une seconde partie. Traduite par monsieur Briot. Cologne. M. DC.LXXVI.

Описанието направилъ Colier. За България на стр. 129—140.

La ville *Sophia* bien que Capitale de Bulgarie n'est pas fermée de murailles. Elle envoya jusques à mille cavaliers au devant de l'Ambassadeur: et les artisans partagés selon leur profession, luy firent honneur à l'entrée des places publiques. On n'ouït aucun bruit de gros Canons parce que toutes les places qui sont sans murailles, en sont privées. Il y a un Temple, fait en forme de croix changé en une Mosquée: qui conserve encore une petite Chapelle fort obscure, où est une image de la Vierge, qu'on y honnore sous la presidence d'un Pere de l'Ordre de Saint François: où l'ambassadeur voulut qu'on célébrât le service divin. On n'apperçent iamais un plus grand nombre de femmes qu'on en vid en ces quartiers; elles étoient plusieurs milles, qui couvroient tous un côteau, ayant la tête couverte d'un linge

Градъ София, макаръ да е столица на България, не е заграденъ съ стѣни. Той изпрати до хиляда конника насрѣща на посланика: и еснафитѣ, разпрѣдѣлени споредъ занаята имъ, му отдадоха честь, когато навлизаше на площадитѣ. Не се чуваше никакъвъ шумъ отъ голѣми топове, защото всички градове, които сж безъ стѣни, сж лишени отъ тѣхъ. Има единъ храмъ, съграденъ въ видъ на кръстъ и обърнатъ на джамия. Въ него се пази още единъ много мраченъ параклисъ. Тамъ се намира една икона на св. Богородица, на която се служи отъ единъ свещеникъ отъ ордена на францисканцитѣ. Посланикътъ поиска да се отслужи тамъ божествена служба. Никога не е се виждало такова голѣмо множество жени, каквото имаше въ тѣзи махали.

blanc. La compagnie considerant de loin cette blancheur, l'attribuoit ou à des neiges, ou à des pierres blanches, ou à quelque artifice disposé pour faire honneur à l'Ambassadeur. Mais le mouvement de leurs corps faisant connoître la vérité: en exita plusieurs à rire de leurs premiers pensées, et à même temps à admirer une si prodigieuse multitude. Cependant cette curiosité fut desagréable au Conducteur Turque, qui mit ordre à ce qu'on ne vîd rien de semblable dans la suite du chemin: estimant que cela étoit indigne de la sévérité naturelle à leur domination.

Стр. 132—133.

1665.

Caisarea legatio quam mandante August. Rom—Imper. Leopold I. *ad Portam Ottomanicam* suscepit perfectique Excell. Dom. Dom. Walterum S. R. I. Comes de Leslie etc. a. R. P. P. T. (Taferner) Excell. oratores Capellano. Viennae 1668. Ив. Шишмановъ прѣвелъ оная часть отъ пѣтописа, която се отнася до България, отъ нѣмския прѣводъ: *Keiserliche Botschaft an die ottamanische Pforte*, welche auff Befehl seyner Röm. Keis. Maj. Leopoldus des I. Der Hochgebohrene Herr Herr Walter Leszlie des H. R. Reichs Graff, Herr zu Pettau und Neustadt ob der Mettau, K. M. Geh. und Hoff-Kriegs-Rath, feldmarschall und über die Windisch-und Slavonischen Gräntzen General, glücklich verrichtet, Anfangs in Leteinischer Sprache von P. *Paul Tafernern*, Jesuiten, und Hoch-Gräfl. Reise-Kapellan aus eigener Erfahrungen beschrieben, nunmehr aber Dem Teutschliebenden Leser zum Besten verteutschet durch B. Z. W. Breslau bey Ioh. Ad.-Kästner 1680. Българскиятъ прѣводъ—резюме е помѣстенъ въ Сборника за народни умотворения, наука и книжнина, т. IV. 1891. За София на стр. 466—467.

1667.

Nouvelles relations du Levant par P. A. Pouillet. София е помалѣкъ градъ отъ Орлеанъ, макаръ и да е столица на румелийския

Тѣ бѣха нѣколко хиляди и покриваха изцѣло единъ хѣлмъ, главитѣ имъ бѣха покрити съ бѣлѣ платъ. Компанията, като гледаше отдалако тая бѣлота, мислѣше да е или снѣгъ или бѣли камъни, или пѣкъ нѣкоя майстория, устроена въ честъ на посланика. Но движението на тѣхнитѣ тѣла откри истината: и мнозина почнаха да се смѣятъ на първитѣ си мисли и въ сѣщото врѣме да се очудватъ на това голѣмо множество. Но тази любопитность бѣ неприятна на турчина водачъ и той даде заповѣдъ да се не вижда по-нататѣкъ по пѣтя такова нѣщо. Той смѣташе това за недостойно за естествената строгость на тѣхното господство.

паша (Bascha de la Romelie); по своята вънкашность е каленъ, но доста добръ построенъ отъ вжтрѣ, съ много кѣщи, които иматъ симетрия, много близка до тая на нашитѣ градове; това ме кара да мисля, че тоя градъ е билъ нѣкога много по-значителенъ. Днешниятъ начинъ на градежъ у турцитѣ се толкозъ различава отъ първия (стария), колкото готическиятъ (който е въ сила още на много мѣста въ Италия послѣ варварското нашествие) се отличава отъ староримския. (Рѣкописенъ прѣводъ на Л. И. Поповъ).

1676.

Les six voyages de Jean Baptist Tavernier, ecuyer baron d'Aubonne, qu'il a fait en Turquie, en Perse et aux Indes etc. Premiere partie ou il n'est parlé que de la Turquie et de la Perse. A Paris 1677.

Nous passâmes à Sophie grande ville et bien peuplée, la capitale des anciens Bulgares et la residence du Bacha de Romeli. On y voit une asse belle Mosquée qui a esté une Eglise de Chrétiens, avec une tour faite avec tant d'art que trois personnes peuvent monter en même temps sans se voir.

Стр. 20.

Ние минахме прѣзъ София голѣмъ градъ и добръ населенъ, столица на древнитѣ българи и сѣдалище на румелийския паша. Тукъ има една доста хубава джамия, която е била черква на християнитѣ, съ една кула (минаре), така изкусно направена, че трима души могатъ сѣщеврѣменно да се покачатъ въ нея безъ да се забѣлѣжатъ.

1680.

Le voyage d'Italie et du Levant, de Messieurs *Fermanel*, Conseiller au Parlement de Normandie. *Favvel*, Maitre des Comptes en ladite Province, sieur d'Oudeauville. *Bavdovin de Lavray*: et de Stochor, sieur de S-te Catherine, Gentilhomme Elamen. A Rouen 1687.

За България стр. 31—33.

Sophia, Ville capitale de la Bulgarie, assise dans une plaine de huit lieues de long et de quatorze de large; le Beglerbey de la Grece y reside ordinairement ce qui fait qu'elle est presque Toute habitée par des Turcs.

Страница 32.

София, столица на България, разположена въ една равнина осемъ мили дълга и четиринадесетъ широка; беглербегътъ на Гърция резидира обикновено тука и това докарало, че градътъ е почти цѣлъ населенъ съ турци.

1680.

Osservazioni fatte dal fù Dottor Antonio Benetti nel viaggio à Constantinopoli. Dell' Illustriss. et Ecsellent. Sig. Gio: Battista Donado. Spedito Bailo alla Porta Ottomana l'Anno 1680. E nel tempo di sua permanenza, e ritorno seguito 1684. Dedicate all' Alt. Sereniss. del Sig. Principe D. Gio: Gastone de Medici. In Venezia, MDC.LXXXVIII.

За България на стр. 155—199.

Il Martedì 17 (Giugno 1680) marchissimo per vna vasta, ma ben alta pianura, frà i due fiumi Succorra, & Ischia, deserta d'Arbori, e non senza sospetto di Ladri, che la frequentano; Tuttauolta in otto hore felicemente peruenissimo à Soffia, Patria di Sant' Elena, da Giustiniano Imperatore fondata in veneratione di Santa Soffia, da Constantinopoli settantanoue miglia Germaniche distante. E' questa la Metropoli della Bulgheria, Nazione altre volte così risoluta, e gagliarda, che più fiate contrasto l'Imperio a' Greci. Hà dodici Contrade, di cento Case l'vna, coperte di tetti, mà basse, e vili, e le sue strade per essere senza incrostatura di pietre, si rendono per il fango impraticabili. Hauerà circa cinquecentocinquanta Botteghe, & à buonissimo prezzo visi vende il necessario al vitto, con vini simili al Moscato del Zante, da quindici mila Persone dicono esser habitata, due mile de' quali sono Ebrei, e circa mille Christiani. L'adornano sedeci Moschee, dieci inferiori, e sei superbissime, in vna delle quali era per l'auanti il Tempio dedicato à Santa Soffia, che sarebbe anco

Вторникъ 17 (юни 1680) вървѣхме прѣзъ широка, но доста висока равнина, между двѣтъ рѣки Суккорра и Искъръ, лишена е отъ дървета и не сигурна отъ разбойници, които я посѣщаватъ. Въ всѣки случай въ 8 часа пристигнахме щастливо въ София, отечеството на св. Елена. Градътъ е основанъ отъ императора Юстиниана за честь на Св. София. Градътъ е отдалеченъ отъ Цариградъ 79 германски мили. И той е столица на българитъ, народъ, който билъ едно врѣме рѣшителенъ и храбъръ, който много пѣти се противилъ на грѣцката империя. Има 12 улици, всѣка съ 100 къщи, покрити съ покриви, но низки, и вили, и понеже улицитъ сж безъ калдаръмъ, отъ калъ сж непроходими. Ще да има около 550 дюкяна, дѣто се продаватъ ефтенно нужнитъ за живота продукти, съ вина прилични на муската отъ Занте. Казватъ, че градътъ се обитава отъ 15000 души, отъ които 2000 сж евреи и 1000 християни. Украсенъ е съ 16 джамии, 10 подолни и 6 много хубави; въ една отъ тѣхъ бѣше по-рано

in hoggi il più venerabile splendore del luogo, se non gli hauesse adombrata la luce il cambiamento del culto. Conforta null' ostante in parte l'Anime de' Fedeli vna Chiesa di Latini, officiati da' PP. Zoccolanti con molta pietà, e decoro. Vicino à questa euui vn Chiarzì, che serue alla vendita delle mercantie, con tre Comodi Bagni d'acqua naturalmente calda, vno de' quali assai capace, di ben ordinata fabrica, profondo, quanto può starui in piedi vn 'huomo, con vna canna d'ottone nell' orlo dell' alueo, da cui cade incessantemente l'acqua. E' di figura ottangolare, con Banchi di pietra viua all' intorno, & al di sopra otto volti perforati, che lo rendono luminoso. Vi sono in oltre molti Kaluet, cioè piccioli Camerini in giro per le persone più ciuili, le quasi schiuano d'esser vedute dalla Turba, che per consueto nel maggior Bagno rimane. Meemet Bassà di Rumelia edifico in questa Città vn Ospedale, ó Collegio, da loro detto Imaret, per vso degl' Infermi poueri, e per Seminario degl' Studenti la Legge, e Religione Maomettana, quale dotò di buone rendite, che si esigono dal Bese-sten, cioè luogo, in cui si vendono le marcantie, e costrusse parimente attaccata ad esso la sua Moschea, di leggiadra architettura, con architraui di pietra viua all'vso Romano; mà la Cupola di sopra è tonda, stabilita sopra vn cerchio inserito al quadrato della medesima. Preso alloggio in vn Kap maraui-gliosamente edificato in due Appar-

храмътъ посветенъ на Света София, който и днесъ би билъ най-почетния блѣсъкъ на града, ако промѣната на култа не му бѣ помрачила свѣтлината. Въпрѣки това една латинска черква, услужвана съ голѣмо благоговѣние отъ отца Zoccolanti, укрѣпва отчасти душата на върнитъ. До нея има една чаршия, която служи за продаване на стоки; има и три удобни бани, съ природно топла вода, една отъ които е доста обемиста, добрѣ построена, дълбока единъ човѣшки ръстъ; водата тече въ нея постоянно чрѣзъ една пиринчена трѣба въ края на басейна. Банята има осмогълъненъ басейнъ съ сѣдалища отъ камъкъ, отъ вжтрѣ и отгорѣ осемъ продупчени сводове, които я правятъ свѣтла. Тамъ има много калвети, т. е. малки стаички наоколо за повидни хора, които не искатъ да ги вижда тѣлпата, що се кѣпе въ голѣмата баня. Мехмедъ паша румелийски построи въ този градъ единъ хоспиталъ, или колежъ, наричанъ у тѣхъ имаретъ, за да се ползватъ отъ него болни бѣдни и да служи за семинария на студенти по правото и мухамеданска религия; него той дотиралъ съ добри приходи, които се събиратъ отъ безистена, т. е. мѣсто, дѣто се продаватъ стокитъ; до него построи сжщо своята джамия съ лека архитектура съ архитрави отъ камъкъ по романски начинъ, а куполата (кубето) отгорѣ е окол-

tamenti diuiso, tutto coperto di piombo, con gran Cortile, e bella Fontana in mezzo.

Стр. 178—181.

честа, поставена върху единъ кръгъ, сложенъ върху квадрата на сжщата джамия. Установявамъ се въ единъ ханъ, съграденъ чудесно, раздѣленъ на два апартамента, цѣлъ покритъ съ олово, съ голѣмъ дворъ и хубавъ фонтанъ въ срѣдата.

1682.

Relatione del viaggio fatto à Constantinopoli, e ritorno in Germania, dell' Illmo Sig. Conte Alberto Caprara gentiluomo della Camera dell' Imperatore e da esso mandato come Internuntio Straordinario, e Plenipotentiaro per trattare la continuatione della Tregua. Descritta da Giovanni Benaglia. Il signor D. Ferdinando Cusani marchese di Chignolo etc. In Roma, et in Milano.

Li 20 (Marzo 1682) per via non migliore arrivassimo a Dragoman Villaggio di poche case di paglia, e solo di buono v'era il nostro albergo, dal quale essendosi raserenato il tempo, trouate strade migliori fossimo conuogliati da contadini armati di grossi bastoni sino a Soffia, che da lontano sembra la Città di Padoua per il sito, e gran numero di Moschee a cupola di piombo. Qui s'incontrò Mustafà veduro in Buda, che ritornaua di Constantinopoli per posta, e non ostante le cartesie riceuute si spacciò con poche parole, mostrando hora meglio che riportaua cattive intentioni, e ch'i suoi disegni erano di rottura, non d'accomodamento.

На 20 (мартъ 1682) по единъ не по-добъръ пътъ пристигнахме въ Драгоманъ, село отъ нѣколко сламени къщи; единственото хубаво нѣщо тамъ бѣше нашиятъ ханъ, отъ който, слѣдъ като върмето се бѣше оправило и намѣрихме по-добри пѣтищата, бѣхме съпроводени отъ селяни, въоръжени съ дебели тояги, чакъ до София, която отдалечъ прилича на града Падуа по своето мѣстоположение и по голѣмото число на джамии съ оловени куполи. Тамъ срѣгнахме Мустафа, когото бѣхме видѣли въ Буда, който се връщаше отъ Цариградъ съ пощата, и безъ да отвърне на указанитъ му любезности, се отдалечи слѣдъ нѣколко думи, като показа сега по-добъръ, че има лоши намѣрения и че неговитъ планове бѣха за разривъ, а не за споразумѣние.

Vsci dalla Città gran folla di gente ed ancora alcuni Soldati a cauallo con vn loro capo, che vennero per far onore, e le contrade erano piene di popolo sino all'alloggio di due commodi Hanni coperti di piombo, come di quà auanti se ne vedono molti, e quì si riposò la Domenica per li caualli stanchi, e li carri assai rotti. Fù ella con sommo piacere solennizzata, con tutte le cerimonie proprie di tal giorno in Chiesa d'vn pouero Padre-Franciscano, anzi che hauendo con noi trè Sacerdoti di lingua Schiauona cantarono in tal idiamo il Passio, che si vdì con molta deuotione. Dopo pranso alcuni andarono al bagno tanto vsitato in que'paesi, che però sono frequenti, fatti con grande spesa, e sue seruito con ogni ciuità, e modestia. Si visitò la Chiesa di Santa Soffia hora Muchea dirimpetto al nostro alloggio, e si crede fosse fondatta da Soffia figlia di Constantino Imperatore, e di Santa Elena, e che la sciata dal Padre in questa Città Capo della Bulgaria morisse, e fosse posta in vn'arca nella medesima Chiesa; di che raccontano variè cose, e che sia apparsa di notte, e c'habbia parlato, ed intorno ciò lasceremo ch'altri creda ciò che più gli agrada, riferendo io quanto ho vdito; il Lunedì si lasciò Soffia cinta d'innumerabili cimiteri, perche non sepelliscono i Turchi vno sopra l'altro, e però grande spacio occupano, ed essendo neucato di nouo hauessimo strade fangose,

Отъ града излѣзе голѣма тълпа хора и още нѣколко кавалеристи съ тѣхния началникъ, които дойдоха да ни укажатъ по-чести, и улицитъ бѣха пълни съ хора чакъ до квартирата ни: два удобни хана, покрити съ олово, каквито оттамъ натакъ често се срѣщаха; тамъ си починахме въ недѣля, тъй като конетъ бѣха изморени и колата доста поврѣдени. Недѣлята бѣ празнувана съ голѣмо удоволствие и съ всичкитъ церемонии подобаващи на такъвъ день въ черквата на единъ бѣденъ калугеръ — францисканецъ; сжщо така имаше съ насъ трима славянски свещеници, които пѣха евангелието на такова нарѣчие, тъй че се слушаше съ голѣмо унисане. Слѣдъ обѣдъ нѣкои отидоха на баня, твърдѣ употребявани въ тѣзи страни, дѣто на всѣкъждѣ сж чести, направени съ голѣмъ луксъ, и се услужва съ голѣма учтивость и скромность. Посѣтихме черквата Св. София, сега джамия, срѣщу нашата квартира; върва се, че е основана отъ София, дъщерята на императора Константина и на св. Елена, която била оставена отъ баща си въ този главенъ градъ на България, умрѣла и била погребена въ единъ сводъ въ сжщата черква: за нея разправятъ различни нѣща, че се явявала ношно врѣме и че говорѣла, за които работи нека оставимъ всѣки

e passando vn ponte sopra il fiume I'skar. . .

Страница 30—31.

да върва, каквото си иска, а азъ разказвамъ каквото чухъ. Въ понеделникъ напуснахме София прѣзъ безбройни гробища, защото турцитѣ не погребватъ едно върху друго и затова гробищата имъ заематъ голѣмо пространство; а понеже отново завалѣ, пѣтътъ се разкаля, и минахме прѣзъ единъ мостъ рѣката Искъръ . . .

1690.

Das zwar hochmütig aber gedemüthigte *Türkis. Hunds-Bemarr*, unter der Regierung des Unüberwindlichsten **Grossen Leopolds** durch kluge Conduite Anführung des Tapfermütig- und Sieges- Glücklichen, Teutschen durchleuchtigen Helden Scanderbergs *Ludwig Wilhelms* von Baden-Baden, dessen Theils rühmlichen Thaten: samt des Türkischen Mond-Reiches Steigen und Abnehmen: Mit zugleich wohl-eingerichteter Darstellung und Kupfer-Bildnüss der ordentlichen Land-Strasse, wie solche über Nissa, Sofia und Adrianopel bis auf Constantinopel, gewöhnlich; und was für Orte sich auf selbiger befinden, so deren Curieusen Teutschen zum Theil noch unwissend. Alles in beliebiger Kürtze, doch kernhaft verfasst. Gedruckt Jahre 1690.

За България въ страници 22—25. Изложението кжсо, но много прецизно. Съчинението е придружено съ карта, която прѣдставя военния театъръ въ 1689 год.

Es ist aber dieses *Sofia* eine grosse *Volck-reiche Stadt*, auf einer schönen Ebene, worauf, bey etlichen Meilen umher, sehr schöne Felder und Dörffer liegen. Auch ist die Stadt an ihr selbst gar trefflich wohl gelegen, und dannenhero so beydes von Fremden als Einheimischen gar Volckreich, jedoch aber ohne Mauern; und ist demnach die Hauptstadt des ganzen *Königreichs Bulgarien*. Die Privat-Gebäude sind zwar alda schlecht, und nur vom *Holz, mit Schindel-*

София е голѣмъ многолюденъ градъ, на една хубава равнина, пространна нѣколко мили; на нея сж разположени много хубави полета и села. И градътъ самъ по себе си е разположенъ много сполучливо, затова и двѣтъ иматъ много чужди и мѣстни жители, но градътъ е безъ стѣни; и при това е столица на цѣлото кралство България. Приватнитѣ сдания сж речи сѣ лоши и само отъ дърво, съ дъсчени покриви: но тя има и хубаво

Dächern, zu sehen: sie hat aber verschiedene wohl-gebaute Caravan-Saraïen, Moscheen, und Bäder, darunter auch ein von Natur warmes Bad, nebenstetlichen griechischen Kirchen, und einer Capelle der P. P. S. Francisci.

Страница 23.

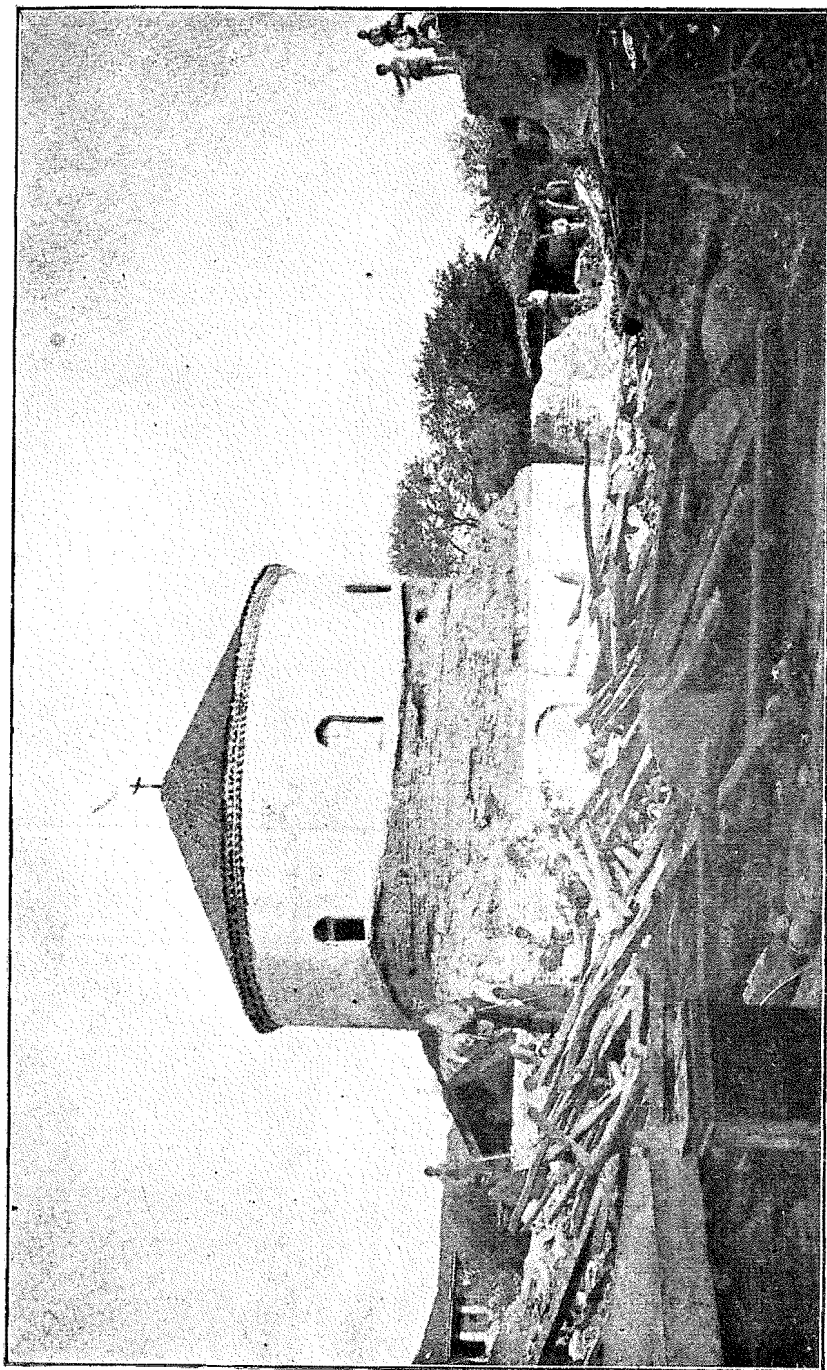
1. Кадимъ (Кадимъ) мостъ.
(Стр. 27)

2. Света София (сѣверно-западенъ изгледъ).

2а. Света София (юго-източенъ изгледъ).
(Стр. 209.)

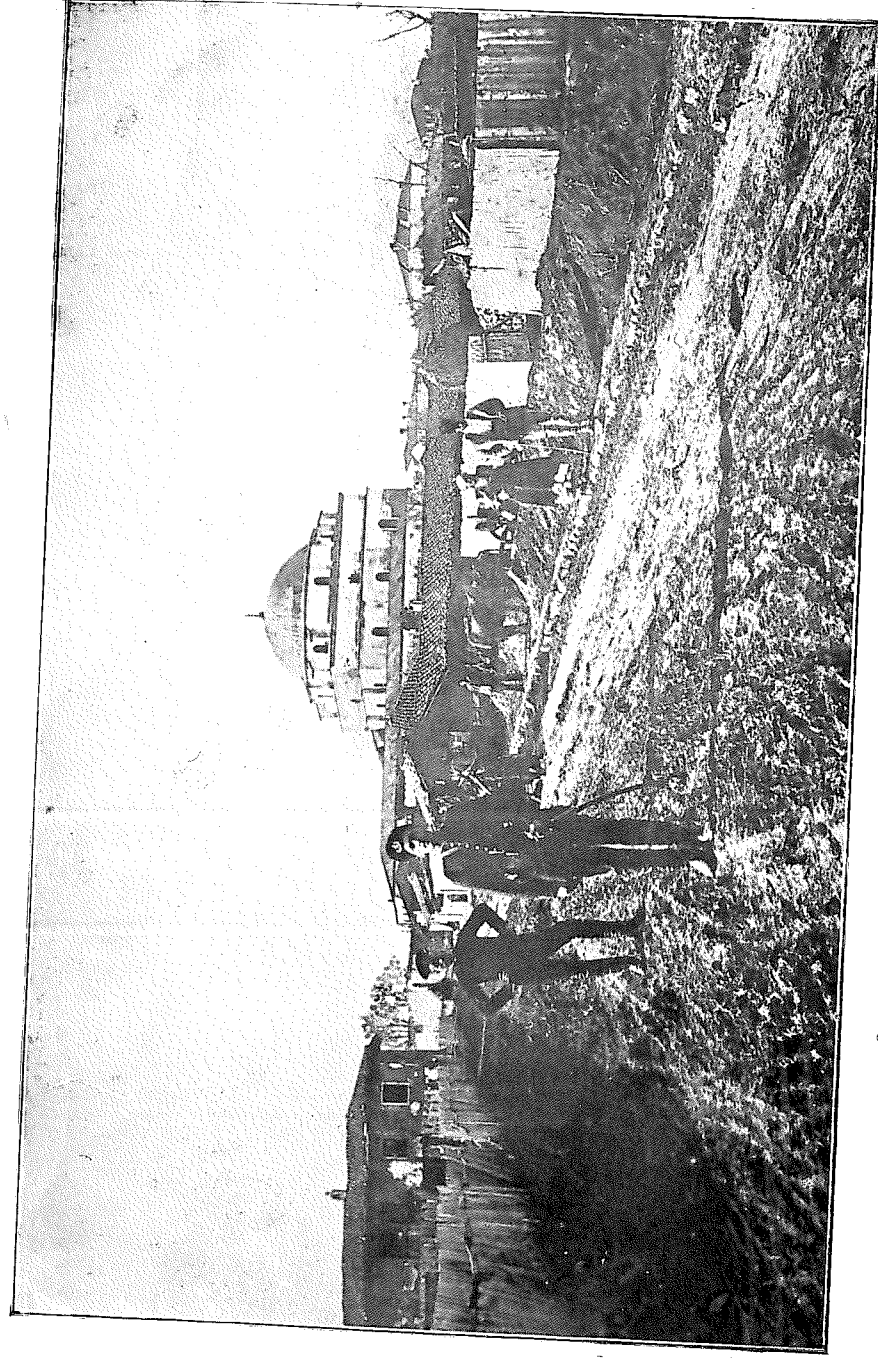
3. Гюль-джаме (Св. Георги)
(Стр. 21).

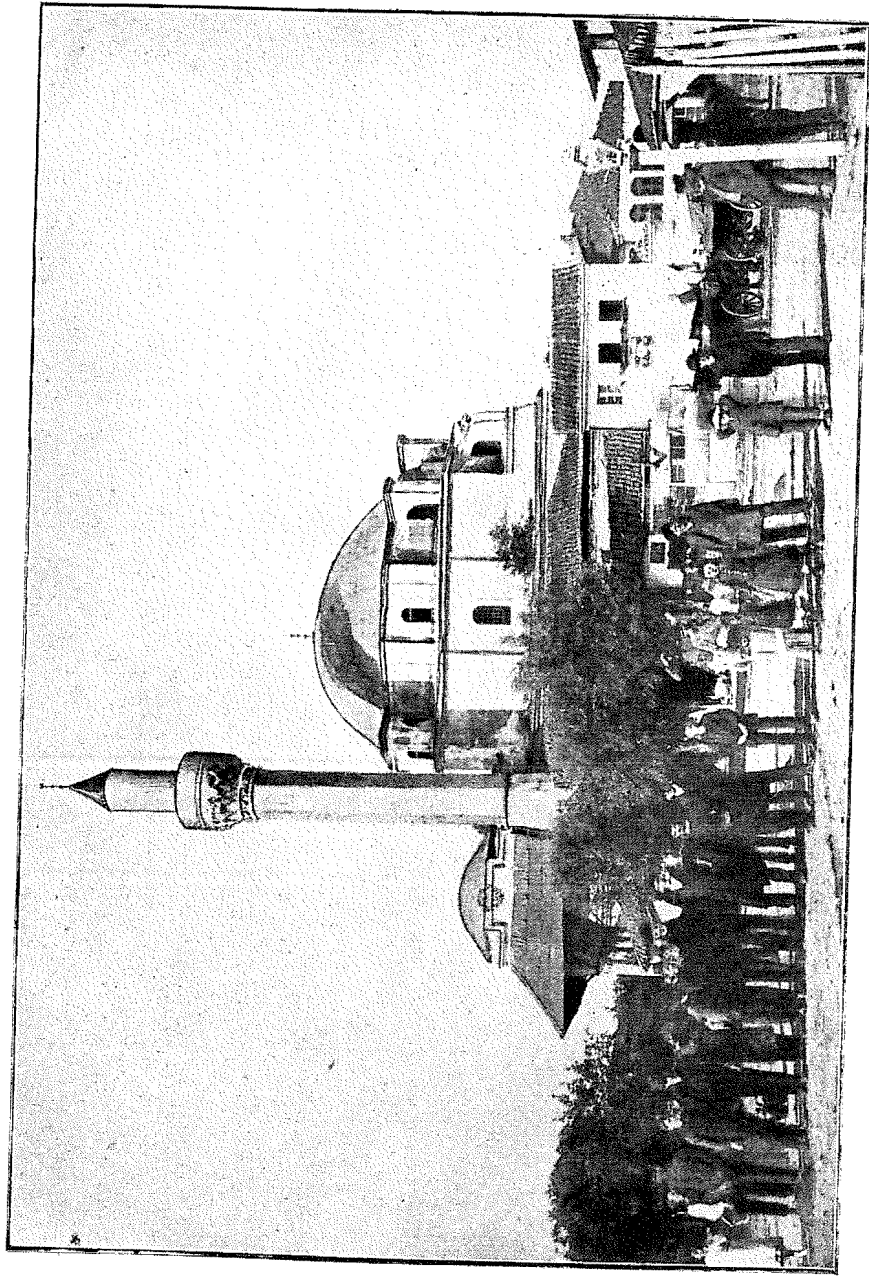
4. Виноградівський (північно-західна сторона).
(Стр. 21)

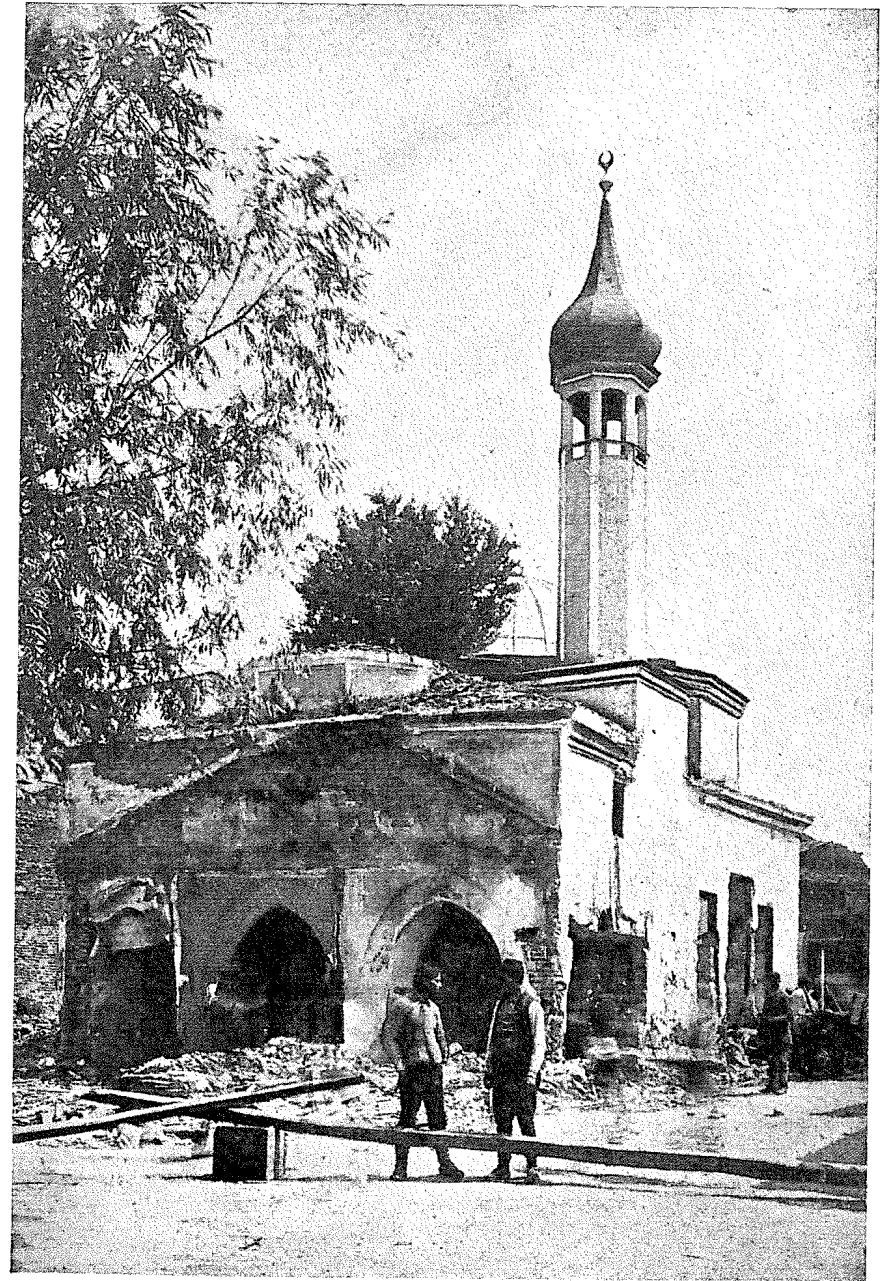
5. Бинокъ-джамия (сѣверо-източна страна).
(Стр. 21).

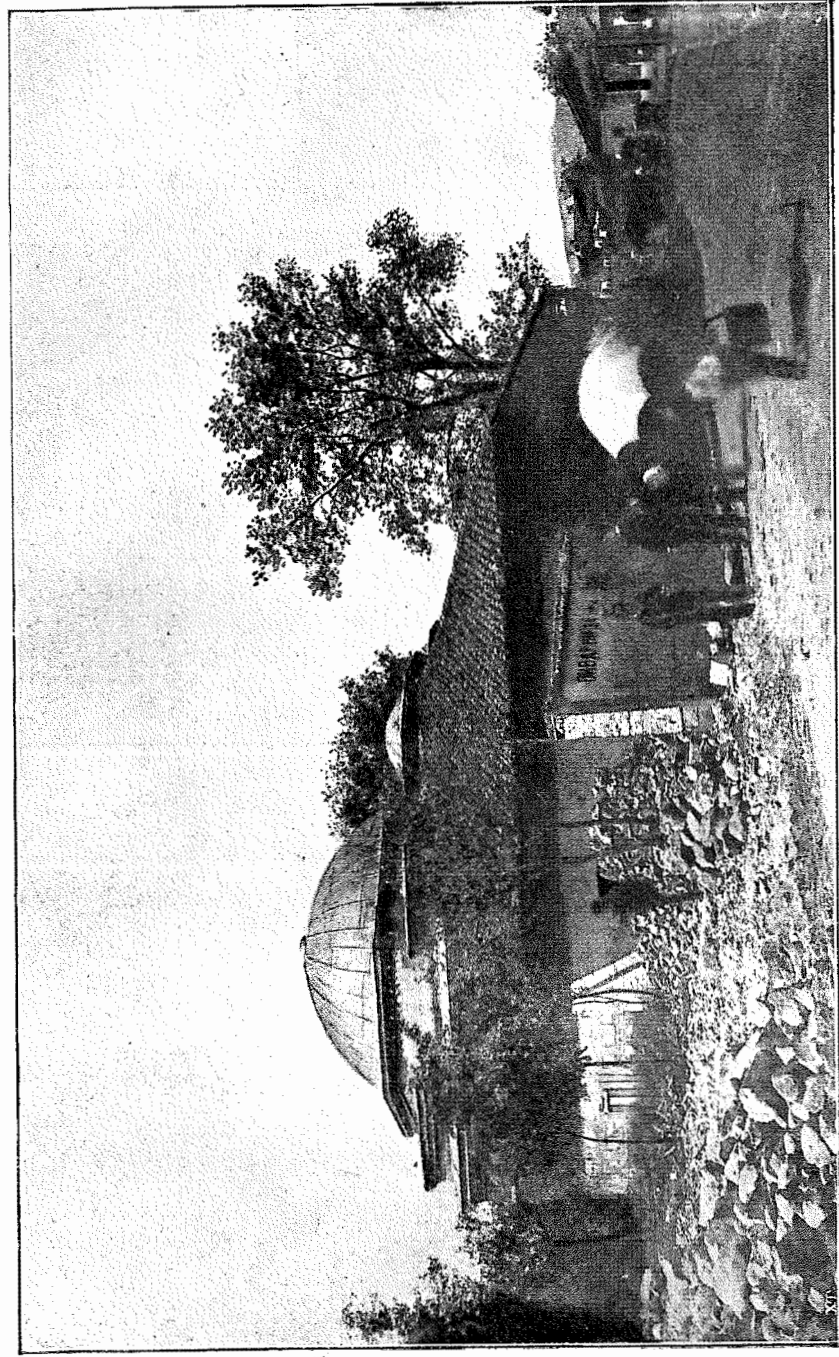
6 Колжа-деришгъ-Мехмедгъ-пашова джамия (Черната джамия).
(Стр. 21).

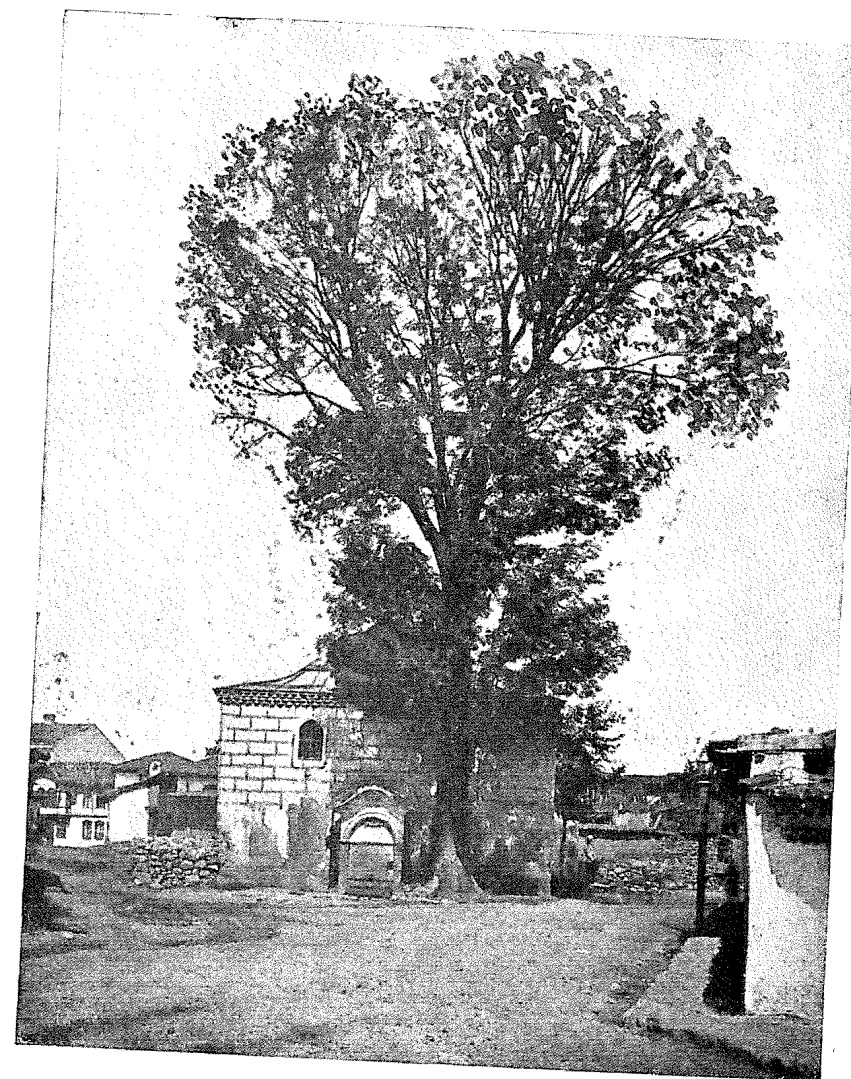
7. Бая-баша-джамя сь часть отъ банята.
(Стр. 23).

9. Керемитли-джамеси на ул. Ломска.
(Стр. 23).

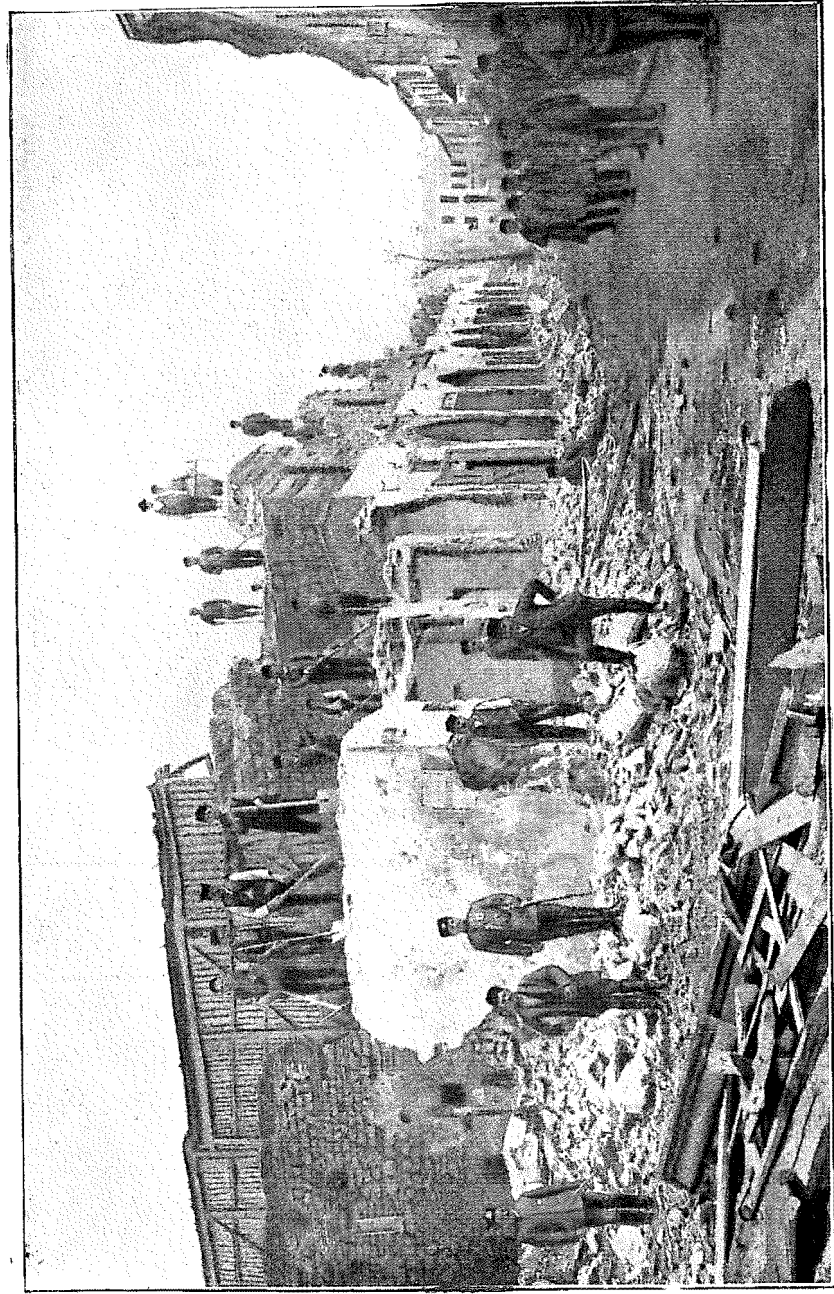

10. Ель-Хаджи-Байрамъ-джамия (Сунгурларъ джамии).
(Стр. 23).

11. Язаджи-джамеси съ язаджийската чешма¹⁾.
(Стр. 23).

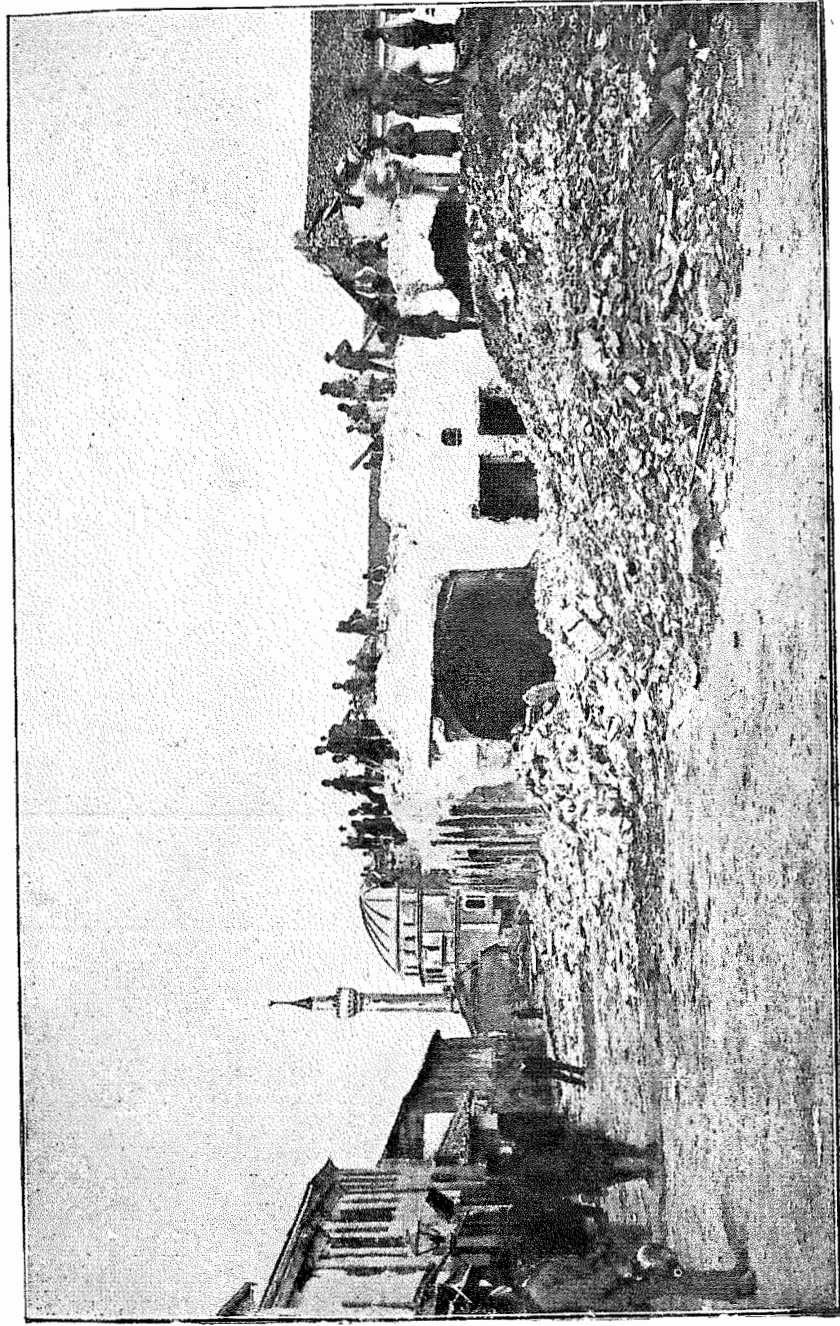
¹⁾ Въ текста стр. 23 погрѣшно е отбѣлѣзана тази джамия като теке.

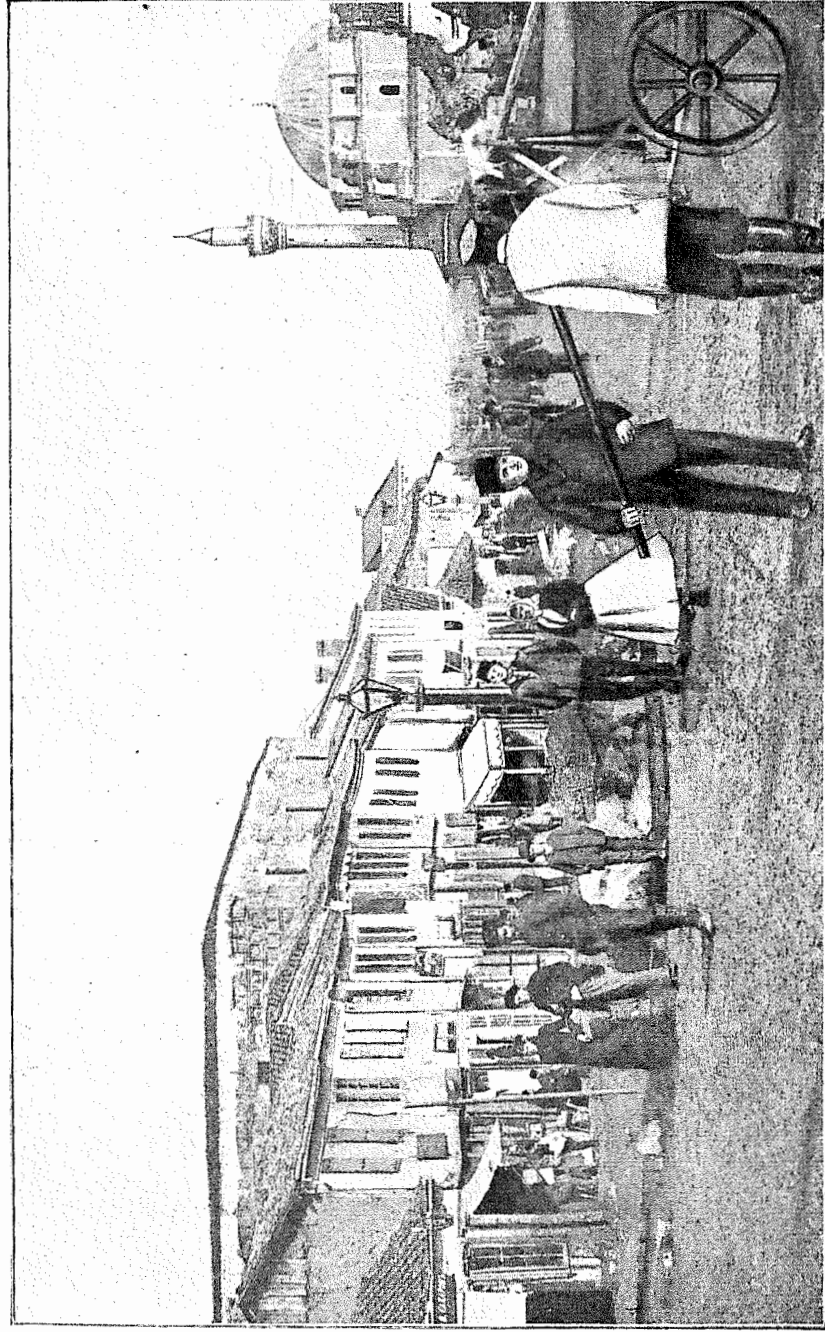
12. Разрушаване на Чохаджийския ханъ (ул. Търговска).
(Стр. 30).

13а. Чохаджийски ханъ (източната врата).
Стр. 30).

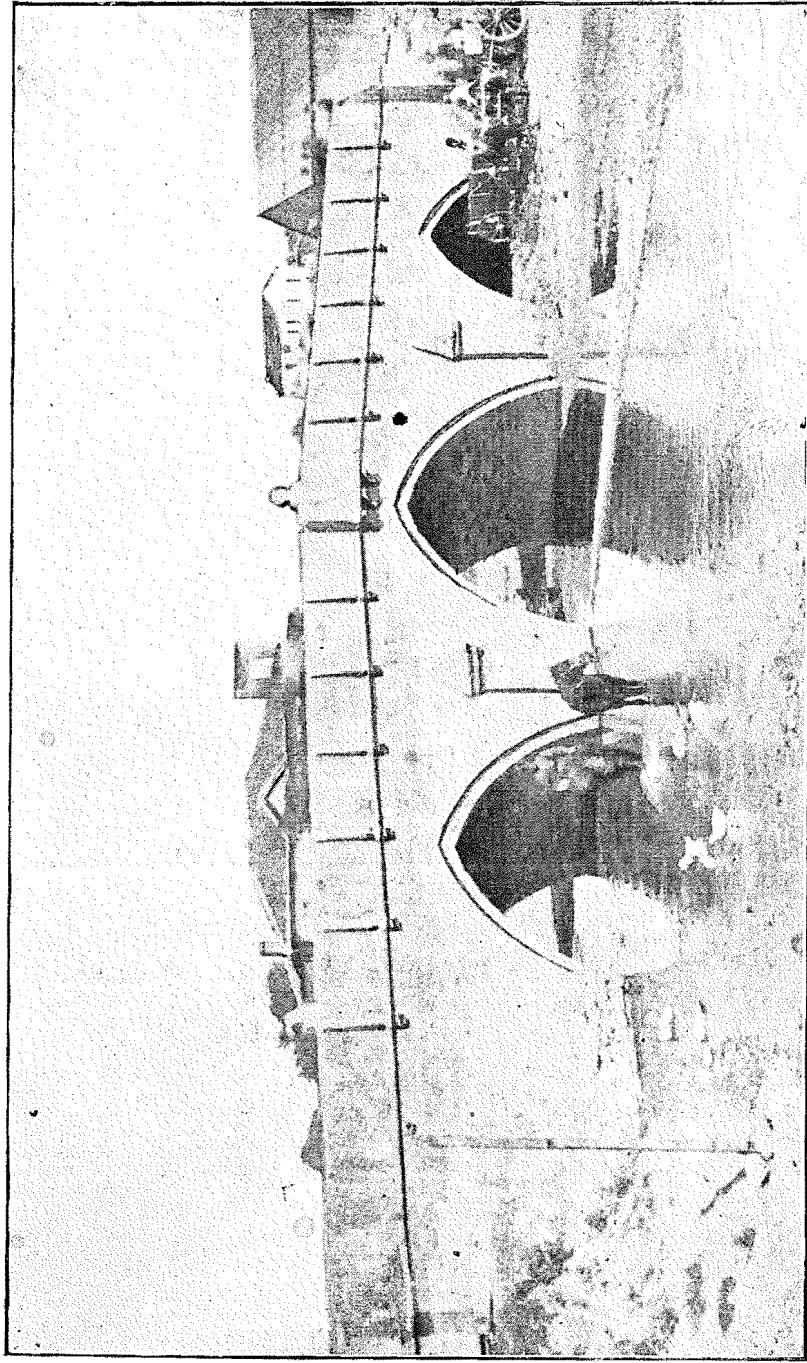
13. Разрушаване на Чохаджийския ханъ.
(Стр. 30).

14. Безистенътъ, гледанъ отъ Търговска улица.
(Стр. 30).

15. Безистенътъ, гледанъ отъ сѣверъ.
(Стр. 23).

16. Шарениятъ мостъ.
(Стр. 36.

Съдържание.

Прѣдговоръ	стр. 1—3
I. Положение на градъ София. Софийското поле, могили, разлителност, планини, климатъ	5—10
II. Името на градъ София. Най-старото име на града, сръднѣвѣковното българско и византийско наименование на града, възникване на сегашното име София	10—12
III. Топография и физиономия на града. Външенъ и вътрѣшенъ изгледъ на града, улици, къщи, гробища, махали, улици, джамии, гробници, черкви, медресета, кърванъ- сарай, ханища, имарети, болници, дворци, бани, мумхане, зарбхана, чаршии, вода	12—37
IV. Население. Брой и съставъ на населението, турци, българи, евреи, дубровничани, гърци, арменци, албанци, персийци и цигани	37—51
V. Чъртици изъ живота на населението въ София прѣзъ 17 вѣкъ. Пѣстрота на картината въ пазара, посрѣщане на посолствата и на беглербеговетъ, военни паради, забавления, болести, слугини и робини	51—54
VI. Индустрия и търговия. Желѣзарство, кожарство, текстилни произведения, еснафи, дюкяни и чаршии, хлѣбарници, цѣни и пари	54—65
Приложение. Материали за историята и географията на градъ София прѣзъ 17 вѣкъ. Johan Wild 1635 год. Adam Wenner 1615 г., Voyage de Levant etc. 1621 г., G. Chr. von Neiczschitz 1632, H. Blount 1634, P. Bogdan 1640, Hadschi Kalfa 1629—1658, Евлия Челеби 1652—1653, P. Bogdan 1653, J. Киа- романи 1659, Chr. von Wallsdorff 1661, Türk. u. Ung. Chronica 1663, T. Urbinus 1664, Ricaut 1665, Collier 1665, P. Taferner 1665, P. Pouillet 1667, Tavernier 1676, Le voyage d'Italie etc. 1680, A. Benetti 1680, G. Benaglia 1682, Türk. Hunds Bemarr 1690.	67—93

Образи.

1. Кадинъ (кадимъ) мостъ.
2. Света София (юго-източенъ изгледъ).
- 2^a. Св. София (сѣверо-западенъ изгледъ).
3. Гюль-джами (Св. Георги).
4. Биюкъ-джами (сѣверо-западна страна).
5. Биюкъ-джами (сѣверо-източна страна).
6. Коджа-дервишъ-Мехмедъ-пашова-джами (Черната джами).
7. Баня-баши-джами съ часть отъ банята.
8. Баня-баши-джами (сѣверо-западна страна).
9. Кереметли-джамеси (на улица Ломска).
10. Елъ-Хаджи-Байрамъ-джами (Сунгурларъ-джами).
11. Язаджи-джамеси съ Язаджийската чешма.
12. Разрушаване на Чохаджийския ханъ (ул. Търговска).
- 12^a. Разрушаване на Чохаджиския ханъ.
13. Чохаджийски ханъ (източната врата).
14. Безистенътъ, гледанъ отъ Търговска улица.
15. Безистенътъ, гледанъ отъ югъ.
16. Шарениятъ мостъ.

Планътъ на София.

За да се схване добръ топографията на София въ 17 вѣкъ, вземахме за основа плана на града отъ 1887 година, най-стариятъ вѣренъ планъ, който притежава софийската градска община, и нанесохме върху него най-новия планъ на града (1912 година). На стария планъ сж означени главно ония махали, улици и обществени сгради, чиито имена сж били въ употребление до регулацията на града. За да не стане планътъ прѣтрупанъ и изгуби отъ яснотата си, много улици и обществени сгради не сж именувани, но тѣхното положение може лесно да се намери въз основа на текста. Единъ старъ глазомѣренъ планъ на градъ София, изработенъ отъ нѣкой чужденецъ наскоро подиръ освобождението, даде възможность да се означатъ мѣстата на много джамии.